د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

یوولسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ . ش

تاریخ - یوولسم ټولګی

پلورل یې په

ي

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې او
د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف عمومي ریاست

تـــاریخ

یوولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکوالان:

دکتور فاروق انصاري

سرمؤلف عبدالغياث غوري

مؤلف عبدالمالک عابد

علمي او مسلکي ايډيټ:

پوهنمل زلمی هوتک

د ژبې ايډيټ:

پوهنمل بريالی باجوړی

سر مؤلف امين الله نژند

ديني، سياسي او فرهنګي کميټه:

ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.

دکتور عبدالصبور فخري

حبيب الله راحل د تعليمي نصاب په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کميته:

دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين

دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پروژې مسوول

د سر مولف مرستيال عبدالظاهر ګلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی ريس

طرح او ډيزان :

حميد کريمي سنجد دره يي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستـــان دی — دا عزت د هــر افـغـان دی

کور د سولې کور د تورې — هر بچی یـې قهـرمـان دی

دا وطن د ټولو کــور دی — د بــلـوڅــو د ازبـکـــو

د پښتـــون او هـزاره وو — د تـرکـمنـــو د تـاجـکـو

ورسره عرب، ګوجــر دي — پامیـریـان، نـورستانیـــان

براهوي دي، قزلباش دي — هم ایـمـــاق، هم پشه یان

دا هیــواد به تل ځـلیږي — لکـــه لمــر پر شنه اسمـان

په سینـــه کې د اسیـــا به — لکـــه زړه وي جـاویـدان

نوم د حق مو دی رهبـــر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام
ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کیږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف وموميي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځیدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لونګو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا وموميي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ ليک

عنوانونه	مخونه
دافغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې	٣-٤
افغانستان ته د اسلام راتګ او خپريدل	٥-٨
افغانستان د امويانو په دوره کې	٩-١٢
له امويانو څخه عباسيانو ته د واک انتقال	١٣-١٤
افغانستان د عباسيانو په دوره کې	١٥-١٨
د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغيزې	١٩-٢٠
طاهريان او صفاريان	٢٣-٢٨
سامانيان	٢٩-٣٤
غزنويان او سلجوقيان	٣٥-٤٢
غوريان او خوارزم شاهيان	٤٣-٤٨
مغول او ال کرت	٤٩-٥٢
تيمور ګورکاني او د ده ځايناستي	٥٣-٥٦
د مغولو او تيموريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٥٧-٦٠
د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه	٦٣-٦٤
بابريان او افغانستان	٦٥-٦٦
افغانستان او صفويان	٦٧-٦٨
د حاجي ميرويس نيکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاڅون	٦٩-٧٢
په ايران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل	٧٣-٧٦
د هوتکيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٧٧-٧٨
په هند کې افغاني پاچاهان	٨١-٨٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ ليک

عنوانونه	مخونه
لوديان او سوريان	۸۵-۸۶
ايران په منځنيو پيړيوکې	۸۹-۹۰
ايران په نويو پيړيوکې	۹۱-۹۴
هند په منځنيو پيړيوکې	۹۵-۹۶
هند په نويو پيړيوکې	۹۷-۱۰۰
دهند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر	۱۰۱-۱۰۴
چين په منځنيو پيړيوکې	۱۰۵-۱۰۸
چين په نويو پيړيوکې	۱۰۹-۱۱۰
د چين اقتصادي، فرهنګي او هنري وضع	۱۰۹-۱۱۰
اروپا په منځنيو پيړيوکې	۱۱۱-۱۱۲
صليبي جګړې	۱۲۱-۱۲۶
د اروپا سياسي اوضاع د رنسانس په عصر کې	۱۲۷-۱۳۲
په نويو پيړيوکې د اروپاعلمي او فکري بدلونونه	۱۳۳-۱۳۴
په نويو پيړيوکې داروپا سياسي بدلونونه	۱۳۵-۱۳۸
د انګلستان صنعتي انقلاب	۱۳۹-۱۴۰
د عثماني دولت را منځته کېدل	۱۴۱-۱۴۴
د امريکا د متحده ايالاتو د خپلواکۍ انقلاب	۱۴۵-۱۴۶
د امريکا د متحده ايالاتو د پر مختک د لوړتيا لارې چارې	۱۴۷-۱۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

افغانستان او اسلام

تپر کال د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې څپرکي کې به په منځنیو او نویو پیړیو کې د افغانستان له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا ترلاسه کړئ.

د شاه دو شمشیره (علیه الرحمه) جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې څپرکي موخې

هيله کيږي چې زده کوونکي لاندې پوهنيزې، مهارتي او ذهنيتي موخو ته ورسيږي.

- د اسلام د ظهور په در شل کې د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين راتګ او خپريدل، افغانستان د امويانو په دوره کې، له امويانو څخه عباسيانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسيانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دواړخيزو اغيزو خبر شي.
- په افغانستان کې د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنګه د ځينو اميرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو د دلايل وپيږني.
- د اسلامي او تاريخي هويت او د پوهې د لاسته راوړلو سره مينه پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او اسلام
د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په در شل کې

په دې لوست کې به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتیا ومومئ چې اسلام ته زمور د هېوادوالو د لیواتیا سبب ګرځیدلي وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرایط پایداره نه وو او سیاسي، اقتصادي او ټولنیز تینګښت یې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځینو برخو په تشریح پیل وکړو.

۱- سیاسي وضعه

د شپږمې میلادي پیړۍ په دویمه نیمایي کې څه وخت چې د یفتلیانو دولت مخ په ځوړ روان شو د ایراني ساسانیانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتیب سره د افغانستان شمال لوېدیځ، شمال او شمال ختیځ ته وغځیدله او تسلط یې وموند. پاتې هېواد په ملوک الطوایفۍ حکومتونو ووېشل شو او ډیر سیمه ییز حکومتونه رامنځته شول. د بیلګې په توګه په غور کې د سوریانو کورنۍ، په بامیانو کې د (شېران)، په کابل کې د (رتبیلان) او په غزني او ګردیز کې د (لاویکیانو) سیمه ییز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنیزه وضعه

د اسلام د ظهور څخه پخوا افغانستان د سوداګریزو مالونو د ورلو او راورلو لاره وه. د وربښمو مشهوره لاره له دې سیمې څخه تېره شوې وه او سوداګریز کاروانونه به له چین او هند څخه ایران، عراق، ترکیې، لوېدیځو هېوادونو او ختیځ روم ته رسیدل، همدارنګه د کرنیزو ځمکو، پریمانه اوبو، مساعدې هوا او انساني قوې شتوالي لا ځلولی و.

خو د اسلام د ظهور په وخت کې یې د یوه سیاسي او اداري مرکزیت د نشتوالی له کبله شرایط د ویجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به یې یوه او کله به یې بله سیمه یرغل او چور کوله.

له بلې خوا، د ټولنې زیاتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عایداتو یوه برخه به یې د عبادت ځایونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زیاتې بیوزلۍ سبب کېدله.

همدارنګه د وخت په تېریدو سره د ځینو بزګرو ځمکې د لویو ځمکوالو لاسته ورغلې، یوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورتلل او د بلې ډلې بیوزلي د دې سبب شول چې سخته مالي او اقتصادي نااندولي رامنځته شي.

۳- پوهنیزه، ادبي او ديني وضعه

دین چې د یوې ټولنې د یووالي پیاوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې یې د اسلام د پیدابښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حیثیت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقۍ سبب وګرځید. څرنګه چې د هېواد لوېدیځه برخه چې د ساسانیانو تر سیاسي، ادبي او ديني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دین ډېره وده کړې وه. خو په مرکزي سیمو، زابلستان، د کابل سیند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لرېو او د هېواد تر شماله پورې او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودایي او برهمني دینونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاو خوا کې پیروان درلودل.

د یادو شوو دینونو څخه هر یو د ځانګړو عبادت ځایونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زیاتره ساتونکو او رهبانانو کار کولو او مزدوري یې اخیستله.

د هېواد د جغرافیوي موقعیت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلې پواسطه په ډېرو درو ویشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندونې

۱- يفتلي يا هپتالي په چيني ژبه کې (يې- تي- لي- دو)، په يوناني او رومي ژبو کې (افتهاليت)، په پهلوي، عربي اوفارسي کې (هيطل يا هيفتا ل يا هياطله) او په هندي او سانسکريټ کې (شوته هونه) بلل شوې ده.

۲- ماوراءالنهر د آمو سند په شمال کې پراخه سيمه ده چې د نوموړې سند او سير دريا تر مينځ واقع شوې وه. د بخارا، سمرقند، خوقند،خجند او نور ..... مهم ښارونه په دې سيمه کې موقعيت درلود او اوس د ازبکستان د هيواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنګه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکريت د هېواد په بېلابېلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ٤٠ ق/ ٦٤٢- ٦٦١ ز) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو رياضي، نجوم او طب ته لاس رسی درلود او د يوناني او ساماني دوديزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنيز پلوه هم د مشرې او رعيت طبقو شتوالی او د وينې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت او بنسټ پياوړې پايه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې. شرايط همداسې وو چې د اسلام دين غږ زمونږ هېواد ته راورسېد. هغه دين چې ټول يې د يوه خدای (ج) لوري، يووالي، خپلواکی، عدالت، وروروليۍ او برابرۍ ته بلل.

د اسلام دين د مجاهدينو او دعوتګرو لومړنۍ ډله د دويم خليفه په زمانه (۲۲ ق/ ٦٤٣ز) کې زمونږ د هېواد پولو ته ورسېده او د اسلام د سپيڅلي دين د خپراوي لامل شول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندنيو څلورو موضوعاتو په هکله له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پايلې دې د ډلې يو غړی له نورو سره شريکې کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سياسي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنيزه وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنيزه وضع.

پوښتنې

۱. د دينونو زياتوالي د ټولنې په يوالي کې څه اغېزه کوله؟ څرګندونې پرې وکړي.

۲. د اسلام د پيدابښت په وخت کې زمونږ د هېواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، آيا تراوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په نظر هغه دلايل کوم وو چې زمونږ خلکو د اسلام دين سره نږدېوالی وښود؟ يو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه يې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته د اسلام راتګ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتګ او خپرېدو سره بلد شئ. او همدارنګه هغه لاملونه به هم وپيژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وګرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتګ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتګ او پاتې کېدو، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بلې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زمونږ هېواد ته نوی روح او هويت وبښه نو څرنګه اسلام په افغانستان کې خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه ګړندیتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړی و، د نړۍ په تاريخ کې ساری نه لري، نو له دې کبله په ځای ده چې الهي معجزه يې وبولو ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتينی لامل او اصلي محرک هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد (صل الله عليه وسلم) له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مثنی تر قوماندې لاندې چې د حارث زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لوېديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلی لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانګړې توګه د نهاوند جګړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توګه له منځه يوړل چې مسلمانانو د فتح الفتوح په نامه ونومولې.

نو په دې توګه هغه حايل چې د خراسان او اعرابو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پولو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترګې په لار پاتې شول.

دغه فرمان په(۲۱ ق) کال کې د حضرت عمر (رض) له لورې صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قيس تر مشرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې حرکت وکړ او د اوسني ایران په سویل ختیځ کې د طبس د نیولو وروسته د هرات لور ته یې مخه کړه او دغه ښار یې په زور ونیوه. هغه بدلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان (رض) د ځایناستی په سر رامنځته شول، زمونږ په هېواد کې یې د مسلمانانو پرمختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خلیفه،(عبدالله بن عامر بن کریز) د ختیځو سیمو د فتحې مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډیرې هڅې وکړې.

یوه څرګندونه

وایي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ایرانیانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لوریو د جګړو له پیل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لوریو استازي په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په یوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب یې ورکړ:

زمونږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان یې د خدای (ج) په یووالي او د اسلام د پیغمبر په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کریم قبلول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سړي وویل: د خدای (ج) د بندګانو دعوت د مسلمانانو له عبادته څخه د خدای (ج) د عبادت په لور.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وویل:

او دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له یوه مور او پلار څخه دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه یې مخ اړولی و، بېرته تسلیم کړل او په ځانګړې توګه د نیشاپور له فتحې وروسته په (۳۰ ق) کال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زمونږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فاریاب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سویلي سیمو د فتحې کار په غاړه واخیست او سیستان چې په هغه وخت کې غزنی، زمین داور او کندهار پکې شامل وو ونیول او له هغه ځایه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابلیانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې یې ماتې وخوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پام وړ خبره دا ده چې له دې لشکرکشیو سره یوځای، یو زیات شمېر اعرابو په قبیلوی توګه مهاجرتونه وکړل او زمونږ د هېواد په هغو سیمو کې مېشته شول چې له جزیره العرب سره یې ورته والي درلود.

سره له دې لومړنیو فتوحاتو، زمونږ د هېواد په ځینو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانګړې توګه د ځینو بنی امیه و قبیلې د پلویانو چلند د خلکو د ځورېدو او ناارامۍ لامل وګرځېد او پاڅونونه یې وزیږول، او په پای کې د یوه پاڅون په ترڅ کې چې د ابومسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امویانو څخه یوې بلې نرمې عربي ډلې یعنې عباسیانو ته چې ځان یې د پیغمبر(ص) له کورنۍ او دهغه سیاسی نظام وارث باله چې دهغه حضرت په واسطه جوړ شوی و، ولیږدیده.

د مسلمانانو د بریالیتوب دلایل

۱- په پاک خدای (ج)، د قیامت په ورځ، د اسلام په پیغمبر(ص) او قرآنکریم باندې پیاوړی ایمان د مجاهدینو د بریالیتوب تر ټولو مهم دلیل ګڼل کېږي. ځکه دې عقیدې دوی ته ډیره لوړه روحیه ښښله او دوی یې لا زیات فعالیت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وو چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توګه له خپل ځانه مېرانه، نه ستړي کېدل او جرئت وښیي.

۲- د مسلمانانو پیاوړې نظامي مشرۍ او له اغیزمنو جګړه ییزو تکتیکونو څخه ګټه اخیستنه او همدارنګه د مجاهدینو ترمنځ د جګړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- برسېره پر دې، مادي انګیزې هم باید له یاده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانینو سره سم د غنیمتونو یو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدینو حق ګڼل کېده.

٤- زمونږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرګه کول، ځکه زمونږ خلک د اشرافي نظامونو له شتون څخه ناراضه او تر پزې رسیدلي وو.

۵- د عربو په مقابل لوري کې اداري ضعف او د تیت او پرکې اداري او مذهبي وضعې شتون په ځانګړې توګه زمونږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمینه برابره کړه، ترڅو ګټه تري واخلي. ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پیاوړی واحد حکومت او یو دین شتون نه درلود چې خلک سره راټول کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وډه دفاع د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب بل دلیل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامی لارښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سیمه کې د پخوانیو حاکمو ادیانو د ټولنیز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنیو څوګونو دلایلو او ځینې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکرې وتوانیدې چې افغانستان یا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتنې

١. ستاسو په نظر کوم دلیل یا دلیلونه وو چې اسلامي مجاهدینو د ختیځ لور ته لښکرکشي وکړه؟ لاندې تش ځایونه ډک کړئ

٢. په کال ..... هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د ..... تر مشرۍ لاندې په ایران برید وکړ او په ترخ کې یې ..... مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکرې د کوم خلیفه په وخت کې خراسان یا افغانستان ته ورسیدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزیره العرب څخه زموږ سیمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خلیفه حضرت ..... فرمان په ..... کال کې د خراسان پر لور د مجاهدینو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په افغانستان کې د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب د لاملونو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم لوست:

افغانستان د امويانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امويانو د اداري کولو له څرنګوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سياسي وضعې سره بلد شو.

امويانو په (٤١ ق / ٦٦١ ز) کال کې اسلامي خلافت ترلاسه کړ. دوی (٩٠) کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډيرو سيمو واکمن شول.

دوی چې د قبيلوی نظام بنسټ تر يوه حده ساتلی و د فتحه شوو سيمو د ساتلو لپاره يې د قوم د متنفذو خلکو څخه ګټه اخيسته چې نوموړي مشران به د ډېر واک خاوندان وو.

* د پاڅونونو د رامنځ ته کېدو ځايونه

د امويانو په دوره کې زموږ هېواد د ورېښمو د لارې، پراخه کرنيزو ځمکو، بهيدونکو سيندونو، مساعدې هوا او انساني قوې په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعيت لرونکی و. خو د امويانو د دربار

(c) ketabton.com: The Digital Library

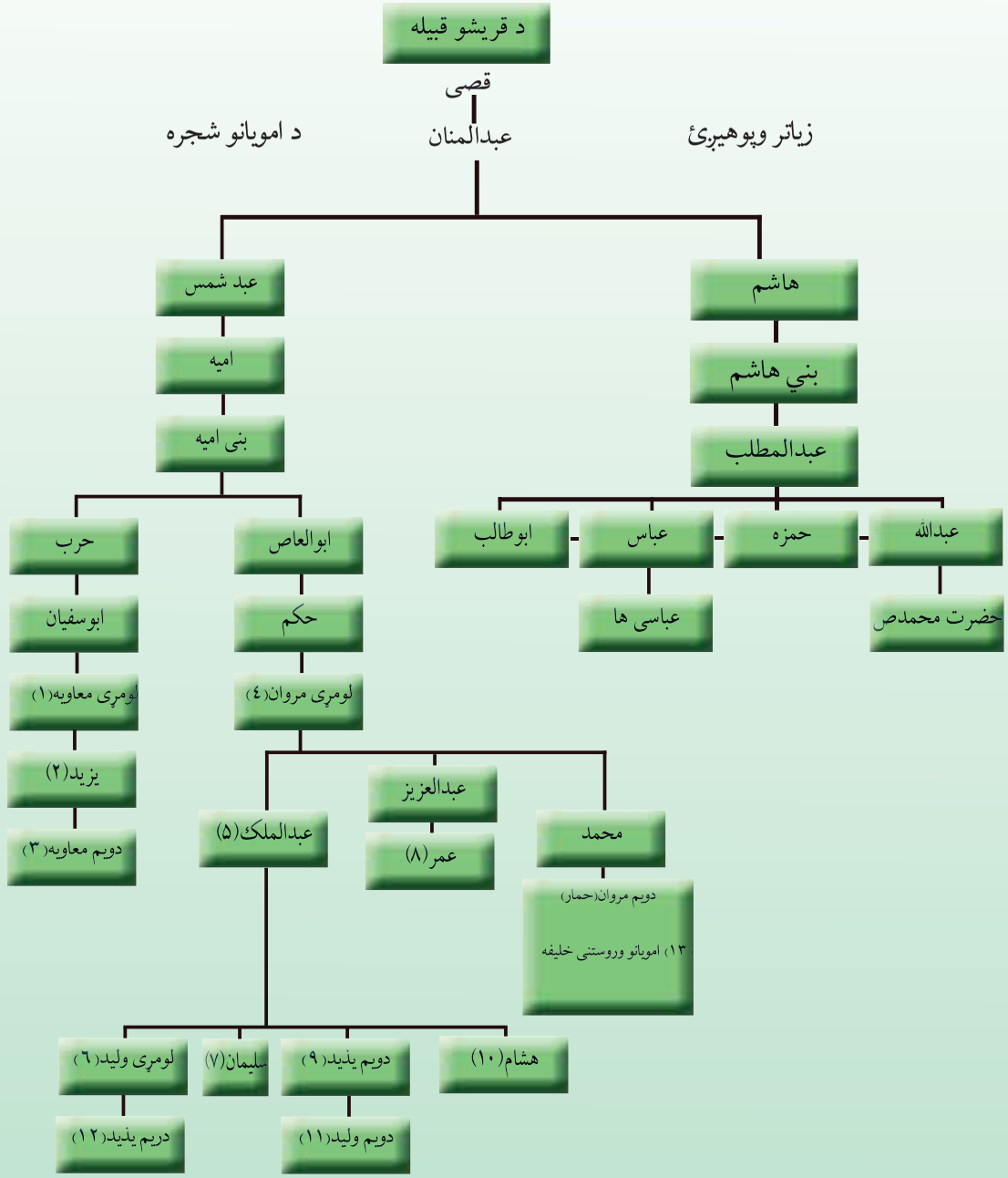
د مصارفو زياتوالې چې د مالياتو له لارې تامينيدل، نه يوازې دا چې د کسبګرو او بزګرانو د نارامۍ لامل وګرځېدل بلکې د ډېرو ځمکو لرونکي هم ناراضه شول. ځکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سياسي حقوق هم محدود شول او د بزګرانو د ورځنيو مالياتو زياتوالی د سيمه ييزو اشرافو د عوايدو د کمښت لامل وګرځېدل. په دې توګه د اموي دولت په دوره کې د خراسان کلنې مالیات څلويښت مېليونه درهم ته ورسيد.

د عربو په منځ کې هم د اموی دولت له سياست څخه ناراضۍ زياتې شوې. د قريشو يوه بله څانګه عباسيان وو چې له امويانو سره به يې سيالي کوله، د عباسيانو پلويان ورځ په ورځ زياتېدل. ځکه چې دوی به خلکو ته وعدې ورکولې چې د بريالیتوب په صورت کې به د مالياتو اندازه او بېګاري کارونه راکم کړي. سيمه ييزو ځمکوالو ته به يې هم وعده ورکوله چې د دوی سياسي حقوق به په پام کې نيسي او دوی ته به د دولت په اداره کې برخه ورکوي.

په دې ترتيب د امويانو او عباسيانو ترمنځ مخالفت زيات شو، څرنګه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله (۱۱٤- ۱۱۷ ق / ۷۳۵- ۷۳۸ ز) په دوره کې د عباسيانو د پلويانو له ډلې څخه څو پټ کسان ونيول شول، لاس اوښې يې پرې او غوڅې شوې. د امويانو بل والي نصر بن سيار هم په خراسان کې د عباسيانو پلويان په سخته توګه وڅارل. خو هېڅوک ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د ناراضۍ مخه ونيسي او د هرې ورځې په تېريدو سره د خلکو ناراضۍ زياتېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني امیه دولت په دوره کې نارضایتي زمور په هېواد کې زیاته شوه. دوی حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرله. سیاسي مخالفین په سختۍ سره ځپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لګښتو زیاتوالی چې د مالیې له لارې به اخیستل کېده او همدارنګه بېګار اجباري کارونه د دې لامل وګرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او بالاخره د زیاتې ناراضۍ لامل وګرځي.

زمور خلکو د ځینو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپیره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام یې ټینګ ایمان درلود او دهغه په پراختیا کې یې قربانۍ ورکړې وې خو د نومورو کسانو د تسلط پر وړاندې یې پاڅون وکړ، لکه د ابومسلم خراساني پاڅون.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعګانو څخه یوه وټاکي، خبرې اترې پرې وکړي او بیا دې یو تن په لنډه توګه د ډلې معلومات نورو ته وړاندې کړي.

- د امویانو په دوره کې زمور د هېواد سیاسي وضعیت،
- د امویانو په دوره کې زمور د هېواد اقتصادي وضعیت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

۱- د امویانو په دوره کې د مالیاتو او بېګار د زیاتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه یې واضیح کړئ.

۲- د ځینو عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په ګوته کړئ.

۳- بېګاري او حشر یو تر بله څه توپیر لري؟ په دې هکله څرګندونې وکړي.

٤- اموي والیانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سیاسي مخالفینو سره څه وکړل؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسیانو په ګټه تر سره کېدل څه وو؟ په دې هکله یو مطلب برابر کړئ او وروسته له اجازې یې د ښوونځي د دېوال په جریده کې وځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امویانو څخه عباسیانو ته د واک لیږد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امویانو څخه عباسیانو ته ولیږدیده او په دې برخه کې د ابومسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراسانی او د واک په لیږد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن ملقب په ابو مسلم د ماشومتوب د دورې نوم یې (بهزادان) او د پلارنوم یې بنداد هرمزد و. نوموړی په (۱۰۰ ق / ۷۲۱ ز) کې د سفیدنج (یا سپید دژ چې د جوزجان د انبار له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زیږیدلی دی. په لومړي سرکې یې تحصیل ته مخه کړه او عربي ژبه یې زده کړه. د ژوند په ترخو شیبو کې یې غم او په خوږو کې یې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې یې د سیاست ډګرته و دانګل. د سلیم عقل، د هېواد پالنې احساس او پیاوړی عزم په لرلو سره ډېر په بیړه د ولسي فعالیتونو په سرلاری او مخکښۍ بدل شو. نوموړي په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې یې له ابراهیم عباسي سره ولیدل او د بني عباس له پټ ګوند سره یې اړیکې ټینګې کړې. څه وخت چې هېواد ته راستون شو، د علوي سیدانو یحي بن زید له شهادته وروسته یې په خراسان کې د امویانو په وړاندې د پاڅون مشري په غاړه واخیسته.

د پاڅون په لومړیو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره یو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲۶ ق / ۷۴۷ ز) کال په کوچني اخترکې د سفیدنج په کلي کې یې د امویانو بیرغ کوز او د عباسیانو تور بیرغ یې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پایله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسیانو په ملاتړو عربو کې د عباسیانو پلویان زیات شول او په بیړه سره د هرات، بادغیس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نیشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سیمو زیات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پیاده او سپاره خلک به له ابومسلم سره یو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سیار چې له ابومسلم سره یې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاڅون کوونکو په وړاندې ټینګ شي. د ابومسلم پواسطه د مروې له نیولو وروسته نصر نیشاپور ته شاتګ وکړ. د ابومسلم ځواکونو د سیار لښکر و ځاره او ماتې یې ورکړه.

د امویانو امیر مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاڅون وځپي. د دې لپاره نوموړي نورې لښکرې برابرې کړې او ابراهیم عباسي یې هم وواژه. خو پاڅون کوونکو څو ځله د مروان ځواکونوته په عراق کې سخته ماتې ورکړه او د امویانو د خلافت مرکز دمشق یې ترې ونیو او په (۱۲۸ ق / ۷۴۹ ز) کال یې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابوالعباس سفاح خلیفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتید او هلته ووژل شو.

په دې ترتیب عباسیان د امویانو پرځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاڅون کوونکو د ژوند ښه کولو لپاره یې ګام پورته نه کړ او خپلو وعدوته یې شاکړه. ابومسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابومسلم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو پاڅون کوونکو ته په ښه سترګه نه کتل نو ځکه يې دله منځه وړلو لپاره لاسونه بډ وهل. ترڅو په (١٣٤ ق/ ٧٥٥ ز) کال کې المنصور، ابومسلم په ټګۍ د خلافت مرکز ته وغوښت او مړې کړ. د ابومسلم وژنې خلک بيا وخوځول، ځرنګه چې پاڅون کوونکو په لومړي سرکې د ((سنباد)) بيا د استاد ((سيس)) او وروسته د ((مقنع)) په مشرۍ پاڅونونه پيل کړل.

امير فولاد او امير کرور او همدارنګه د واک په لېږديدنه کې د هغوی ونډه

امير فولاد د ملک شنسپ بن خرنګ له اولادې څخه و، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غورله مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخواکې يې واکمني درلوده. څه وخت چې نوموړي واورېدل چې د افغانستان خلکو د امويانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي ګوندکې يې د ابومسلم خراساني سره يوځای د خلکو په راغونډولو پيل وکړ.

امير کرور د امير فولاد زوی و. په کال (١٢٩ ق/ ٧٦٠ ز) کې په غور کې امير شو. نوموړی و توانېده چې د غور په شاوخواکې د واکمنۍ لمنه و غوړوي ځکه چې دی يو باتدبيره، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړی د ابومسلم خراساني سره يوځای د عباسی ګوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخيسته. همدارنګه نوموړی يو زړه ور باتدبيره او پوخ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ويلی دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي او عباسيانو ته د واک د رسېدو په برخه کې دې د لاندې شخصيتونو په اړه له يو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پايله دې بيا د ډلې د يوه غړي له خوا وړاندې شي. (ابومسلم خراساني، امير فولاد غوري او امير کرور غوري).

پوښتنې

١- عباسي خليفه ولې ابومسلم وواژه؟

٢- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې راپيدا شول، څه ځانګړتيا وې يې لرلې؟

٣- له امويانو څخه عباسيانو ته واک څه ډول انتقال شو، په لنډه توګه يې شرحه کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابوالعباس سفاح واک ته ورساوه او خپله يې د خلافت واګې ترلاسه نه کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د عباسيانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسيانو په دوره کې د هېواد په سياسي، اقتصادي او فرهنګي وضع وپوهېږو، په دې برخه کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسيان د اسلام د پيغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قريشو د بني هاشمو له قبيلې څخه شمېرل کيږي، د دويمې هجري پېړۍ په وروستيو کې د سياست ډګرته راووتل او څه وخت چې د خراسان له ناأرامې وضعې څخه خبر شول، په (۱۰۶هـ / ۷۲۲ ز) کې يې خپل مبلغان او دعوت کوونکي دې سيمې ته ولېږل.

د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د وينې په بيه يې د امويانو په ځای عباسيان په (۱۲۸هـ / ۷۴۹ ز) واک ته ورسول. د عباسيانو دوره (۵۲۳) کاله اوږده شوه اوپه پای کې د مغولو له خوا په (۶۵۷هـ / ۱۲۵۸ ز) کې د دوی خلافت رنګ شو.

د عباسيانو په دوره کې د افغانستان مالیات کابو له څلوېښتو ميليونو درهم څخه اويا ميليونو درهم ته لوړشول، په همدې دليل په افغانستان کې د بزګرانو ډېر پا خونونه د عباسيانو د مالياتي زورزياتيو په وړاندې رامنځته شول. اوپه ځانګړې توګه د هېواد د شمالي او لوېديځو ولايتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه يې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

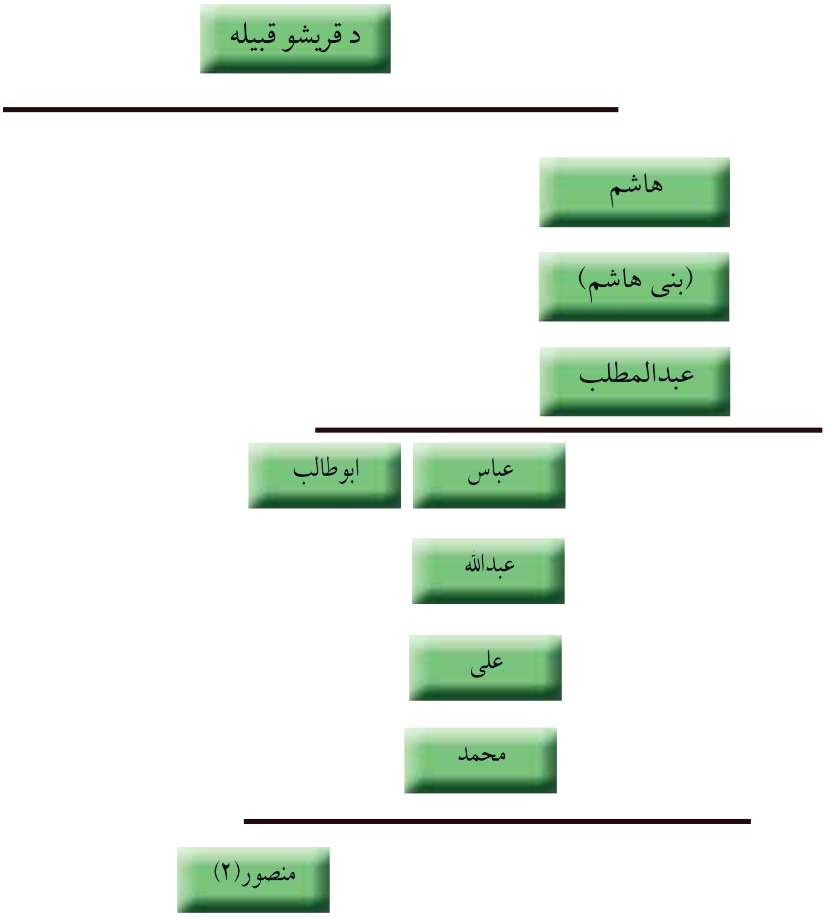
عباسيانو نه شوای کولی د افغانستان د خلکو له سياسي او اقتصادي پاڅونونو سره په يوازيتوب بريالیتوب ترلاسه کړي، نوله دې امله چې په دې برخه کې بريالیتوب ترلاسه کړې د سيمه ييزو اشرافو او مشرانو مرسته يې ځانته را جلب کړه او دګډوګټو ترسيوري لاندې يې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې د افغانستان کرنه او د اوبولګولوسيستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هريرود او د هلمند له سيند څخه نوي کانالونه او ويالې وغزيدې. په بلخ کې له (۷۰) زياتې د اوبو ژرندې او په سيستان کې بادي ژرندې جوړې شوې. په بلخ کې د غلو دانو له ډلې څخه غنم او وربشې کرل کېدې. په بادغيسات او غور کې مالداری او کرنې پرمختګ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسوجاتو د توليد مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداګرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمده مرکز و. د ورښمو صنعت او کسب هم زمور. د هېواد په ځینو برخوکې دود و. په غور کې او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په ګاونډیو هېوادونو کې ډېر شهرت درلود. په تخارستان کې سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولایتونوکې اوسپنه، سپین زر او سره زر استخرا جېدل او همدارنګه د پنجشېر سپین زر مشهوره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنیزو اثارو په پنځولو سره یې خپل نومونه زمونږ د هېواد په تاریخ کې تلپاتې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هریو محمد، احمد او حسن او همدا رنګه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په ریاضیاتو کې لوی لاس درلود، بشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي ادیب، فیلسوف او جغرافیه پوه.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ.

د عباسیانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاځون دلایل توضیح کړئ.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د برمک په نامه د یوه شخص زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي اتشکدې ملا و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص خالد د برمک زوي و چې د اموي وروستني خلیفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړي وروسته د عباسي منصور د وزیر او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحي د ده زوی د دې کورنۍ پوه او بانفوذه شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشید د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشید په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره یې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشید په دوی بدګمانه شو او په (۱۷۸ هـ / ۸۰۳ ز) کې یې د خلیفه د امر سره سم دیحي زوی جعفر مړ او پخپله دی سره د کورنۍ له نورو غړو یې زنداني کړ. او د برمکیانو ټول مالونه یې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذوالیمینین)

طاهر بن حسین فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶ ز) کې په فوشنج یا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېده. طاهر د ځوانۍ له پیل څخه په سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو کې ګډون کاوه. نوموړی باتدبیره سړی و. د دوو عباسي وروڼو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسۍ مور څخه زیږېدلی و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ق / ۸۱۱ ز) کې یې امین الرشید وواژه.

څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسېده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۰۷ ق / ۸۲۲ ز) کال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مها ل د خلیفه نوم د خطبې څخه لرې کړ او د خپلواکۍ اعلان یې وکړ. خو په سبا ورځ ووژل شو. وروسته له ده د پنځوسو کلونو مودې لپاره د ده اولادونو په افغانستان کې واکمني درلوده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، هره ډله دې بیا له لاندې موضوعګانو څخه یوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي یو تن بیا د خپلې ډلې نظریات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان سیاسي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعیت.
- د عباسیانو په دوره کې د افغانستان پوهنیز وضعیت.

پوښتنې

۱- عباسیانو څه وخت او څه ډول خپل سیاسي فعالیتونه په افغانستان کې پیل کړل؟

۲- طاهر څوک و او څه ډول واکمنۍ ته ورسید؟

۳- برمکیان د کوم ځای وو او په څه ډول یې د عباسیانو دربار ته لار مونده؟

٤- ستاسو په اند ولې هارون الرشید په برمکیانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

په افغانستان کې د امویانو او عباسیانو کړه وړه، ورته والی او توپیرونه په لنډ ډول سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځۍ اغيزې

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هويت ورکړ، يووالی يې وروبانبه او د پوهې دروازې يې خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختګ په لاره کې څه قربانۍ ورکړې او اسلامي نړۍ ته يې څه پوهنيز او فرهنګي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپيڅلي دين په راتګ او خپريدو سره، زموږ د هېواد تاريخ يو نوي پړاو ته ورننوت. ځکه اسلام مونږ ته نوی اسلامي هويت وبانبه او دغه اسلامي هويت زموږ د خلکو د يووالي سبب شو او ټول قومونه او قبيلې د يوه دين او عقيدې خاوندان شول. همدارنګه د اسلام دين د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه يووړ نو په دې دليل پوهې او زده کړې پراختيا وموندله.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پيړۍ کې اسلام ومانه د عربی ژبې په زده کړه او ديني علومو لکه قران شريف، حديث، او فقې په تحصيل کې يې لوې لوې بريالېتوبونه تر لاسه کړل او تردرېيمې پيړۍ پورې يې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت، امام اعظم ابو حنيفه(رح)، امام حنبل مروزي، ابو داود سجستانی (سيستاني) او داسې نور رابنکاره شول چې د اسلام د دين لپاره يې د قدر وړ خدمتونه وکړل.

همدارنګه په دې دوره کې سيستاني عالمانو او پوهانو له دې سيمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانګو کې يې تآليفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځينو هغو ليکوالانو يادونه اړين بولو چې د دويمې هجري پيړۍ له نيمايي څخه يې د کتابونو په ليکلو پيل وکړ:

ابو زيد بلخي اديب او جغرافيه پوه، ابو مشعر بلخي رياضی پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستانی شاعر او ابو نصرفارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافيې، فلسفې، نجوم او ادبياتو تر ټولو لويو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کيږي) څخه عبارت دي. د دوی له اثارو څخه په اتلسمه او نولسمه پيړۍ کې د نړۍ په ژوندیو ژبو په اروپا کې وژباړل او بيا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پياوړو کورنيو او خلکو په واسطه د افغانستان تهذيب د خپلو ژباړونکو په وسيله عربي ټولنې او د اسلام د تمدن نړۍ ته د ننه کړل. د برمکيانو کورنۍ په دويمه هجري پيړۍ کې د طب په برخه کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکياتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کيسه په عربي وژباړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه زموږ خلکو د اسلام د پراختيا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام يې د هېواد تر ختيځو پولو يعنې هند پورې خپور کړ.

په دې ترتيب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخېزه وې. اسلام زموږ خلکو ته نوی اسلامي هويت ورکړ، يووالی يې وروبانده د پوهې دروازې يې زموږ پرمخ پرانيستې. په بدل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنګي خدمتونو او همدارنګه د وينې په بيه په اسلامي تمدن کې د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخيسته او په ځانګړې توګه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي، يوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دويمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ تر خبرو اترو لاندې ونيسي او د خبرو اترو پايلې دې يوه له دوی څخه بيا د ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ ګډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرګندونې وکړي.

۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توګه يې واضح کړئ.

۳- ستاسو په آند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله يوه مقاله وليکئ او په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

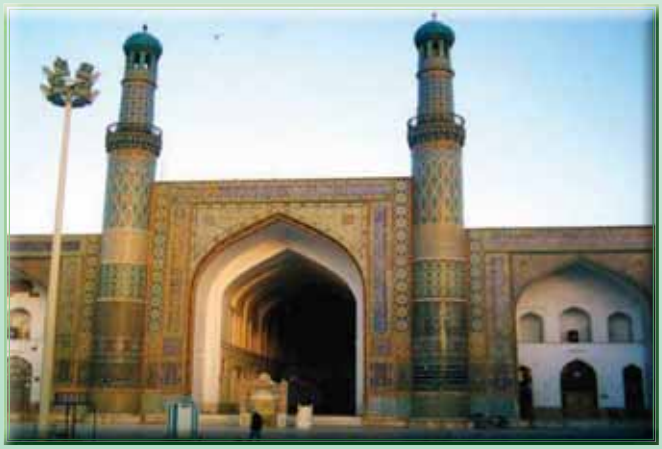
دويم څپرکی

په افغانستان کې وروسته له اسلام څخه خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پیژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

حضرت علی(کرم الله وجهه) روضه په مزار شریف کې

د هرات جامع جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

۱. له سیمه ییزو واکمنو کورنیو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کیدلو له لاملونو سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له درېمې نه تر اوومې هجري پیړۍ پورې د هېواد د خپلواکۍ غوښتونکو څېرو سره د زده کوونکو بلدول؛

۳. د سیمه ییزو حکومتونو یو له بل سره د اړیکو او د بغداد د خلافت سره د هغو مناسباتو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

٤. زمونږ په هېواد باندې د تیموریانو او مغولو د یرغلونو د علتونو او انګیزو او همدارنګه د هغو په پایلو باندې د زده کوونکو پوهیدل؛

۵. له درېیمې نه تر لسمې هجري پیړۍ پورې زمونږ د هیواد له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

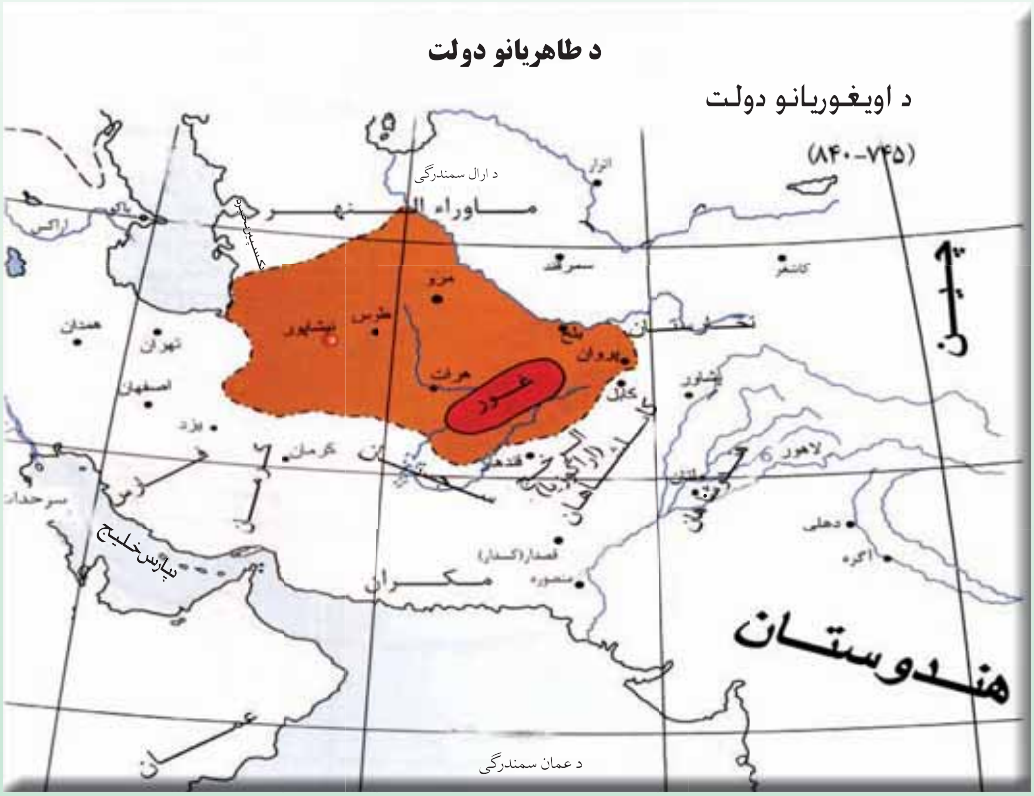
٦. په یاده شوې دوره کې د هیواد له تاریخي او فرهنګي څېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدتیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان او صفاريان

ايا پوهېږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنجي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نيمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاريانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخيستلو په لاره کې د پام وړ کارونه کړي؟

زمونږ د هېواد په تاريخ کې طاهريانو او صفاريانو هغه دوه دولتونه و چې له عباسيانو سره يې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهريان د حکومت تر پايه په نيمه خپلواکه توګه پاتې شول خو صفاريانو د دوی په پرتله خپلواکه سياست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاوو سره په شخړو کې ښکيل شول. د ملي فرهنګي هڅو له پلوه هم صفاريان د ملي فرهنګي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنيو د هغه وخت له ډېرو نورو سياسي، اقتصادي او فرهنګي موضوعاتو څخه خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان

د دغې کورنۍ نوم د حسين د زوی طاهر له نوم څخه اخيستل شوی چې اصلاً د پوشنگ يا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنيو څخه شمېرل کيږي. د طاهر نيکه (مصعب) په عباسي نهضت کې ګډون وکړ نو څه وخت چې عباسيانو بری ومونده، د پوشنګ د ښار مشري يې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او طاهر هم د ځوانۍ په پيل کې دا دنده لرله.

طاهر د دوو وروڼو هر يو امين او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امين له وژلو څخه يې وروسته د مامون خلافت ته زمينه برابره کړه. که طاهر وروسته له دې هرخومره د عباسي خلافت په لوړو مقامونو کې دنده ترسره کړه، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امين) د وژلو په مسئله کې خليفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دليل يې نه غوښتل چې په بغداد کې زيات پاتې شي. او له بله پلوه په (۲۰٤ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي بايد دغه سيمه يوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشيد په نظر طاهر وړکس و. نو له دې امله خراسان ته د طاهر د راتلو دلايل په لاندې توګه وړاندې کولی شو:

۱- د خراسان سيمه د طاهر په ځېر د يوه پياوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

۲- طاهر چې د مامون د ورور (امين) او په عباسي خلافت کې د امين د نورو پلويانو په وژلو يې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه ليده، نو دايې ښه وګڼله چې له بغداد څخه ليرې وي.

۳- طاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړۍ عوض ترلاسه کاوه.

نو په دې ترتيب طاهر په (۲۰۵ ق ذوالقعدې / ۸۲۲ اکتوبر) کا ل د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان ترلاسه کړ. په دې هکله ويل کېږي چې عباسي خليفه په پټه سره د طاهر دکړو وړو د څارلو لپاره يو څوک ګمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نيت څرګند کړ، د ده کارې يو طرفه کړ او له پښو يې وغورځاوه.

برسېره پردې چې د لمانځه له خطبې يې د مامون نوم ايسته کړ په هغو سکو کې هم د عباسي خليفه نوم نه ليدل کيږي چې د (۲۰٦ ق) کاله را پاتې دي. او دا د حسين د زوی (طاهر) مينه دخپلې سيمې د خپلواکۍ په باره کې ښيي.

د طاهر زامن

د بغداد له دربار سره د طاهر د زامنو اړيکې د طاهر په پرتله ښې وې، د طاهر له مړينې سره جوخت د ده زامنو هر يوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصبونه ترلاسه کړل. له دې وروسته داسې رپوټ نه دی اورېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې له خپلواکۍ سره د طاهر د اولادونو مینه وښیي.

له طاهر وروسته د طاهریانو د حکومت ترټولو لویه سیاسي ځانګړتیا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کیږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوې تړلې وې او په دې توګه د عباسیانو او طاهریانو ترمنځ اړیکو دوام وموند.

هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو یا علویانو له خوا ترسره کېدل د طاهریانو له خوا به ځپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واک بیا صفاریانو په سیستان کې له طاهریانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بیا په افغانستان کې د دوی د واک او حکومت پراختیا د طاهریانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړی (۲۵۹ ق) کال کې د یعقوب لیث صفاري له خوا ونیول شو او د نوموړي په زندان کې یې ساه وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسین (۲۰۶ – ۲۰۷ق)

طلحه بن طاهر (۲۰۷ – ۲۱۳ ق)

عبدالله بن طاهر (۲۱۳ – ۲۳۰ق)

طاهر بن عبدالله (۲۳۰ – ۲٤۸ ق)

محمد بن طاهر (۲٤۸ – ۲۵۹ق)

صفاریان

یعقوب د صفاري حکومت بنسټګراو د ده دري وروڼه هر یو عمرو، علي او طاهر د لیث زامن وو. پلار یې په سیستان کې د صفارۍ یا ټټارۍ په کسب بوخت و. او په همدې دلیل دوی د صفاریانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سیستان د دریمې هجري پیړۍ په لومړۍ نیمایي کې د بېلابېلو ټولنیزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنیزه ډله، عیاران نومېدله چې د ټولنې د ټیټې او بیوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او یعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټیټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره یو ځای شو او د خپلې وړتیا او لیاقت په مټ ډېر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سیستان خلکو د (۲٤۷ ق محرم په ۲۵ / ۸٦۱ ز) بیعت ورسره وکړ، له هغه وروسته یعقوب لیث صفاري زموږ د هېواد د ډېرو سېمو په نیولو پیل وکړ.

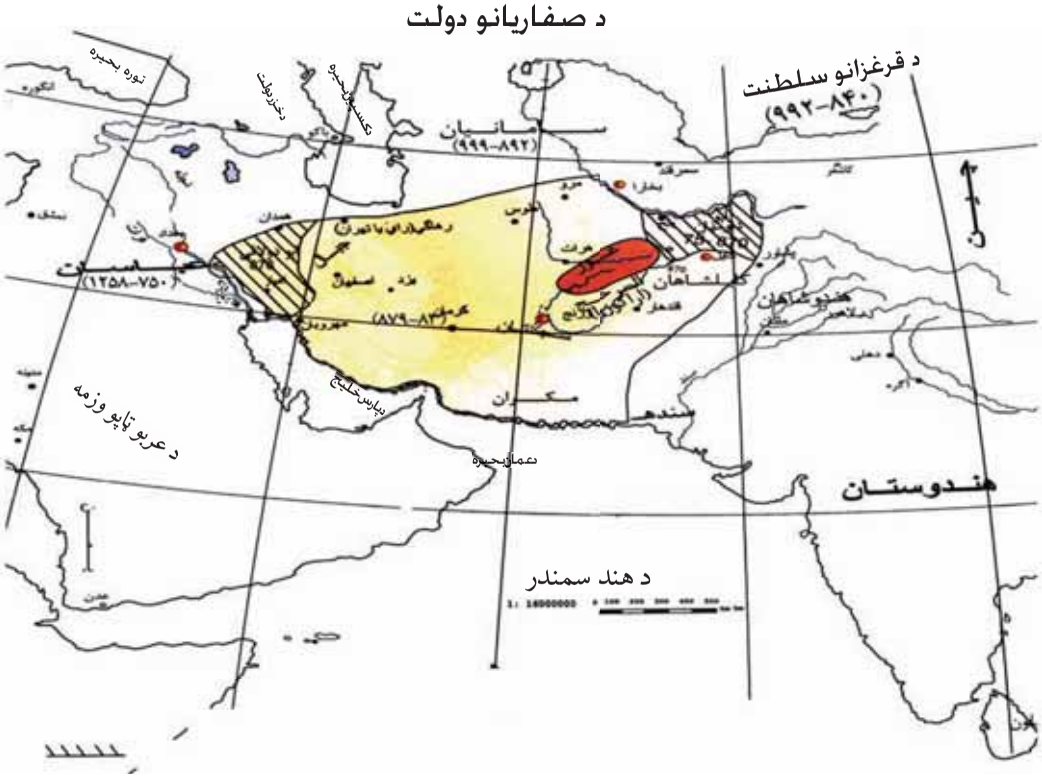
یوله هغو علتونو څخه چې په سیستان کې یې د یعقوب بریالیتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره دگڼ شمېر خوارجو يوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګريتوب ټول سيستان چې مهم ښارونه يې بست اوکندهار وو ونيول، دغه راز کرمان، هرات اوکابل يې هم ونيول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره يوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سيمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړي په (۲۰۹ ق ۸۷۲ ز) کې

د صفاريانو دولت

د طاهري حکومت مرکز نيشاپور ونيو خو ونه توانېده چې د ايران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د يعقوب او عباسي خليفه اړيکې

د خلافت د انقلاب او بيلابيلو پاڅونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سيمو کې او همدارنګه د ترکانو اغيزه د عباسي دربار په د ننه کې، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوره کړی و نو ځکه د يعقوب ليث صفاري په وخت کې د اسلامي قلمرو ځينې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې خليفه د امارت منلو پرته بله لاره ونه ليده.

يعقوب ليث صفاري هم چې د عباسي خليفه له دې دريځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سيمې د پراختيا په خاطر له خليفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځينې وخت به يې ډالۍ هم ورلېږلې. لکه چې يو ځل يې ډېرې قيمتې ډالۍ د پنځوسو په شمېر د سرو اوسپينو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خليفه معتمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) پواسطه د بلخ، تخارستان، سند او سيستان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت فرمان ورولېږه. خو وروسته له دې، یعقوب په (۲۶۲ هـ / ۸۶۷ ز) کال څه وخت چې یې وغوښتل خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمنې ورسوي او د بغداد د اداري غوښتونکی شو نو له عباسي خلیفه سره په جګړه کې ښکیل شو. او په پایله کې د خلیفه د ورور (موفق) د چل پواسطه چې د دجلې اوبه یې په صفاري لښکرو ورخوشې کړې او هغوی یې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خلیفه د صفاریانو دمخالفینو یعنې سامانیانو د ملاتړ سیاست ځانته غوره کړ.

د صفاریانو د حکومت پای

یعقوب لیث صفاري ته د عباسي خلیفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، نوموړی په (۲۶۵ ق / ۸۷۹ ز) کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمنۍ ډګر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړیکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قېمتي ډالۍ د خلیفه لپاره ورولېږلې خو دغه اړیکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوې دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاریانو سره د زړه نه مینه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله یې شک درلود. ځکه په (۲۷۱ق ۸۸۴ ز) کال کې د بغداد خلیفه د خراسان حاجیان ځانته وروغوښتل او د هغوی ترمخ یې دغه اعلان وکړ چې عمرو لیث مې له ټولو مقامونو او منصبونو څخه لېرې کړی دی. دغه مسئله له یوه پلوه د صفاریانو په سیمه کې پاځونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاریانو کمزورۍ ته یې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماوراُلنهر کې د سامانیانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو لیث صفاري وېره یې لازیاته کړه. نو له دې امله یې د هغوی د مقابلې لپاره ترتیبات ونیول او په (۲۸۷ ق/ ۹۰۰ ز) کې د دوی په وړاندې جګړې ته ووت. خو بلخ ته نږدې د اسماعیل ساماني د لښکرو له خوا یې ماته وخوړه. امیر اسماعیل ساماني نوموړی یې بغداد کې د خلیفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنداني شو او په (۲۸۹ق) کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاریانو پاتې خلکو یوه پېړۍ په سیستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (۳۴۴ - ۳۹۹ ق/ ۹۵۵- ۱۰۰۸ ز) کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهریانو او صفاریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

په هغه وخت کې زمونږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکیلاوه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بیا د طاهر زوی عبدالله د مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسېره پردې چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به یې د خپلو عسکرو مخه نیوله، د کرکیلې د ښه والي لپاره یې ځینې ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لګولو سیستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سرکې یادولی شو. زمونږ د هېواد مشهور تاریخ لیکونکی عبدالحی بن ضحاک ګردېزي د رپورټ له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډکړل او له هغوی څخه یې وغوښتل چې د اوبو لګولو په برخه کې شرعي موازین وضع کړي او دوی د (کاریزکتاب) یا (کتاب القنی) په نامه یو کتاب ولیکه. دغه موضوع زمونږ په هېواد کې د ډېرو کارېزونو او همدارنګه د پر مختللي اقتصاد ښودونکې ده. دغه ذکر شوي کارېزونه زیاتره د پردیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يرغلونو په پايله کې رنګ شول.

همدارنګه د عبدالله بن طاهر په توصيو او سپارښتنو د ښارونو کارګرانو (کارپوهانو)ته د کرنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کرنې په وده کې د خپل ورور د سياست پلوی و. په پايله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راغی. بېلابېلې مېوې او غلې کېدلې، همدا رنګه د هرات انګورو، با دامو او پستې، د سيستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې انارو ډېر شهرت درلود او زمونږ هېواد ته يې ښه شتمني برابره کړه. خو صفاريانو د پاچاهۍ ډېر وخت په جګړو او همدارنګه د سيمو او ايالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرکړ د هېواد د اقتصاد لپاره يې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنګي برخه کې د ملي ادبياتو مينه وال و او دا يې غوره ګڼله چې پارسي ژبه بايد د عربي ژبې او ادبياتو ځای ونيسي.

ويل کېږي چې يعقوب ليث صفاري د پيغامونو مدير مسؤول محمد بن وصيف سګزي څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر وليکي. نوموړي د يعقوب په ستاينه کې يوه پارسي قصيده وليکله. خو طاهريانو عربي ژبه ومنله، د طاهر يو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امرينو له ډلې څخه يو څو نور هم د پوهانو او ادیبانو د ملاتړ په برخه کې مشهور وو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهريانو فرهنګي او اقتصادي خدمتونه وشمېري.

پوښتنې

۱- خپل اصلي سيمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دليل څه دی؟

۲- ايا د عباسي خليفه په وړاندې د طاهر سياست د ده د اولادونو له خوا وپالل شو؟

۳- د يعقوب ليث صفاري د کار په پيل کې، د ده د شهرت علت څه و؟

٤- د طاهريانو په دوره کې کرنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

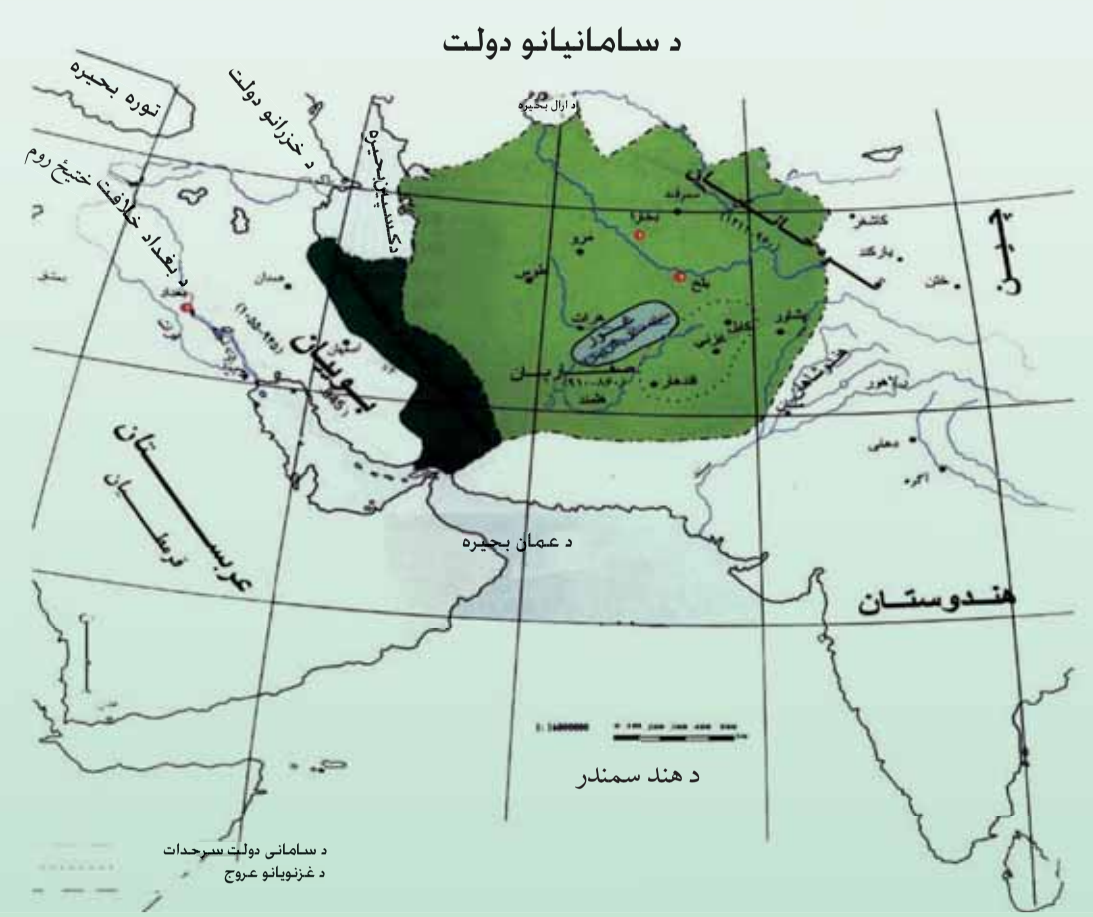
زده کوونکي دې د خپل هېواد تاريخ او فرهنګ ته د طاهر او يعقوب د خدمتونو په هکله يو لنډ مطلب چمتو او په راتلونکي لوست کې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانيان

په دې لوست کې به د سامانيانو د واکمنې کورنۍ سره آشنا شئ هغه چې د بغداد د عباسي خلفا وو د سياست په ملاتړ يې په افغانستان او د هغه د اوسنيو ګاونډيو هېوادونو کې يو پياوړی او پراخه حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وپوهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زمور هېواد له علمي او فرهنګي غوړېدا سره مخ شو؟

سامانيان د ختيځو اصلي کورنيو له ډلې څخه دي چې ريښه يې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسېږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سياسي موقعيت د افغانستان، ايران او مرکزي آسيا په اسلامي ختيځ کې ټينګ کړ. سره له دې چې سامانيانو له خلفاوو سره ښې اړيکې لرلې خوبيايې هم ماليات او خراجونه بغداد ته نه لېږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفاْ استيلا)) (معنا دا چې خليفه د عزل او نصب، دماليا‌تو اخيستل، د ځاياستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پيژندل شوی دی. د سامانيانو دوره د اسلامي فرهنګ او تمدن د غوړېدنې دوره بللی شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

سامانیان د سامان خدات په نامه د یوه سړي له نوم څخه اخیستل شوي دي. زمور د هېواد د مشهور تاریخ لیکوونکي عبدالحی ګردېزي په وینا سامان خدات له مغان یا زردشتي روحانیونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په څنډو کې یې استوګنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملک په زمانه کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې واقع شو. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخیسته او د ابومسلم له ملګرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې یې هم د ښه نوم ازانګې پورته شوې.

د دویمې هجري (اتمې میلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشید د زامنو تر منځ د ځایناستۍ په مسئله رامنځته شو، مامون الرشید سره په مروه کې خلکو بیعت وکړ مامون الرشید له ځینو بانفوذه کورنیو لکه طاهریانو او سامانیانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدل کې یې بیا وروسته ډېر مهم حکومتي مقامونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسیانو او سامانیانو تر منځ اړیکې سره نژدې شوې او څه وخت چې مامون الرشید له مروې څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختیځ کې یې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته یې سمرقند، احمدبن اسد ته یې فرغانه، یحیی بن اسدته تاشکند او الیاس ته یې هرات وسپاره.

د صفاریانو په را څرګندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره یې چندان ښې اړیکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانیانو اړیکې یوې نوې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفینو د شتون له امله یې د سامانیانو ملاتړ ته اړتیا لرله، هڅه یې کوله چې د دوی حکومت ته په غاړې اېښودو سره، سامانیانو ته سیاسي مشروعیت وبښي. سامانیانو هم چې دې ډول تائید ته اړتیا لرله نو د خلافت په تائید سره یې د عامه خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونیو.

د سامانې لړۍ لومړی بنسټګر، اسماعیل

د سامانې لړۍ بنسټګر اسماعیل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (۲۳٤ق، ۸٤۸ ز) کال په فرغانه کې وزېرېد. امیر اسماعیل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني ترلاسه کړه چې د ده ورور (نصر) (۲۷۹ق، ۸۹۲ ز) کال کې مړشو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت زیات شو چې صفاریانو ته یې په جګړه کې ماتې ورکړه او عمرو بن لیث صفاري یې ونیوه. دغه پېښه د (۲۸۷کا ل د ربیع الاول په ۱۵ ق/ ۹۰۰ میلادي کال د اپریل ۱۹ ز) کې رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې یې عباسي خلیفه معتضد ته د حکومت فرمان ولېږه، ځکه چې د صفاریانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړوونکو) په ماتې سره سامانیانو په عباسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بخارا په ښار کې د امیر اسماعیل سامانی قبر

خلافت کې ډېر محبوبیت ترلاسه کړ.

امیر اسماعیل سامانی د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانوسره هم جګړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره یې جګړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي یې ووژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لږ وروسته یې زنجان او قزوین هم ونیول اوپه دې ترتیب یې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه واړوله او د اوسني ایران ترلویدیځو څنډو ورسېد.

د امیر اسماعیل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې یعنې د بخارا ښار ښه پرمختګ وکړ او په ختیځ کې د اسلامي ښارونو په یو مهم مرکز بدل شو. امیر اسماعیل کابو وروسته له اتو کلونو امارت، په (۲۹۵ق، ۹۰۷ ز) کال مړ شو.

د امیر اسماعیل ځایناستي

د امیر محمد اسماعیل زوی دویم احمد د ده ځایناستی شو. د ده د واکمنۍ په دوره کې چې پنځه نیم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سیستان کې د صفاریانو د پاتې شوو او همدارنګه په ماوراءالنهر کې یې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وګاټه خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ق- جمادي الاخر

(c) ketabton.com: The Digital Library

/ ۹۱٤ ز جنوري) کې د خپلو مريیو له خوا ووژل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي زوی (نصر) واکمنۍ ته ورسېد. که هر څو د نوموړي د پاچاهۍ پیل په هغو ولایتونو کې چې د سامانې دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوګریوان و خو نوموړي د خپل عالم او تکړه وزیر (ابوعبدالله جیهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمویه بن علي) په مرسته ببرته خپل هېواد ته امنیت او ټیکاو (ثبات) راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهۍ دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱٤ نه تر ۹٤۲ ز) کلونو د سامانې لړۍ د حکومت د دبدبې د اوج دوره وه.

د نصر له مړینې وروسته سامانې حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ ز) کال پورې پاتې شو اوپه دې موده کې اوه تنه سامانې مشران واکمنۍ ته ورسېدل. خو د سامانې دولت ځورټیا هغه مهال پیل شوه چې زیات واک سیمه ییزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه یو هم الپ تګین نومېده چې په لومړیو کې د ترک غلامانو څخه و. نوموړي په غزنه کې په ۳۵۱ / ۹٦۲ ز کال کې د ترک مریو په ملاتړ د غزنویانو د نوي حکومت بنسټ کېښود. سامانې حکومت او دولت یو سلو دوه کاله او شپږ میاشتې اوږد شو.

د سامانیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سامانیانودوره چې د ختیځې نړۍ په تاریخ کې د اسلامي رنسانس په توګه تعبیر شوی د اقتصاد له پلوه په ځانګړې توګه زمور د هېواد د روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مختګ دوه عمده لاملونه په لاندې توګه بیانولی شو:

لومړی د درنو مالیاتو او باجونو نشتوالی او دویم لازم کورنی ثبات او همدارنګه بهرنۍ سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي وړتیا لوړه، قصرونه، باغونه او ظریفه صنایع را منځته شول. د خلکو تولیداتو وده وکړه ترهغه ځایه چې په یوه کال کې د سامانیانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت مېلیونه درهم راټولېدل.

په هغو کشفیاتو کې چې بیا وروسته د پولنډ او سکانډیناوي هیوادونو په څنډو کې ترسره شوي، د سامانیانو د وخت نقره یي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرګندوي چې د سامانې دولت او ختیځې اروپا تر منځ د سودا ګریزو توکو راکړه ورکړه کیدله.

له بزګرانو څخه د سامانې دولت د ملاتړ په سیوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانګړې توګه په ګڼ مېشتو سیمو لکه بادغیس، هرات، پوشنګ د سیستان ځینو برخو او بُست کې د مېوو، غلو اونباتاتو بیلابیل ډولونه پیدا کېدل. د څارویو په ځانګړې توګه د اسانو او اوښانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بست کې وربښم هم تولیدیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د سامانیانو سیمې ته د ترکانو راتګ او بیا لوړو حکومتي او سیاسي مقامونو ته د دوي لاس رسی، دغه پروسه څه نا څه زیانمنه کړه خو داسې رپوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه یې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنګ او تمدن په برخه کې مهم یون رامنځته شو ځکه د سامانیانو په لاس د یوه پیاوړي نظام د بنسټ اېښودو سره، فرهنګ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرګندېدو لپاره مناسب چاپېریال رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

دسامانیانو په دوره کې د پوهنو د پراختیا مهم علت، د عقیدې آزادي او همدارنګه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دوره کې له تعصبه ډکه فضا نه وه موجوده. د ېبلا ېبلو فکري او ديني کړنلارو او همدارنګه د نظر او فکر دخاوندانو لپاره یو ډاډمن چاپېریال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقیدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همدا کار د ېبلا ېبلو فکرونو د راڅرګندېدو لامل شو. محمدخوارزمي او ابو ریحان البیروني په ترتیب سره په خپلو کتابونو (مفاتیح العلوم) او (آثارالباقیه) کې دهغه وخت د ېبلا ېبلو فکري او عقیدتي ځانګو او ډلو څخه خبر راکوي او په زین الاخبار کې د عبدالحی ګردېزي په وینا، د سامانیانو پوه وزیر ابو عبدالله جیحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنګه د هېواد د اداري لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې بې له تعصبه راټولې کړې چې د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانین غوره کړي چې پرمختللې انساني بڼه ولري. نوموړي وروسته امر وکړ چې د دربار او دېوان ټول غړی نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نوله دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر څو خپلې پوهې او فکرونه ټولنې ته وړاندې کړي.

په دې ترتیب د اسلام د تمدن طلایي دوره وځلېده او لوی اسلامي فیلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختیځو سیمو د حکیمانو خاتم شېخ الرئیس ابوعلي حسین بن عبدالله بن سینا، لوي متفکر ریاضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوریحان محمدبن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفربن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکیم ابوالحسن شهید بلخي، د امیر منصور ساماني وزیر او د بلعمي تاریخ لیکونکی محمد بن عبدالله بلعمي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزیر، جغرافیه پوه او اشکال العالم د کتاب لیکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جیهاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنی شاعره رابعه بلخي چې پلارېې د زینت العرب لقب ورکړی و او لسګونو نورو پوهانو او هوښیارانو په دې دوره کې استوګنه درلوده او کتابونه یې وړاندې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د نقشې پر مخ ساماني قلمرو په ګوته کړي او د دې دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دې ولیکي.

پوښتنې

۱- زمورږ په هېواد کې سامانیانو څه ډول سابقه لرله؟

۲- د سامان خدات اولادونو ولې لوړې حکومتي څوکۍ ترلاسه کړې؟

۳- د سامانیانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول یې ساماني دولت د د بدبې اوج ته ورساوه؟

٤- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانیانو ترمنځ څه اړیکه موجوده وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د سامانیانو د فرهنګي سیاست په هکله یوه مقاله ولیکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ترلوستلو وروسته ترټولو غوره مقاله وي د ښوونځي په تابلو کي وځړول شي، چې نور زده کوونکي ورنه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

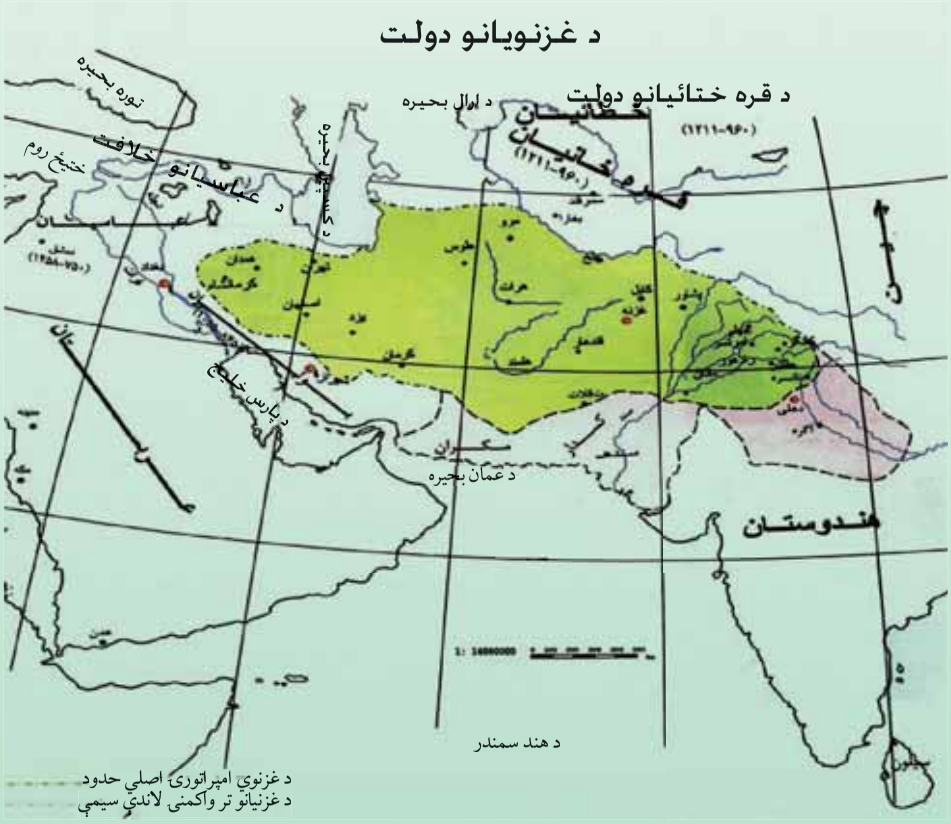
غزنويان او سلجوقيان

ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسيا کې اوسېدل، له يادو شوو قومونو سره د سامانيانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړيکې ټينګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځينې ډلې د اسلام په سپيڅلي دين مشرفې شوې او د ترکانو ځينې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوپړ په لاره کې لوړو حکومتي مقاماتو او په ځانګړې توګه نظامي منصبونو ته ورسېدل.

يو هم له دې مشرانو څخه الپ تګين نومېده چې د سامانيانو له خوا د خراسان يا افغانستان د سپه سالارۍ دنده ورته سپارل شوې وه.

نوموړی د غزنويانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ دهېواد په تاريخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنويان، سلجوقيان او خوارزم شاهيان) مشهور دي: په دې لوست کې به د ترکانو دوې مهمې کورنۍ (غزنويان او سلجوقيان) وپېژنئ.

غزنويان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنين يا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهميت وړ وګرزېد چې د سامانيانو ترکي سردار الپ تګين په (۳۵۰ ق/ ۹۶۱ ز) کال د امير عبدالملک بن نوح د مرګ په وخت کې په هغه توطيه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګډون وکړ چې غوښتل يې د خپلې خوښې شهزاده د واک ګډۍ ته ورسوي خو ونه توانيد نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار يې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنويانو واک د سبکتګين په نامه د يوه بل ترکي غلام پواسطه تثبيت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسيا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ تګين له خوا و اخسيستل شو او د نوموړي د هوښيارۍ له کبله د الپ تګين د پام وړ وګرزېد، تر هغه ځايه چې د نوموړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ تګين له لور سره يې واده هم وکړ.

سبکتګين

په (۳۵۲ق/ ۹۶۳ ز) کال کې د الپ تګين له مړينې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهيم درې کاله او بيا د ده وروسته بلکاتګين د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ تګين خلاف د سامانيانو سره خپلې اړيکې ټينګې کړې.

خو د غزني کمزورې اداړې او په غزني باندې د لويکيانو اونورو مخالفينو احتمالي لاس بري، ترکي افسران او سرتېري دې ته وهڅول تر څو سبګتګين د الپ تګين زوم د خپل امير په توګه وټاکي.

د نوموړي د واکمنۍ موده په (۳۶۶ق، ۹۷۶ ز) کې پيل او په (۳۸۷ق، ۹۹۷ ز) کال کې د ده له مړينې سره يو ځای پای ته ورسېده او نوموړي په دې دوره کې د غزنويانو حکومت ځواکمن کړ.

سبګتګين بُست او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترڅ کې يې د افغانستان مشهور پوه او اديب ابوالفتح بستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

دهندوستان په لور يې هم لښکر کشۍ وکړې. چې برسېره پر ديني اعتبارُ غزنويانو ته ډېر غنيمتونه هم په لاس ورغلل. او د حکومت ساحه يې د هندتر جيپال پورې ورسېده.

سبکتګين د هېواد د اداړې لپاره، ايالتونه د خپلې کورنۍ د غړو ترمنځ ووېشل چې ډېر مهم ښار (نيشاپور) يې خپل زوی ابوالقاسم محمود، بُست يې بل زوی نصر او همدارنګه غزني او بلخ يې بل زوی اسماعيل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوی

سلطان محمود غزنوي

د سبکتګين له خوا اسماعيل (د سبکتګين د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې يو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره يې زمينه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (۳۸۷ق/ ۹۹۷ ز) کال سبکتګين مړشو، نوموړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي دولت اداره يې پخپله غاړه واخيسته. د محمود غزنوي منظم سياست په افغانستان او د هغه په شاوخوا کې د سيمه ييزو حکومتونو په له منځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړلو ولاړ و او دې کار د ده واکمني ځواکمنه کړه. په دې توګه چې سیستان، غرجستان (هزاره جات)، ګوزګانان (جوزجان)، چغانیان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کښښوده.

فتوحات

زمونږ د هېواد په تاریخ کې محمود غزنوي ځکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوي چې ده زیات فتوحات په ځانګړې توګه د هندوستان په لوري تر سره کړي دي.

نوموړي د بېلابېلو دلایلو له مخې په هندوستان باندې یرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قیمتي غنیمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

نوموړي په (۳۹۲ق،۱۰۰۱ ز) په جیپال، په (۳۹۵ق،۱۰۰٤ ز) بهاطیه، په (۳۹۸ق،۱۰۰۹ ز) په بهیم، په (٤۰۰ق، ۱۰۰۹ ز) په نارین، په (٤۰٤ق، ۱۰۱۳ ز) په ناردین او په (٤۰۵ق،۱۰۱٤ ز) کال په تانېشر یرغل وکړ.

د دې یرغلونو په پایله کې یې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دین رېښې وغځولې او همدارنګه ډېر زیات غنیمتونه د غزنوي ترکانو سرتېروته لاسته ورغلل. په ځانګړې توګه د هندوستان په ګوجرات کې په (٤۱٦ق/۱۰۲۵ ز) کې د سومنات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لویو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او د ده د سرتیرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد.

د هند په لور د لشکر کشیو په اړه د پام وړ خبره دا ده چې داکار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختیا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و.

په هرحال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګېزه تر سره شوي، د هندوستان په سیمه کې په تېره بیا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دین چې مخکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنویانو په دوره کې د هند تر ډېرو سیمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځاینایستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنیو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نوموړی یې خپل ولیعهد وټاکه خو د ژوند په وروستیو کلونو کې یې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای یې خپل بل زوی (محمد) ولیعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زړور او مېرنی زوی (مسعود) له مرکز څخه لیرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ایران لویدیځ) ایالتونو مشر یې وټاکه.

سلطان محمود غزنوي په (٤۲۱ ق/۱۰۳۰ ز) کال مړشو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کښېناست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بریالیتوب سره له تهران څخه د نیشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژې٤۲۱ق / سپټمبر ۱۰۳۰ ز) کال کې څه وخت چې د غزني لښکرو خبر ترلاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړی نو د دې خبرې په اوریدو سره یې بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنډه محمد له واکه لېرې کړ.

مسعود غزنوي د خپلې پاچاهۍ په وخت کې له مخالفینو او سرغړوونکو سره زیاتې جګړې وکړې.

نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او یا یې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د ځایناستي په نه قبلولو کې یې د ده له پلا رسره سلا وه. په حکومت کولو کې یې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو یې زیاتې مالیې و ټاکلې. دغه خبره له یوه پلوه او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزورې کړ او په پای کې په هغه جګړه کې چې په (روژې ۴۳۱ق/۱۰۴۰ ز) کال کې د یادوشوو ترکمنانو او غزنویانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دندانقان په سیمه کې وشوه. غزنویانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځایه د غزني په لور تېښته وکړه او ځرنګه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر ځارنې لاندې نه شي، نو ځکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (۴۳۲ق/۱۰۴۱ ز) کال په هغه توطیه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنویان د (۱۳۰) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوی واکمني د افغانستان په ځینو سیمو او همدارنګه د بلوچستان او پنجاب په یوې برخې پورې محدوده شوه.

په غزنې کې د غزنویانو تاریخی منار

غزنوي پاچاهان

نوم	د حکومت موده
الپ تګین	۳۵۱ ق
سبکتګین	۳۶۷ - ۳۸۷ق
اسماعیل بن سبکتګین	۳۸۷- ۳۸۹ق
سلطان محمود غزنوي	۳۸۹-۴۲۱ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد بن محمود	٤٢١-٤٢١ق
سلطان مسعود	٤٢١ - ٤٣٣ق
مودود بن مسعود	٤٣٣ - ٤٤٠ق
مسعود بن مودود	٤٤٠-٤٤٠ق
بهاالدوله علي بن مسعود	٤٤١-٤٤٤ق

سلجوقيان

سلجوقيان په اصل کې د اغز له ترکمنانو څخه شمېرل کېږي چې د اتمې هجري پيړۍ په ترڅ کې يې د خوارزم (ارال) بحيرې لور ته او همدارنګه د سير سند په سيمې کې کډې واړولې. د مسلمانانو تاريخ ليکونکو له ډلې. د (تاريخ الرسل والملوک) کتاب خاوند طبري په (٢٠٥ق/ ٨٢١ ز) کال کې د غزان يرغل د اشروسنه په نوم يادوي.

د سلجوقي دولت د واکمنې سيمې

د سلجوقي کورنۍ لوی نیکه د قاق (تقان) نومېده. نوموړی د ترکي پاچاهانو په خدمت کې حاضر و او سلجوق هم د همدې د قاق زوی د ترک پاچاهانو په خدمت کې شپې ورځې تېرولې. ویل کېږي چې دی او کورنۍ يې په (٣٨٢ق/ ٩٩٢ ز) کال کې مسلمان شول. د سلجوق درې زامن د اسرائيل، ميکائيل او موسی په نومونو د ماوراءالنهر لورته کډوال شول او هلته يې د سامانيانو خدمت ته غاړه کېښوده. خو د سلطان محمود غزنوي له خوا د اسرائيل نيول او د هندوستان کالنجر په زندان کې وروسته له اووکلونو بند څخه د ده مړينه، د ترکمني سلجوقيانو او ترک غزنويانو تر منځ اړيکې خرابې کړلې او د سلطان مسعود ځانګړو سياستونو دوی ته دا زمينه برابره کړه چې سياسي او نظامي واکمني ترلاسه کړي. دوی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤٢٩ق/ ١٠٣٨ ز) کال کې د خراسان مشهور ښار نیشاپور ونیو. او وروسته یې د دندانقان په سیمه کې د جګړې په بهیر کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، په دې جګړه کې د سلجوقیانو د جګړې مشري د میکائیل زوی طغرل بیګ په غاړه لرله چې نوموړي برسېره په نېشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او ایران نور مهم ولایتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بیګ د سلجوقي حکومت د لړۍ بنسټګر ګڼل کېږي او تر (٤٥٥ق/ ١٠٦٣ ز) کال پورې یې واکمني وکړه. له (٢٦) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړینې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېده نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزیر وټاکه د دې پوه وزیر په هڅو سره یې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورنۍ ثبات ځخه برخمن شو او په بهرنۍ برخه کې یې په (٤٦٢ق/ ١٠٧٠ ز) کال کې د وان او ارزروم د بحیرې په منځ کې د ملازجرد په مشهوره جګړه کې رومیانو ته ماتې ورکړه. د روم قیصر دیوژن رومانوس یې اسیر او کوچنۍ آسیایې تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (٤٥٦ق/ ١٠٧٣ ز) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده ځخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام المُلک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه یوازې په کورنیو ګډوډیو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت ترواک لاندې سیمه یې د ختیځ لورته ترچینه او لویدیځ لورته د مدیترانې ترسینده پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ایسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (٤٨٥ق/ ١٠٩٢ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موخه جګړې پیل شوې او دغه جګړې د دې لامل شوې چې د سلجوقیانو سیمې د شهزاده ګانو ترمنځ ووېشل شي او هر شهزاده د خپل وزیر او سرپرست چې (اتابک) به ورته ویل کېده، په مرسته ولایت اداره کاوه.

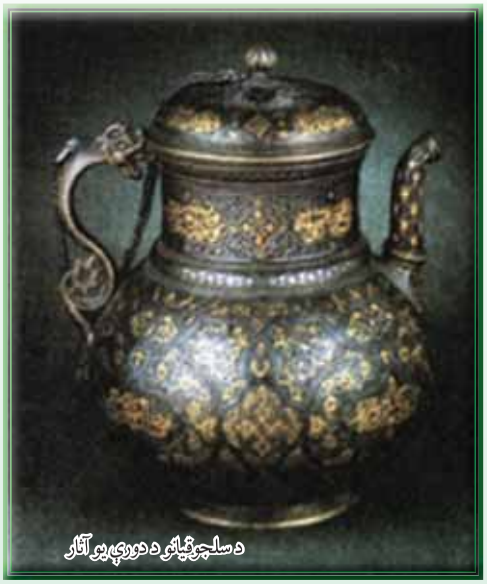
اتابکانو هم له ځه مودې وروسته د خپلواکۍ خوبونه ولیدل او همدارنګه د ایران په آذربایجان او لرستان کې یې خپلواکه لړۍ رامنځته کړه. د سلجوقیانو د واکمني ختیځ سیمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندې راغی او نوموړي وروسته له ډېر اخ او ډب مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو وروسته له (٤٢) کلونو واکمنۍ په (٥٥٢ق/ ١١٥٧ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم، د ختیځو سلجوقیانو کورنۍ هم کړه لاره ځانته غوره کړه او څرنګه چې سلطان سنجر ځایناستي نه درلود، نو د نوموړي خوریي رکن الدین محمود په (٥٥٧ق/ ١١٦٢ ز) کال کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځینو برخو واک وچلاوه. خو په دې کال د یوه سلجوقي سردار له خوا ونیول شو او بیا ړوند شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کړکېچونو ډګر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سلجوقیانو د دورې ښه آثار

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانګړې توګه په غزني کې د اسلام دین په خپرېدو برسېره، ډېره شتمني هم غزنویانو ته ورکړه. ځکه د دې یرغلونو په ترڅ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنیو په وسیله د غزني ښار ودان او آباد شو، د غزني په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او مانۍ ورغېدې. د غزني جومات د دبدبې په هکله ویل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابر و.

د غزنویانو په وخت کې د مانۍ جوړول هم دود وو او ویل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي یوازې د اوو میلیونو درهمو په بیه یوه مانۍ جوړه کړه چې د ختګرۍ کارونو موده یې د څلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړکارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جیحون رود پر سر د زنځیرونو د پیوسته کولو پواسطه په (۱۶-۴۱۵ق/۲۵-۱۰۲۴ ز) کال کې د زورقي پل جوړول د غزنویانو د دورې له غوره نوښتونو څخه ګڼل کېږي.

زمور په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنویانو څخه د مخکښو دورو په پرتله زیات توپیر ترسترګونه شو خو د غزنویانو له خوا د حاصل خیزو ولایتونو لاندې کولو او د پریمانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوایدو کچه لوړه کړه دغه عواید څه د پاسه په کا ل کې سلو مېلیونو درهمو ته ورسېد. له فرهنګي پلوه د غزني د ښار پرمختګ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وګرزېد، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزني ښار د دارالعلم حکم ترلاسه کړ او ویل کېږي چې برسېره د پوهانو تر څنګ د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم اوسېدل.

د غزنویانو دورې د نامتو پوهانو اوشاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه د یادونې وړ دي. د نجوم، ځمکپوهنې او عقایدو په برخه کې نامتو پوه ابوریحان البیروني، ریاضي پوه ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن عنصري، ابوالنجم احمد منوچهري، عبدالعزیز عسجدي مروزی.

سلجوقیان هم سره له دې چې د فرهنګ او تمدن له پلوه بېرته پاتې وو او تراوسه یې خپل قبیلوي خویونه نه وو هېر کړي دوی هم د سیمه ییزو وزیرانو او پوهو شخصیتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتداری په برخه کې ورسره مرسته وکړي، په دې توګه یې غوښتل چې د قبیلوي نظام د زیانونو کچه راټیټه کړي.

په دې دوره کې املاک او کرنیزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکوته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې يې اړه لرله، له دې کبله د کرنې برخه زيانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بيا رغونه د ځانګړي مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظاميه) په نامه مدرسې هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آبادیو له ډلې څخه د جوزجان په سرپل کې د امام خرد زيارت، د بلخ په دولت آباد کې يو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زيارت يادولی شو. د نورو فرهنګي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوټوال (د کلاګانو سرمشر)، باسقاق (د مالېې اخيستلو مامور) او همدا راز د رنګارنګ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنګه سلجوقيان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلی شو ځکه نوموړې ژبه د دوی له خوا عراق، اذربايجان او کوچنۍ آسيا (اوسنۍ ترکيې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنګي او علمي څېرو نومونه په لاندې توګه يادولی شو.

حکيم مجدود چې په سنايي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شيخ محمد غزالي او همدارنګه شاعره او هنرمنده مېرمن منيژه مهستي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي، د الف ډله دې د غزنويانو په دوره کې د غزني د پرمختګ او آبادۍ د علتونو او (ب) ډله دې د سلجوقيانو په دوره کې زمونږ د هېواد د فرهنګي پراختيا د علتونو په برخه کې يو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱- ولې سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مينه لرله؟

۲- د سلطان محمود غزنوي ځيناستی څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته ورکړه؟

۳- سلجوقيان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول يې دولتي واکمني ترلاسه کړ؟

٤- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزير څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د ابوريحان البيروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکې غونډه کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

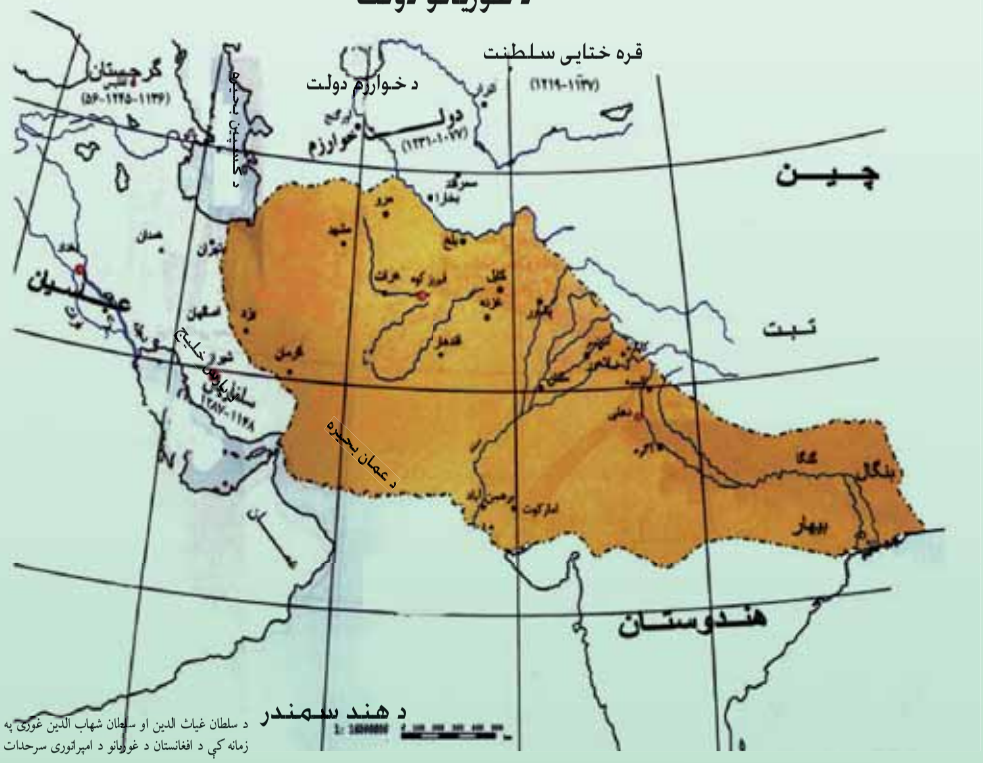
غوريان او خوارزم شاهيان

غوريان او خوارزم شاهيان زمونږ د هېواد او سيمې د تاريخ هغه واکمنۍ لړۍ ګڼل کېږي چې د ځانګړې ارزښت او نقش څخه برخمن وو.

غوريانو څه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان يې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهيان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراُ لنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زمونږ هېواد يې هم تر واک لاندې و.

زمونږ په هېواد کې د يادو شوو لړيو ترولکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده چې ورسره آشنا به شئ.

د غوريانو دولت

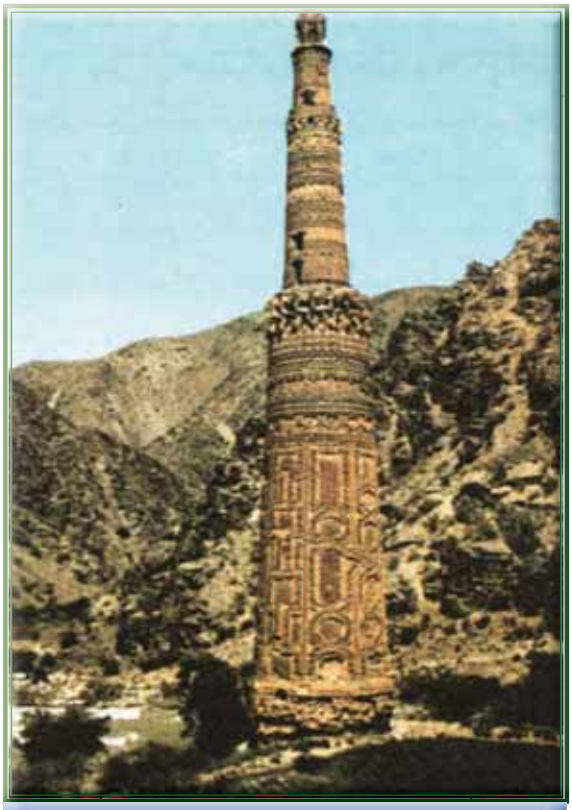

غوريان چې زمونږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې يې ربښه ملک شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د طبقات ناصري په کتاب کې د ملک شنسب په اړه ويلي دي. نوموړی د اسلام په لومړيو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توګه يې د حضرت علي (رض) په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دين مشرف شو او همدارنګه د امارت دوه سمبولونه (عهد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لوا) ده ته ورکړل شول.

غوري شاهان د ځانګړي جغرافيوي موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډير پاچاهان او هېواد نيوونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له عباسي نهضت سره فعاله ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابومسلم خراساني سره مرسته وکړه.

د غور منار جام

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې عهد او لوا ترلاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نوموړی وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم ځواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتګين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د دې زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (٤٠١ق/١٠١١ ز) کال کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيوه. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ خو د غور ولايت واکمني د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيث ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپله سيمه کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې خراج ورکاوه. دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دوره کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (٥٤٧ق/١١٥٢ ز) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جګړه وکړه. خو علاوالدين حسين له سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماتې وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېد.

علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يرغل وکړ او غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پا څون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غچ اخيستلو په نيت په (٥٥٦ق، ١١٦٠ ز) کال کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني يرغل وکړ. غزني يې ونيو او ويې سو ځاوه. له دې وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی په علاوالدین جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدین څخه څه موده وروسته د هغه وراره غیاث الدین بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدین محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماتې ورکړه او د غوریانو تر لاس لاندې سیمه یې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله سلطان شهاب الدین په (۵۷۹ق/ ۱۱۸٤ ز) کال کې لاهور هم ونیو او د غزنویانو سلطنت یې په بشپړه توګه له منځه یوړ. د شهاب الدین د اقداماتو په ترڅ کې د غوریانو هېواد ډېر پراخه شو. په دې ډول د کسپین(خزر) سمندر له څنډو څخه نیولې بیا په هند کې د جمنا تر ساحله او له جیحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غیاث الدین په نامه ویل کېده.

سلطان غیاث الدین غوری

په (۵۹۹ق/۱۲۰۳ ز)کال کې د سلطان غیاث الدین له مړینې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدین محمد چې د معزالدین په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسیا کې د یوه بل ځواک سره مخامخ شو چې خوارزم شاهیان نومېدل. چې په پایله کې یې غوریانو ته ماتې ورکړه او سلطان شهاب الدین هم په (۶۰۲ هـ/ ۱۲۰۶ز)کال د یوه مخالف له خوا ووژل شو.

د غوري حکومت کمزوري د غیاث الدین محمد د زوی غیاث الدین محمود له زمانې راپیل شو او امپراطوري یې د دوه ټوټې کېدو په لور روانه شوه.

څرنګه چې قطب الدین ایبک په ډهلي او ناصر الدین په سند کې د خپلواکۍ بیرغونه اوچت کړل نو ورو ورو غوري دولت یوازې په غور پورې محدود شو.

خوارزم شاهیان

خوارزم چې په لرغونو متنونو کې هوا زرمیا راغلي د هغې سیمې نوم دی چې د جیحون سیند د لوړې برخې او د کسپین (خزر) د بحیرې شمالي څنډې ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهیان د دې سیمې او سېدونکو ته ویل کېږي. دوی هم د سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د پاڅونونو په موده کې د خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ او د ځانګړې حکمرانۍ لړۍ یې رامنځته کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوارزم شاهیانو لومړنی څېره انوشتگین غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه و، نوموړی د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته یې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشتگین غرجه له مړینې وروسته د ده زوی محمد په (۴۹۱ق/ ۱۰۹۸ ز) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

همدغه کس (محمد) د لومړي ځل لپاره په ځان (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره یې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړ پر مخ بوتلو خو د ده زوی (اتسز) چې پوه او د فضیلت خاوند و، څه

د خوارزم شاهیانو د دولت پرچم

وخت چې په (۵۲۲ق/ ۱۱۲۸ ز) کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه د خپلواکۍ په لاره کې یې هڅې وکړې.

نوموړي په (۵۳۵ق/ ۱۱۸۱ ز) کال کې د سلجوقیانو نوم له خطبې او سکې ایسته کړ او په بشپړه توګه یې خپله خپلواکې اعلان کړه او هڅه یې وکړه چې د نویو سیمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافیوي سیمې پراخه کړي.

د خوارزم شاهیانو پیاوړي امیران عبارت وو له علاوالدین تکش او علاوالدین محمد څخه، په ځانګړي توګه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

علاوالدين د حکومت په دوره کې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سيمې خپل اعظمي حدته ورسيدې. د غوريانو حکومت هم په (۶۰۲ق/ ۱۲۰۶ ز)کال کې د علاوالدين له خوا رنګ شو. او په دې توګه د سند سيند تر څنډو پورې د خوارزم شاهيانو واکمني وغزېده. سره له دومره پراختيا، بيا هم خوارزم شاهي دولت ډېره موده پاتې نشو. ځکه له يوه پلوه يې له عباسي خليفه سره خرابې اړيکې لرلې چې په پايله کې (الناصر الدين الله(۵۷۵ - ۶۲۲ق، ۱۱۷۹- ۱۲۲۵ ز) کلونو د خوارزم شاهيانو له مخالفينو څخه ملا تړ وکړ او له بله پلوه مغولانو د چنګېزخان تر مشرۍ لاندې د دوی سيمه په (۶۱۷ق/ ۱۲۲۱ ز)کال کې تر يرغل لاندې ونيوه. مغولو د خوارزم ښار ونيوه چې په دې ترتيب د خوارزم شاهي د دولت او واکمنۍ د له منځه وړلو موده راورسېده.

علاوالدين محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مازندران سيند يوې جزيرې ته يې پناه يوړه. او هماغلته مړ شو، خو مخکې تر مړينې يې خپل زوی جلال الدين خپل ځاىناستی وټاکه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وکړ خو د پروان په جګړه کې يې له دوی څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. يو ځل بيا يې سند ته نژدې د چنګېزخان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته يې پناه يوړله، يو ځل بيا يې د کرمان او شيراز له لارې ځان اصفهان او آذربايجان ته ورساوه خو په پای کې په (۶۲۷ق/ ۱۳۳۰ ز)کال کې د کردانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حکومت هم د ده له مرګ سره دتاريخ يوه برخه وګرزېده.

اقتصادي او فرهنګي وضعه

د پرله پسې يرغلونو، لښکر کشيو او دوامداره جګړو په دليل که څه هم دا سيمه دومره د اقتصادي ودې او غوړيدنې لپاره مناسبه نه ده خو بيا هم زمور خلکو به په دې دوره کې د کرنې، زراعت او توليد له لارې خپلې لومړنۍ اړتياوې پوره کولې. وربشې، غنم، وريجې، پنبه، انګور، ممېز، بادام، پنير يې توليديدل. همدارنګه د هېواد له ځينو کانونو څخه سره زر، سپين زر، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل. او کوچنۍ صنايع لکه نساجي، چرم جوړونه، قالين او بدنه او وسله جوړول دود (رواج) وو، خو د پوهې او فرهنګ په برخه کې، دا دوره د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې ټولو، په ځانګړې توګه غوريانو ودانيو او آبادیو ته پاملرنه وکړه او ځنيې جوماتونه، کلاګانې او ودانۍ يې جوړې کړې.

د دوی د ودانيو له ډلې څخه د پام وړ عمرانات يو هم د هرات جومات دی چې د غياث الدين محمد غوري په دوره کې يې کار پيل شو. بل په غور کې د جام منار چې ۶۴ مټره لوړوالی لري د محمد غوري په نامه د يوه ډبرليک په لرلو سره د غور په جام سيمه کې واقع دی چې د نړۍ له لويو مناروتو څخه ګڼل کېږي.

له بلې خوا غوريان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه کې مشهور وو او د دوی دربار د بېلابېلو ديني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د ټولېدو ځای ګڼل کېده. د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل کېدل. دوی پوهانو او عالمانو ته په درنه او دقدر په سترګه کتل. غوري اميرانو د علم او ادب سره دومره مينه لرله، څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت چې علاوالدين جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځايناستو ښايسته ودانۍ رنګولې په همغه حال نوموړي هغه شعرونه چې د دې مانيو په هکله ويل شوي وو، ټول يې په سرو زرو واخيستل او په خپل کتابتون کې يې کښېنودل.

خوارزم شاهيانو هم د ادیبانو او شاعرانو د ملاتړ سياست ويالە او دا خبره مشهوره ده چې استز خوارزم شاه، د خپل انشا د ديوان مشرۍ لپاره رشيد الدين محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې يې لوی لاس درلود، (حدائق السحر في دقايق الشعر) کتاب يې د ده په لاربښوونې وليکه. دغه کتاب د معاني، بيان او د وينا د لفظي او معنوي صنايعو په برخه کې وليکل شو. همدارنګه سيده بېګم (علويه) د کمال او فضل خاونده او د ديوان لرونکې شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نوموړې د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ويلي دي.

علاوالدين محمد سره له دې چې يو بې رحمه او د تدبير او سياست نه لرونکي څېره وه خو د يو علم پال او ادب پالې څېرې په توګه پېژندل شوی او ويل کېږي چې نوموړی ديندار او علم دوست پاچا و.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې، له جغرافيوي نقشې څخه په ګټه اخيستنې سره د غور په تاريخي ارزښت خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- غوريانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟

۲- د غور د مهمو اميرانو نومونه واخلئ.

۳- د سلطان سنجر سلجوقي په څنګ کې د انوشتګين غرچه او علاوالدين حسين د سياستونو توپير څه و؟

٤- رشيدالدين وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او ترټولو مهم کتاب يې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د افغانستان په تاريخ کې د غوريانو د اهميت په هکله مقاله وليکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول او آل کرت

زمور په هېواد باندې د مغولو يرغلونه زمور د سيمې د تاريخ له مهمو پېښو څخه ګڼل کېږي. دغه يرغلونه چې د مغولو په برلاسۍ او بريالیتوب پای ته ورسېدل زمور د ټولنيز، سياسي، اقتصادي او فرهنګي ژوند په بېلابېلو برخو کې يې ښې بېلا بېلې پايلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسۍ څرنګوالی او د دوی د واکمنۍ په دوره کې د کرتي دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعګانې دي چې په دې لوست کې به يې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغولو په اصل کې د زېړ پوستو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختيځې آسيا په ځينو برخو کې اوسېدل، دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او ترټولو مهمې ډلې يې عبارت دي له: تاتار، قيات، جلاير، قنقرات او کرائيت. دوی قبيلوي او د کډوالۍ ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې يسوکابها در (د چنګيزخان پلار) په شپږمه هجري/ دولسمه ميلادي پېړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جګړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړينې، د نوموړي زوی (تموچين) د مغولي مشري ترلاسه کړه. تموچين د شپږمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لويه غونډه کې د چنګيز خان لقب ترلاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اوومې هجري/ ديارلسمې ميلادي) پېړۍ تر لومړيو پورې په منځنۍ آسيا کې زياتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چين کې د مغولو د پرمختګ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه ترغوږه هم ورسېده او همدارنګه د چنګيزخان له پلوه يو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په پايله کې په (٦١٥ق/ ١٢١٩ ز) کال د چنګيزخان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه ترمنځ تړون لاسليک شو. خو د اترار ښار حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداګريز کاروان چور کول او د سوداګرو وژل، چنګيزخان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت يرغلونه وکړي. نو په دې توګه په (٦١٦ق/ ١٢٢٠ ز) کال يې د يرغل فرمان ورکړ شو او په لسګونو زره مغولي سرتېري اسلامي سيمې ته ننوتل.

وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زمور د هېواد ځينې مهم ښارونه لکه هرات، غزني، کابل او باميان د مغولو په واسطه په سخته توګه ويجاړ او خلک يې ووژل شول. چې په دې توګه مغولي قومونه په افغانستان برلاسي شول او زمور د هېواد په تاريخ کې يوه توره دوره رامنځته شوه.

د چنګيز خان له خوا دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندې سيمو د نيولو وروسته په (٦٢١ق/ ١٢٢٤ ز) کال کې بېرته مغولستان ته وګرزېد. نوموړی په (٦٢٤ق/ ١٢٢٧ ز) کال کې د تبت د شمال له نيولو وروسته د (٧٢) کلنۍ په عمر مړشو. د چنګيزخان د ځاناستو له ډلې څخه يو ځل بيا په (٦٤٨-٦٥٧ق/ ١٢٥٠- ١٢٥٩ ز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کا ل کې د منګوقاآن د واکمنۍ په وخت کې هلاکوخان ته دنده وسپارل شوه چې په اسلامي نړۍ یرغل وکړي. نوموړي خپل ماموریت په (۶۵۱ق/ ۱۲۵۳ ز) کا ل پیل کړ. هولاکوخان په (۶۵۶ق/ ۱۲۵۸ ز) کا ل د عباسي خلیفه (المستعصم بالله) په وژلو او د بغداد په نیولو سره د عباسیانو د خلافت ۵۲۵ کلنه واکمني ختمه کړه. وروسته له عراقه یې همدارنګه ګرجستان، ارمنستان او د کوچنۍ آسیا (اوسنۍ ترکیې) ښارونه هم ونیو. هلاکوخان په (۶۶۳ق/ ۱۲۵۳ ز) کا ل کې وروسته له دې چې له جیحون نه د مصر ترپولو یې خلک د مغولو تابع وګرزول، مړشو.

له دې وروسته د اوسني ایران او د افغانستان د لوېدیځ یوه برخه د هلاکوخان د اولادونو یعنې مغولي ایلخانانو په لاس ورغله خو ماوراءالنهر او افغانستان (تخارستان، بلخ او زابل) د یوې بلې مغولي ډلې (جفائیانو) په لاس کې ورغلې. د افغانستان په نورو برخو کې سیمه ییزو مشرانو واکمني چلوله.

آل کرت

د مغولو په دوره کې یوله هغو سیمه ییزو حکومتو څخه چې د افغانستان په لویه برخه یې واکمني کوله آل کرت یا کرتیان وو. د کرتیانو اصل او نسب په هکله اختلاف موجود دی. ځینې دوی په غوریانو پورې تړي او ځینې نور مورخین بیا د ربیع فوشنجي د هغه شعر له مخې چې د ملک فخرالدین کرت په ستاینه کې یې ویلې، نوموړي په سلجوقي او ترکمني پاچاهانو پورې تړي. د فوشنجیانو هغه شعر په لاندې ډول دی.

قاعـــده دوده سنـــجر تـــویي	واسطه ملک ســکنـــدر تویي
دوده سنجر زتو خواهد نوید	ملک سکندر به تو دارد امید

(c) ketabton.com: The Digital Library

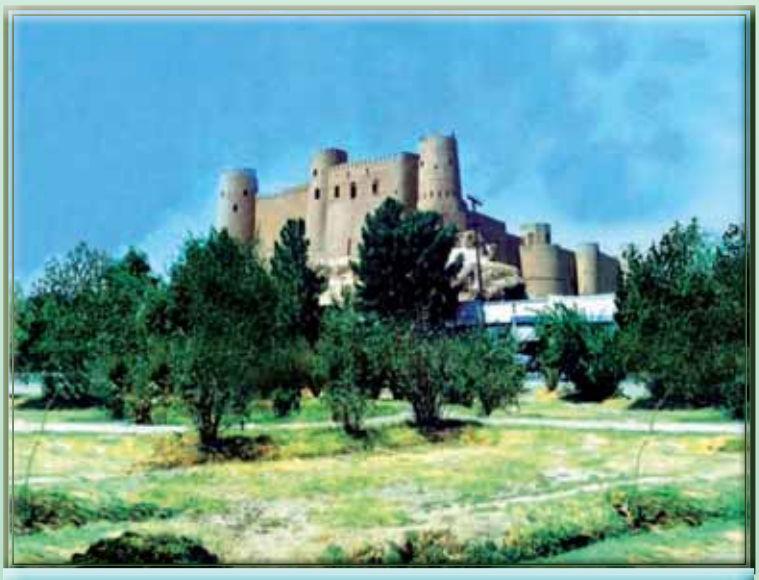
په هر حال، ملک رکن الدین د دې کورنۍ له مشهورو شخصیتونو څخه و. نوموړی د تاج الدین مرغنی چې د غوریانو له خوا په قلعه خیسارکې ګمارل شوی و د هغه زوی و.

د مغولو د یرغلونو په وخت کې، هغه د غور او غزني د ځینو برخو سر لښکر و او څرنګه چې د چنګیزخان د فتوحاتو اوازه یې واورېده نو د اطاعت لاره یې غوره کړه چې په دې توګه نوموړي ته د غور ولایت او شاوخوا سیمو حکومت وسپارل شو.

ملک رکن الدین په خپله (۲۶) کلنه واکمنۍ په موده (۶۴۳-۶۱۷ق/ ۱۲۲۰- ۱۲۴۵ ز) کې د لور له پلوه لمسي (شمس الدین کرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونوموړی یې خپل ځاینا‌ستي وټاکه. او همدغه شمس الدین کرت چې وروسته له خپل نیکه واکمنۍ ته ورسېد، د کرتي امیرانو او مشرانو د لړۍ پیل بلل کېږي.

ملک شمس الدین هم دخپل نیکه په څېر د مغولو ملاتړی وو او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کې ده ته د مهمو ختیځو ایالتونو مشري وسپارله چې د افغانستان یوه مهمه برخه د سند تر سینده هم په کې شامله وه.

د ملک شمس الدین زیاتره اولادونو او ځاینا‌ستو د مغولو سره د مرستې سیاست ته دوام ورکړ. ملک معزالدین حسین کرت که هر څو له مغولو څخه د خپلواکۍ په لاره کې ګامونه پورته کړل خو د مخالفینو په وړاندې د ناوړه چلند په لرلو سره او د بلخ،بادغیس او شبرغان د خلکو وژلو او له وتولو په سبب د ډېرو پاڅونونو سره مخ شو او په پای کې د غوري حکومت له خوا له واکه وغورځول شو. د دې کورنۍ وروستی مشر

په هرات کې د اختیارالدین کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملك غياث الدين د ملك حسين زوی و چې امير تيمور گورکاني له رابنکاره کېدو سره سم يې ژوند کاوه. په (٧٨٤ق/ ١٣٨٣ ز)کال کې د تيمور په امر ووژل شو او په دې ترتيب د آل کرت دولت هم د تاريخ يوه برخه وگرزيده.

د آل کرت اميرانو شمېر اته کسان وو او (١٣٠) کاله يې واکمني وکړه.

پوښتنې

١- د مغولو د مهمو قبيلو نومونه واخلئ.

٢- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاريخي شخصيت په مشرۍ سره راغونډ شول؟

٣- د مغولو او کرتيانو ترمنځ څه اړيکې موجودي وې؟

٤- د مغولو په وړاندې د کرتيانو د سياست په هکله څومره پوهېږئ څرگندونې وکړئ.

٥- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې، د قبايلي ژوند د ځانگړتياوو په اړه مقاله وليکي او د ټولگي په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور گورکاني او د ده ځایناستی

تیمور گورکاني هم د منځنۍ آسیا د غوسه ناکو نړۍ نیوونکو څخه و چې د چنګېزخان په څېر یې په سلګونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکزیت یې یوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو اولادونه یې په ځانګړې توګه هغه چې زمور پر هېواد یې واکمني وکړله، د پلار پر خلاف علمي او فرهنګي شخصیتونه وو او همدارنګه زمور پر هېواد کې د ببلابېلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو څخه وو. په سیاسي او نظامي برخه کې د تیمور گورکاني ټولې کار نامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره بلد به شئ.

مورخینو د تیمور نسب تومنای خان ته رسولی چې نوموړی د چنګېزخان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۷۳۶ق/ ۱۳۳۶ ز) د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزیږېد. تر (۷۶۲ق/ ۱۳۶۱ ز) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشتلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې یې د امیر حاجي بر لاس په اداري دستګاه کې خدمت کاوه. څرنګه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړکې، په (۷۶۲ق/ ۱۳۶۰ ز) کال کې افغانستان ته وتښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوګرزېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغرخان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نیټې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. گورکاني (زوم) لقب یې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور یې په نکاح کړه.

تیمور په (۷۶۶ق/ ۱۳۶۵ ز) کال کې د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتایي ترکانو لاسونه لنډ کړل او څرنګه چې په (۷۷۱ق/ ۱۳۷۰ ز) کال کې یې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی ووژل نو د ماوراءالنهر په ځواکمن مشر بدل شو او سمرقند یې خپله پلازمېنه وټاکله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تیمور یرغلونه

تیمور د (۷۳۳/۱۳۳۳ او ۷۸۱ق/۱۳۸۰ ز) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکرې وایستې او هغه یې ړنګ کړ. مغولستان او قبچاق دښته یې فتح کړل او په (۷۸۲ق) کال یې خپل څوارلس کلن زوی (میران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغلو، نوموړي په ځانګړې توګه، په هرات کې په پراخه ورانکاریو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ یې ړنګې کړلې پرته د اختیارالدین له ارګ څخه او د یادولو ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقیهان او پوهان یې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملک غیاث الدین کرتي که هر څو په لومړیو کې د تیمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۷۸۵ق/۱۳۸۳ ز) کال کې د تیمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پاڼه هم واوښته.

تیمور له (۷۷۸ق/۱۳۷۷ز) کال نه بیاتر مرګه (۸۰۷ق/۱٤۰٤ ز) پورې په خپله (۲۹) کلنه واکمنۍ کې د خپلو ډېرو سختو یرغلونو او حملو په پایله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چین څخه تر مدیترانې او همدارنګه د روسیې او مسکو د استپونو څخه تر ډهلي پورې سیمې یې ونیولې او د لویې امپراتورۍ بنسټ یې کېښود. د تیمور د لښکرو اصلي هسته جغتایي ترکانو تشکیلوله. د ده په لښکرو کې ځینې ښځې هم وې تیمور په (۸۰۷ق/۱٤۰٤) کا ل د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تیمور ځانګړتیا

د مړینې په وخت کې یې ۳٦ زامن او لمسیان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته یې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي. په ژوند یې فتح کړي هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تیمور له مړینې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسي ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو یې ورو ورو د خپلو ورېرونو له خوا نیول شوې سیمې ترلاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. یو یې د میران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ایران په لویدیځ ګرجستان، ارمنستان او الجزایر کې او دویم دولت د شاهرخ په خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز یې د هرات ښارو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له یوه پلوه د میران شاه دولت، د نوموړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقویونلو ترکمنانو او همدارنګه د ایران د آل جلایر د واک نیولو په دلیل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نوموړی د درباریانو کفایت او پوهې له برکته دوام وکړ.

د ده دوره د افغانستان په تاریخ کې چې مرکز یې هرات و، روښانه دوره بلل کېږي.

نوموړي (٤٣) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه یوازې دا چې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غونډېدو مرکز وګرزېد.

د ده له مېرمنو څخه یوه ګوهرشاد آغا(په ترکي ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د ښوکارونو په کولو او د خیر د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بیګ واکمنۍ ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (٨٥٢ق/١٤٤٨ز)کا ل کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده ګانو ترمنځ اختلاف زیات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسین بایقرا په نامه یو بل تیموري امیر په هرات کې واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي، امیر علي شېر نوایي چې د خپل وخت له پوهانو او ادیبانو څخه ګڼل کېده، وزیر وټاکه. د ده د واکمنۍ دوره (٣٣) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بدبې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسین بایقـرا له مړینې سره ســم د تیمـور د ځـایناستو زوال هـم پیل شو او د دوي د واکمنۍ سیمه د شېباني ازبکانو او د ایران د صفویانو له خوا تر یرغل لاندې راغله او په همدې توګه دوی د تاریخ یوه برخه شول. تیموریانو (١١٣) کاله واکمني وکړه او د دوی له ډلې څخه شېږو امېرانو په افغانستان واکمني تر سره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې، له نقشې څخه په ګټه اخيستنې سره د تيموريانو د راولاړېدو ځای او د امپراتوری حدود څرګند کړي.

پوښتنې

۱- د تيمور د ګورکان لقب لامل څه و؟

۲- افغانستان ته د تيمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنګه د ده او هرات برخليک څنګه شو؟

۳- د هرات د دوو مشهورو تيموري پاچاهانو نومونه واخلئ.

٤- د هرات آبادي او دبدبه د کوم تيموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له تاريخي کتابونو او سرچينو څخه په ګټې اخيستنې سره، د تيموريانو په دوره کې د هرات د فرهنګي او تمدن په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکي غونډه کې دې يې خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي. همدارنګه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې ځوړنده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو او تيموريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

زمونږ په هېواد باندې د ماورآلنهر د ډاروونکو يرغلونو او حملو يولړ نتيجې او اغېزې په اقتصادي او فرهنگي برخه کې راڅرگندې شوې. برسېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکزونه يې ړنگ کړل ورسره زمونږ د سيمې زيات شمېر پوهان او عالمان يې يا ووژل او يا هم ليرې او نژدې هېوادونو ته وتښتېدل. په واقعيت کې يو درېدلی حالت يا يو ډول په شاتگ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعيت ترڅېړنې لاندې نيول کېږي.

د مغولو د يرغلونو تر ټولو مهمې پايلې، سربيره پر دې چې په سلگونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ويجاړ او همدارنگه کارېزونه او کرنيزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نيول شوو سيمو هنرمندان او صنعتگران بندي کول او مغولستان ته به يې لېږل او دوی به يې استثمارول. يوه ډله به چې په کليو او ښارونو کې د مغولو له تېغه خلاص شوه، نو د خان يا دخان اړوند کسانو له خوا به تريې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

رنګونو او اقتصادي ويجاړتيا په فرهنگي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنگي زيانونه په هغه کچه زيات وو چې د مغولو له يرغلونو څخه د مخه زمونږ په هېواد کې زياتره کتابونه او آثار چې پيدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه، جوماتونه او ديني ودانۍ چې په عين وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول يا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او يا پخپله هغو ځايونو ته لاړل چې ګومان يې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي لکه مصر، شامات او هندوستان ته.

په همدې دليل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې يو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سينا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلی، تېريو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټيټه کړه او د علومو زياتره اړخونو او ديني ليوالتيا ته پاملرنه وشوه چې دې کاربه له دنيا څخه تيښتې، صبر، قناعت او د ژوند سختۍ قبلولو ته توصيه کوله لکه تصوف او نړۍ پرېښودنه چې په دې وخت کې يې زيات مينه وال پيدا شول او هغو کسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به يې پناه وروړله. که څه هم د يوشمېر صوفيانو کړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د فعالیتونو پایلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په ګټه وې خو په عین وخت کې د طریقت پیروان او صوفیان هم اوسېدل چې خلک به یې د پردیو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زیانونو سره سره چې د فرهنګ په برخه کې رامنځته شول. زمونږ د هېواد ځینې پوهان او ادیبان د مغولو له منګولو څخه خلاص شول او په لیرې سیمو کې یې خپل آثار وپنځول، د دې دورې یو له مهمو شخصیتونو څخه مولانا جلال الدین محمد بلخي و چې پلار یې بهاولد نومېده. بهاولد په ماوراءالنهر او خراسان کې ډېر مریدان لرل. او د مغولو د یرغل په سبب یې سیمه پرېښوده. د کډوالۍ په وخت کې درې سوه او ښان د بهاولد او د ده د کورنۍ په قیمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زمونږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدین چې مشهور په منهاج السراج جوزجاني و په دې وخت کې اوسېده. نوموړي هند ته د ناصرالدین دربار ته پناه یوړه او خپل کتاب (طبقات ناصري) یې هلته ولیکه. د جهانګشا کتاب لیکونکی عطا ملک جویني، امیر حسین غوري، سیفي هېروي، ربیعي فوشنجي، بابا هوتک، د ده زوی ملکیار هوتک او اکبر زمینداوري په همدې دوره کې اوسېدل.

د تېموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د تېمور اقدامات لکه د نورو سیمو لاندې کولو، د ښارونو او ودانیو ورانول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنګه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبګرو، صنعتګرو او هنرمندانو لېږل د چنګېزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ویلی شو چې د نوموړې دوره د مرکزي آسیا د پوونده (صحراګشتان) تسلط د تورې دورې دوام وګڼو. خو د تیمور په خلاف د ده اولادونو فرهنګي، هنري او معماري چاروته ډېره پاملرنه کوله. د تېمور د زوی شاهرخ میرزا او د نوموړي د ښځې ګوهرشاد بیګم آغا په ملاتړ ډېر روښانه او ارزښتناک آثار رامنځته شول. او د شاهرخ زوی الغ بېګ په ملاتړ په سمرقند کې د الغ بېګي رصدخانې په نامه یوه لویه نجومي رصدخانه جوړه شوه چې ډېر پوهان پکې وو.

د شاهرخ بل زوی بایسنقر هم د کتاب له ملګرو څخه ګڼل کېده. نوموړي د لویې کتابخانې بنسټ کېښود. بایسنقر هم نژدې خلوېښت تنه انځور ګران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زیات آثار مصور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سعدي بوستان او ګلستان، ده د ټولو هنري آثارو یونوی سبک رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم یې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د انسانانو کوچني انځورونه انځور شوي او همدارنګه په ساده کړښو او بې ابزارو((لومړنۍ ابزار)) میناتوري یې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانګړې توګه د سلطان حسین بایقرا (۹۱۱-۸۲۶ق/۱۵۰۶-۱۴۷۰ ز) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنګ د غوړیدنې او پراختیا د اوج دوره وه. په دې دوره کې پاچا او د ده عالم وزیر (علي شېرنوایي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او ادیبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پایله کې مهم علمي او فرهنګي یون رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نقاشۍ ستر استاد کمال الدین بهزاد چې څه وخت آثار وړاندې کړل. نو د هرات د هنري مکتب نوم ډېر لوړ شو. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانګړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دوره کې د هرات د ارګ له بیارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په مزار شریف کې د حضرت علي (رض) د زیارت جوړونه، په مشهد کې د ګوهر شاد بیګم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د ګوهرشاد او سلطان حسین د قبرونو رغونه سره له شپږو ښکلاییزو مناروتو، په ګازرګاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلي کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زیارتونه همدارنګه د ایران پولې ته نژدې د خارګرد جومات یادولی شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنګي شخصیتونه عبارت وو له: امیر علي شېر نوایي، ملا حسین واعظ کاشفي، سلطان حسین بایقرا، شېخ عبدالرحمن جامي، میر سید علي خطاط، مولانا حسین علي هروي، ملا محمد ابراهیم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې ښځو نومونه اخیستي شو.

سلطان رضیه د التمش لور چې شعر به یې هم وایه، مهر النسا چې تخلص یې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امیر علي جلایر لور، آفاق جلایر چې د حسین بایقرا په زمانه کې اوسېد له او (ماه) چې هم شاعره وه او هم ستوري پېژندونکې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنګي وضعې او دویمه ډله دې د تېموریانو د دورې په فرهنګي حالت په لنډه توګه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتګرانو په وړاندې د مغولو او تیموریانو په چلند خبرې وکړئ؟

۲- مولانا جلال الدین محمد بلخي چېرته اوسېده او ولې یې کډه وکړه؟

۳- د ګوهرشاد بیګم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانیو نومونه واخلئ.

٤- امیر علي شېر نوایي څوک و او په څه حال کې یې ژوند کاوه؟

٥- په بلخ کې د حضرت علي (رض) زیارت د کوم تیموري پاچا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکې غونډه کې دې یې ټولګي ته وړاندې کړي، همدارنګه تر ټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په لوحه باندې ځوړنده شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په و ړاندې حالات په تېره بیا دریو ګاونډیو دولتونو(شیبانیانو، صفویانو او بابریانو) سره زموږ د هېواد د اړیکو څرنګوالی، تر مطالعې لاندې ونیول شي.

دغه راز زده کوونکي به د هوتکیانو په مشرۍ په کندهار کې د لومړني افغان دولت له تشکیل سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجی میرویس نیکه آرامګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړکي موخې

۱. د کندهار د خپلواکۍ د خپلې خوښې پاڅون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له ګاونډیو واکمنو لړیو لکه شیبانیانو، بابریانو او صفویانو سره د افغانستان او د دوی د اړیکو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

۳. په افغانستان او ایران کې د هوتکي دولت له مهمو سیاستونو او اقداماتو سره د زده کوونکو بلدول؛

٤. په یاده شوې دوره کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۵. د انحطاط او تجزیې دورې په ترڅ کې د مهمو تاریخي او فرهنګي شخصیتونو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تيموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زمور په هېواد کې يوه مرحله (تقريباً دوه نيمي پېړۍ) رامنځته شوه چې د افغانستان سياسي مرکزيت او د قلمرو وحدت له منځه لاړ چې زمور گاونډيو هېوادونو او قومونو زمور د هېواد ځينې برخې لاندې کړلې.

د دې دلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شيبانيان، د ايران صفويان او د هند مغولان چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او دهلي څخه يې زمور د هېواد سيمې او ولايتونه اداره کول. د وضعې څېړنه او دهوتکيانو پواسطه د افغانستان د بيارغونې څرنگوالی د دې او د څونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې و به يې لولو.

په افغانستان کې شيبانيان

ازبکان د مغولو او تاتاريانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (٦٨١-٧٤٣ق/١٢٨٢-١٣٤٢ ز)کلونو څخه اخلي. نومورې د مغولو زرين پوځ چې د (والگا) رود ترڅنگ مېشت و، مسلمان کړ. نومورې پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران يې مغولي نژاده وو.

په مرکزي آسيا کې د ازبکانو ځواک د چنگېزخان د زوی جوجي د يوه لمسي ابوالخير له خوا رامنځته شو او نومورې تر (٨٣٤ق/١٤٣١ ز) پورې د قبچاق د دښتو يوه زياته برخه ونيوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شيباني (شيبک خان) نومېده، نومورې د (ابو الخيرخان) زوی و.

شيبک خان د شپاړسمې مېلادي پېړۍ په لومړيو کې د تيموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توگه يې په ماوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که هر څو د شيبانيانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (٩١١ق/١٥٠٥ ز) کال ل شيبانيان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي يې له مرکزي آسيا څخه وشړي.

شيبانيانو په ځانگړې توگه د سلطان حسين ميرزا له مړينې وروسته او د نومورې د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لورته پاملرنه وکړه او په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز)کال ل د تيموريانو د واکمنۍ مرکز هرات د شيبک خان ازبک لاسته ورغی.

پرته له هرات څخه، کندهار هم د شيبانيانو تر يرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور يادگار ناصر ميرزا سره و، په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز) کال کې تر استراباده پورې مخکې لاړل.

د شيبانيانو ځواک تر (٩١٦ق/١٥١٠ ز)کال پورې، هغه وخت چې د شاه اسماعيل صفوي يرغلونه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال کې، په هغه خونړۍ جگړه کې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شيباني د خپل لسوزرو جنگيالیو سره د ايران صفوي قزلباشو له خوا ووژل شو چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې ترتیب دا ځل زموږ د هېواد لویدیځې، شمالي او مرکزي برخې د صفویانو لخوا لاندې شوې.
که هر څو په موقته توګه شیبانیانو د آمو سیند غاړې ته په شاتګ وکړ خو یرغلونه او بریدونه یې په ځانګړې توګه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر میمنې او بادغیس پورې او همدارنګه دهېواد په لویدیځ کې یې هرات څو څو ځلې تر یرغل لاندې ونیو. په ځانګړې توګه عبیدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخیر لمسی و، د ازبکانو ځواکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنۍ په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ایران یرغلونه کړي چې ډېر زیات زیانونه یې را اړولي دي.
شیبانیانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹ ز) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زیاتره وخت سمر قند او ځینې وخت بخارا هم وه او څه د پاسه یوه پېړۍ یې زموږ د هېواد شمالي او لویدیځ ولایتونه او سیمې یې تر بریدونو او یرغلونو لاندې نیولې وې.
د ازبکو استراخانیان هم چې په (۱۰۰۷ق) کال په مرکزي آسیا کې د شیبانیانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې یې هماغه د شیبانیانو سیاست پر مخ بېوه او ځینې وخت به یې زموږ د هېواد شمالي ولایتونو لکه تخار او بلخ او ځینې وخت به یې هرات ته لاس غزولو. د استراخانیانو حکومت تر (۱۱٦۷- ۱۷٥٤ ز)کلونو پورې دوام وکړ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د والګا رود په شاوخوا کې د مغولي زرین پوځ د میشت کېدو موقعیت او د افغانستان شمال ته د شیبانیانو د لاس رسي لارې په ګوته کړي.

پوښتنې

۱- شیبانیان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟
۲- د شیبانیانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې یې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟
۳- شیبک خان (محمد خان شیباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟
٤- د هغو ولایتونو نومونه واخلئ چې زیاتره وخت به د شیبانیانو او استراخانیانو د برید او یرغلونو لاندې راتلل.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره د شیبک خان د کړنلارې په هکله یوه لنډه مقاله وليکي او په راتلونکې درسی ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابریان او افغانستان

یوه بله سلسله چې د تجزیې او ګډ وډې په وخت کې یې زموږ د هېواد په ځینو برخو واکمني چلوله، بابریان وو. دوی هم د افغانستان د ډېرو ګاونډیو ځواکونو سره په سیالۍ کې زموږ د هېواد د پریشانۍ، په شاتګ او د ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي خنډونو لامل وګرځېدل.

په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ په دې برخه کې د بابریانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظهیر الدین محمد بابر (د ببر په معنا) د تیمور له کړوسیانو څخه ګڼل کېده. پلار یې په ازبکستان کې د اندیجان حاکم و. نوموړي د ازبک شیباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (۹۰۶ق/۱۵۰۱ ز) کال کې له مرکزي آسیا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د ببرته راستنېدو په لومړیو ورځو کې د تخارستان سیمه ییز حکمران خسرو شاه ورته ښه راغلاست ووایه.

خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سیمې په واک کې درلودې.

بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکرې ورسره ملګرې کړې چې د خسرو شاه له ځواک څخه ببلې شوې وې. نو د کابل په لور وخوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تیموریانو له خوا د یوه حاکم پواسطه اداره کېده. بابر په (۹۱۰ق/۱۵۰۴ ز)کال کې کابل پرته له جګړې او مقاومته ونیوه. دغه وخت چې د تیموریانو د واکمنۍ لرې د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر ببلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټولیزه توګه، پرته د افغانستان د لویدیځو او شمال لویدیځو ولایتونو څخه چې د ایران د صفویانو ترواک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زیاتره سیمې لاندې کړي.

بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو یې واک ټینګ کړ. د هند په لور یې پوځونه وخوځول چې په پایله کې یې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو پواسطه ډهلی ونیوه چې په دې ترتیب په هند کې د یوې نوې لرۍ بنسټ کېښودل شو چې ترڅو پیړیو یې دوام وکړ.

بابر په (۹۳۷ق/۱۵۲۹ ز)کال کې مړ شو او د خپل وصیت له مخې په کابل کې خاوروته وسپارل شو.

وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدین محمد همایون چې په کابل کې زیږېدلی و، ډګرته رامنځته شو. نوموړی د خپلو وروڼو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.

همایون په (۹۴۷ق/۱۵۴۰ ز)کال د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سیمه کې ماتې وخوړه او څرنګه چې وروڼو یې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ایران کې یې د صفوي طهماسب دربار ته پناه یوړه. په دې وخت کې د افغانستان زیاته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران میرزا په لاس کې وه. خو همایون داخل په (۹۵۱ق/۱۵۴۴ ز) کال کې افغانستان ته راوګرزید او د (۱۳) زرو صفوي قوتونو په مرسته یې د افغانستان زیاتې سیمې او ولایتونه لاسته راوړل. داخل یې وروسته له لسو کلونو څخه خپل هغه وروڼه له مخې لیرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همایون په دې موده کې خپل وروڼه هر یو ناصر میرزا، میرزا هندال او میرزا عسکري ووژل او کامران میرزا یې ړوند کړ. د همایون له مړینې وروسته د هغه زوی جلال الدین اکبر د ډهلي پر تخت کښناست. او نوموړي د کابل او غزني اداره خپل ورور محمد حکیم ته وسپارله خو دې په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې ښکېل و په ځانګړې توګه د خیبر، سند او ژوب په سیمو کې چې د دوی پاڅونونه یې شنډ کړل.

د جلال الدین اکبر له مړینې وروسته، د ده زوی سلیم شاه د جهانګیر په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار یرغل وکړ او د (۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳ز)کال کې یې ونیوه. د صفویانو او ګورګانیانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخلیک د یادو شوو دوو لړیو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله ګورګاني هند او صفوي ایران د دې په سر سره نښتي دي.

د جهانګیرځاینا ستو، شاه جهان او اورنګزیب هم دخپلو واکمنیو د پراختیا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانګړې توګه د کابل، بلخ او بدخشان برخلیک د دوی او د سیمه ییزو ځواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سیمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانیانو ترمنځ جګړې او همدارنګه د ختکو او یوسفزیو سره ټکرونه او نښتې چې په ځانګړې توګه د اورنګزیب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زیانونو سبب وګرځېدل.

دغو پېښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزیې موده را رسېدلې، د پردیو لاسوهنو او د ځینو سیمه ییزو مخورو له خوا د بهرنیو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرزېد چې ګډوډي او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې هغه دلایل و شمېري چې له افغانستان څخه یې د بابر پاملرنه هندوستان ته واړوله.

پوښتنې

۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او ورپسې هندوستان ونیوه؟

۲- همایون ولې صفوي دربار ته پناه یوړه؟

۳- د هغو اختلافي سیمونومونه واخلئ چې د بابریانو او صفویانو او همدارنګه د بابریانو او استراخانیانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟

٤- ولې بابر پاچا د افغانستان لویدیځ ولایاتو ته لښکر کښي ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله یو لنډ مطلب ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او صفویان

د اېران صفویانو زمورِ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترګې پټې کړې وې چې زمورِ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزیې په نوم یاد ده. زمورِ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم عصره کورنیو (ازبکانو او ګورګانیانو) سره د سیالۍ په پایله کې زمورِ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل.
که هر څو له صفویانو سره د دوی ترلاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانګړې توګه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي ترلاسه کړه، دغه موضوعګانې به په دې لوست کې ولولو.

صفویان په اصل کې د شیخ صفي الدین اردبیلي له نسله دي. شیخ صفي الدین اردبیلي په اتمه هجري ېېړۍ کې اوسېده. چې په اېران او کوچنۍ آسیا یا عثماني خلافت کې یې ډېر مریدان او پیروان وو خو په اېران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ ایښودونکي شاه اسماعیل ګڼل کېږي. نوموړي د شیخ صفي الدین اردبیل له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عمر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسۍ وروسته په (۹۰۷ق/۱۵۰۱ ز) کال کې د اېران د تبرېز په ښار کې د تاج ایښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه مریدانو او ترک ټبره ملا ترکوونکو (قزلباشو) پواسطه د اېران په دولت کې د حکوت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لوري ته پاملرنه وکړه.

په اصفهان کې د شیخ لطف الله جومات

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني ځواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ډېرې ښې وې او هر وخت به یې د لیکونو پواسطه اړیکه ټینګوله خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ډېرې خرابې وې. چې په پایله کې په (۹۱٦ق/۱۵۱۰ ز) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې پېښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو اود (۳۰) زرو په شاوخوا کې ځواکونه یې یا مړه او یا بندیان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاته پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پولې په توګه وټاکل شو.
که هر څو دا وضعیت په خپل حال پاتې نشو او زمورِ د هېواد او لویدیځې او شمالي سیمې ډېر ځله د دواړو لوریو د شخړو او یرغلونو په ډګربدل شوې خو د یادو شوو سیمو خلک له دواړو لوریو څخه ناراضه وو.
شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ق/۱۵۲٤ ز) کال کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د اېران پاچاهۍ ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون ګورګاني چې د خپلو وروڼو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، اېران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنګي ځواکونو (قزلباشو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره افغانستان ته راوګرزېد، کندهار او کابل يې ونيول او د کندهار سلطنتي خزانې يې د اېران دربار ته ولېږلې، اېراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول. د طهماسب د مړينې له کبله صفويان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زمور هېواد هم د صفويانو د رقيبانو (ازبکانو او ګورګانيانو) د يرغلونو سره مخ شول.
خو د عباس ميرزا د بيا را څرګندېدو سره سم. چې په لومړي سرکې يې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته يې ټول اېران لاندې کړ، کندهار يې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخليک هر وخت د صفويانو او ګورګانيانو دوو لړيو د اختلاف سبب و.
د دې ځواکمن پاچا له مړينې سره سم په (۱۰۳۸ق/ ۱۶۲۹ ز) کال د دې کورنۍ له منځه تلل هم پيل شو، ځکه د نوموړي نه وروسته بې له ځنډه، شاه صفي ډګرته راغی او تقريباً د صفوي کورنۍ ټول غړي يې ووژل. د ده په وخت کې په (۱۰۴۷ق/ ۱۶۳۰ز) کال کې عثمانيانو په لوېديځ کې بغداد او ګورګانيانو په ختيځ کې کندهار ونيوه په دې توګه دويم شاه عباس په کال (۱۰۵۸ق/ ۱۶۴۸ ز) يو ځل بيا د کندهار د نيولو لپاره هڅه وکړه تر څو چې د خپلې ولکې لاندې يې راوړي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بيانيولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنګزيب يې د کندهار د نيولو لپاره ولېږه خو هڅو يې نتيجه ورنه کړه او ګورګانيان د دې ښار د او يا ورځو محاصرې وروسته، په شاتګ ته اړشول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفويانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورينو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځينې وخت به د خلکو د پاڅونونو لامل ګرزېدل. په پايله کې د دې پاڅونونو له ډلې څخه د يوه پاڅون په ترڅ کې چې حاجي ميرويس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي ترلاسه کړي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخيستنې سره، هغه سيمې په نښه کړي چې د ازبکانو يا صفويانو د برید او يرغلونو ډګرو.

پوښتنې

۱- د صفوي لړۍ بنسټ ايښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟
۲- د صفويانو سره په شخړو کې هغه دوې ښکېلې لړۍ څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې يې ځواکونه ميشت وو؟
۳- همايون ګورګاني د کوم اېراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښي وکړه او کوم ولايتونه يې لاسته راوړل؟
٤- د کندهار برخليک ولې د صفويانو او ګورګانيانو د اختلاف سبب وګرزېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له علمي سرچينو څخه په ګټې اخيستنې سره، د ګورګانيانو او صفويانو په بهرني سياست کې د کندهار د اهميت په هکله يوه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاجي ميرويس نيکه ترمشري لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د يوې اوږدې دورې ګډوډيو نه وروسته د هوتکيانو تر مشرۍ لاندې په کندهار کې د کندهار د خلکو پاڅون د خلاصون يو مهم ګام ګڼلی شو.
د غه ګام د پردیو د غلامۍ کړۍ ماتې کړې او د سيمه ييزه خپلواکه حکومت بنسټ يې کېښود.
د نوموړي پاڅون د بريالیتوب څرنګوالي او په کندهار کې د هوتکي دولت تشکيل د دې لوست موضوع ده چې تاسې به يې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې موولوستل، د هرات د تيموريانو دولت له ړنګېدو وروسته د دوو نيمو پېړيو په منځ کې د افغانستان سياسي او ټولنيز يووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سيمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه يې غوړولې وه، په مشخصه توګه بابريانو او صفويانو د خپلو تېريو او ظلمونو پواسطه زمور خلک تر پزې رسولي وو. او په ځانګړې توګه هغه ظلمونه او ستمونه چې د ګرګين خان په نامه د يوه ګرجي الاصله ايراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سيمو کې کېدل زياتره خلک يې د پردیو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پايله کې دغه پاڅون د(۱۱۲۱ ق/ ۱۷۰۹ ز)په پسرلي کې رامنځته شو او ميرويس خان چې په ((حاجي ميرنيکه)) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ايران د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه سلطان حسين نومېده. نوموړي په اصفهان کې دواکمنۍ په لومړيو کلونو کې د همدې هېواد په ختيځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، ناروېي، ريګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، يزد او د نائين تر څنډو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې ازبکانو په خراسان کې او کردانو د ايران په لويديځ کې د صفوي حکومت په ضد فعاليتونه پيل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسين د پاچاهۍ په پيل کې ګرګين خان په ګرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو ګرګين خان د ايران د دربار له خوا د يادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د ګرګين خان بريالیتوب د دې لامل شو چې په (۱۱۱٦ ق/۱۷۰٤ ز) کا ل کې د صفويانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. ځکه د (۱۱۱۵ ق/۱۷۰۳ ز) کا ل په وروستيو کې بلوڅان د ميرسمندر په مشرۍ کندهار ښارته ننوتي وو او صفوي مامورينو ته يې ستونزې زيږولې. ګرګين د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونيوله. او څرنګه چې نوموړی غوسه ناک، سخت ګير او خونړی سړی و، نو ځکه يې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زياتي پيل کړ. نوموړي د قومونو او قبيلو مشران تر فشار لاندې راوستل او ځينې خوښې لامړه کړل. له دې قومي مشرانو څخه يو حاجي ميرويس خان نومېده چې د ګرګين خان سترګې پرې ولګېدې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د پاڅون مشر حاجي ميرويس نيکه

حاجي ميرويس نيکه

ميرويس خان چې په حاجي ميرنيکه مشهور و د يوو لسمې پېړۍ په وروستيو کې د نازو په نامه له يوې مور څخه چې يوه ديندارە ښځه وه وزېرېده. پلار يې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور يې سلطان ملخي توخي لورو وه چې دواړه د قومي مشرانو څخه ګڼل کېږي. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې ميرويس خان د جعفرخان سدوزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنيز حيثيت يې نور هم لوړ کړ او څرنګه چې نوموړی يو نيک خويه، فصيح، مدبر او زړور سړی و او په څنګ کې يې د سوداګرۍ دنده هم پر مخ بېوله ، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره يې وکولی شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصياتو او صفاتو په لرلو سره د کندهار ښار د کلانتر په توګه هم و ټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توګه يې د نده تر سره کوله خو په همدې حا ل کې يې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خيست او په هغه ليک کې چې د ده لاسليک و دګرګين له زور زياتي څخه په کې شکايت شوی و او د اصفهان دربار ته وليږل شو داکار ددې لامل وګرزيد چې ميرويس خان دا ځل دګرګين له خوا ونيول شو او لاس نيولی اصفهان ته وليږل شو.

ميرويس خان مخکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانيد چې نه يوازې ځان ته برائت ورکړي بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسين حضور ته هم ورسېد او مکې ته د تللو اجازه يې هم تر ې واخيسته.

نوموړي په مکه معظمه کې له مذهبي عالمانو څخه د

زيادتر وپوهيږی:

د(۱۹)هجری قمری کال د ذالقعده مياشتی په نولسم نيټه ، کله چې زمور ملی قايد ميرويس نيکه د ملت په مرسته، ګرګين د يرغلګرو و قوماندان يې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې يې د يو ملی حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندی يو ملي افغاني جرګه کې داسې وويل((که تاسو له ما سره يو موټې شی او زما ملا وترئ، نو په دې صورت کې ډير ژر دا امکان او بريا به تر لاسه شی تر څو د اسارت او ذلت منحوسه څنځير له خپل غاړی څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلواکۍ افتخار او د عزت بيرق د هېواد په ګوټ ګوټ او د نړۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله د پرديو د سلطې هغه يوغ له خپل ځان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئين اوسي، څرنګه چې زمور نيت پاک دې نو دلوی خدای په استعانت وروستني بريالیتوبونه زمور دي))

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرجي گرگين په وړاندې د پاڅون فتوا تر لاسه کړه.

له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي میرویس خان له راګرزېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د ګرګين په وړاندې بدله شوې وه ځکه داسې ګنګوسې اورېدل کېدې چې د روسيې امپراطور پترکبير غواړي ارمنستان او ګرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ويل کېدل چې ګرګين سره له خپلو عسکرو غواړي د پترکبير سره يوځای شي. دغه ګنګوسه د دې لامل وګرزېده چې میرویس خان له ډير واک سره کندهار ته بيرته وګرزي.

په کندهار کې د حاجي میرویس خان مزار

نوموړي داخل په کندهار کې په ډيرې حوصلې سره د پردیو په وړاندې د پاڅون لارې برابرې کړې. په ځانګړې توګه د(۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ ز) کال په پسرلي کې هغه وخت چې ګرجي لښکرې د ګرګين د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان اوکاکړو د خپلو په نيت وتلې وې نو ډيره ښه زمينه مساعده شوه او په دې حال کې میرویس خان او نور قومي مشران د مانجې په نامه په يوه سيمه ييزه جرګه کې سره راټول شول او له میرویس خان سره يې ژبه وکړه او همدارنګه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته يې ګرګين او د صفوي دولت ډيرې ګرجي لښکرې د کندهار ښار نه د خلويښتو ميلو په واټن پروت کلي(ده شيخ) کې غافلګيره او بيا ووژلې.

الکساندر او پوځونه يې هم چې د کاکړو له جګړې څخه راګرزېدلي وو، په ډېرې سختۍ وتوانيدل چې له جګړې وتښتي او ګرشک ته خان ورسوي.

په دې ترتيب د بايزيد انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاڅون، د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې د خټکو تر پاڅون وروسته د کندهار پاڅون د خپلواکۍ ګټلو په لاره کې دريم ګام ګڼلی شو. چې د کندهار د خلکو په ګډون تر سره شو چې زموږ په هېواد کې يې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفويانو له خوا د کندهار د بيانيولو پرله پسې هڅو، څه ګټه ونه کړه او میرویس خان، ملي قايد ترنامه لاندې اته کاله د کندهار واګې په لاس کې درلودې. حاجي میرویس نيکه په(۱۱۲۷ ق/ ۱۷۱۵ ز) کال کې مړشو.

میر عبدالعزیز

له میرویس نيکه وروسته د ده ورور میر عبدالعزيز خان د کندهار حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته له دوه کلونو حکومت، د حاجي میرویس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاینې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نوموړي داکار خوښ نشو او د حاجي میرویس خان زوی میرمحمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نوموړی وروسته له دې کاره په(۱۱۲۹ ق/ ۱۷۲۷ز) کال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو بېلابېلو ډلوکې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د داخلي او بهرني اهمیت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱) ګرګین څوک و او ولې د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران شو؟

۲) ولې حاجي میرویس د رهبراوکلانتر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرزید؟

۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میرویس نیکه او میرعبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟

٤) ولې د ایران دربار حاجي میرویس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته ببرته وګرزي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د کندهار د پاڅون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نکې غونډه کې دې پې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ايران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل

په ايران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل د افغانستان او ايران د تاريخ له مهمو برخو څخه شمېرل کيږي. که هر څو ددې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې کم وخت کې بياهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لکه له ايران څخه د ځينو سيمو د بېلولو په هکله عثماني او د روسيې نقشه، په ختيځ کې د سيمه ييزو حکومتونو جوړښت او ځينې نورې داسې پديدې چې په دې لوست کې به ورسره بلد شو.

شاه محمود هوتکي

په کندهار کې د حاجي مير ويس خان مشرزوی شاه محمود په تخت کيناست، چې په هرات کې د ابدالیانو د واک ته رسيدو سره همزمان وو ځکه چې په هرات کې افغانانو له کندهار پاڅون څخه په الهام اخستلو، همدغه ښار (هرات) د (۱۱۲۹ هـ ق/ ۱۷۱٦ ز) کال د روژې په مياشت کې ونيولو. د افغانانو مشري په دې وخت کې عبدالله خان سدوزي کوله. څرنګه چې شاه محمود په (۱۱۳۲ هـ ق/ ۱۷۱۹ ز) کال کې هڅه وکړه چې د سيستان د نيولو طرحه عملي کړي، په لومړي سرکې له ابدالیانو سره مخ شو چې هرات يې په ولکه کې و. په دې جګړه کې هوتکيانو بريالیتوب تر لاسه کړ او په جګړه کې د هرات د ابدالیانو د مشرعبدالله خان زوی اسد الله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتکی

شاه محمود هوتک چې د ايران داخلي وضعه يې ځارله، يو کال وروسته يې بيا خپل لښکر هغې خواته وخوځاوه او دا ځل يې لښکرې له ريګستان څخه په تېرېدو سره تر کرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حکمران سره له پخلاينې وروسته کندهار ته راوګرزيد. نومورې په کندهار کې د خپلو لښکرو د پياوړيتوب لپاره ځينې ګامونه اوچت کړل او په (۱۱۳۵ ق/ ۱۷۲۲ ز) کال کې له (۲۵) زره لښکرو سره د هزاره او بلوڅو په ګډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره يو ځل بيا د ايران په لور يون پيل کړ، نومورې دا ځل له کرمانيانو سره سوله وکړه، په يزد د صفويانو پلازمينې اصفهان ته ځان ورساوه.

د ۱۷۲۲ ز) کال د مارچ په اوومه ورځ د دواړو لوريو ترمنځ د ګلناباد په سيمه کې سخته نښته وشوه، که څه هم په لومړيو کې صفويانو څه بريالیتوب تر لاسه کړ خو افغانان وتوانېدل چې ايراني سرتېروته سخته ماتې ورکړي او د پنځوسو زرو لښکرو له ډلې يې(۲۵) زره تنه ورووژل. د فرخ آباد ټينګه شاهي کلا، د جلفا ارمني مېشته سيمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په يو نيم ميلي واټن کې پرته ده ونيوله او زيات غنيمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت کې شاه محمود د سولې غوښتنه وکړه خو صفوي پاچا، شاه حسين د ده له غوښتنو سره موافق نشو.

په پايله کې دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره کې داخل شو.

د اصفهان محاصره نهه مياشتې اوږده شوه او د دې په ترڅ کې اصفهان له سختې لوږې سره مخ شو، د ايران پاچا(سلطان حسين صفوي) په پاي کې د(۱۱۳۵ ق)د محرم په يوولسمه(۱۷۲۲) د اکتوبر په (۲۱) تسليم شو او په خپله يې د شاه محمود هوتک پر سرتاج کېښود او د ايران د خزانو کلی يې ورته وسپارلې چې په دې توګه شاه محمود هوتک د ايران واکمن شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر ګدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښارکې د غذايي موادو د قحطۍ څخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسوولينو ته وسپارل، پرته د قضاوت له پست څخه چې هغه يې يوه افغان پوه ملا پير محمد مياجي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوام ونه کړ ځکه ځينې داسې پېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې ار ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي. يوه پېښه داوه چې په قزوين کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايۍ سره ووژل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چورشو چې اصفهان څخه د کندهار په لور روان و او له بلې خوا داسې ګنګوسې هم ترغوږو کيدې چې د روسيې امپراطور پتر کبير د ايران د نيولو په نيت راوتلی دی او د نوموړي هېواد ځواکونه د (۱۷۲۲ ز) کال په جولای کې د والګا له رود څخه تيرېږي او د ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت څخه په ګټې اخيستنې سره د ايران څو سرحدي ښارونه ونيول. دغه پېښې ددې لامل وګرزيدې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون را شي.

که د ګلپايګان، خوانسار، کاشان او شيراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کردانو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په ګډه سره ډېر بريالیتوبو نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو بوختياوو په سبب اوهم د افغانانو د خپلمنځيو سيالیو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو.

په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزيز زوی شاه اشرف هوتک د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتک يې له واکه ګوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي درې کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتک په (۱۱۳۷ ق/۱۷۲٤ ز) کال د شعبان په مياشت کې مړشو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د غچ په بدل کې ووژل شو.

شاه اشرف هوتکی

شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کيناستو وروسته د يوه ليک په ترڅ کې د مخلوع سلطان حسين له زوي طهماسب ميرزا څخه چې په همدغه وخت کې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملګری شي ترڅو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران څخه غوځ کړي. شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوين، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصر نومېده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د بری هلې ځلې وکړې.

له بهرنيانو سره نښتې

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمنۍ ته ورسېد چې ايران د عثماني ترکيې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نوموړو دوو ګاونډيو ځواکونو د ايران د ځينو برخو لاندې کولو هڅې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. د روسيې دولت ځينې سرحدي سيمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونيولې او عثمانيانو هم د ايران لويديځ ولايتونه د سلطانيې، ابهر او د کرمان شاهان په ګډون لاندې کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف بايد لومړی خپل داخلي مخالفين په ځای کښولي وای او له بله پلوه يې بايد د ايران د ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکۍ ساتلو لپاره له عثمانيې او روسيې سره ډغرې وهلې وای.

له ترکانو سره جګړه

سره له دې چې شاه اشرف ديوه اسلامي امت د يوه جز په توګه له ترکانو څخه د دوستۍ غوښتنه وکړه خو ترکانو(٦٠) زره سرتېرو او (٧٠) عرادو توپونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې ځواکونو چې د کرد او فراهان ښار د نيولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پيغام راولېږه چې ايران پرېږدي او سلطان حسين مخلوع موږته وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړاندېز رد کړ او د جګړې لپاره يې چمتو والی ونيوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار يا په بله وينا د اصفهان او يزد ترمنځ سيمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (١٢) زرو په شاوخواکې ترکي سرتيري ووژل شول او ډېر غنيمتونه تړې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ايران په خاوره کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سيدال خان ناصري يې سره له افغاني ځواکونو ورولېږه. په پايله کې په هغه جګړه کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشروارلوف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته يې د ايران په خټيځ کې سختې ستونزې ليدلې، د سولې وړاندیز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لوريو ترمنځ د(١١٤٢ق/ ١٧٢٩ ز) کال په فبروري کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ايران په خاوره کې د نور پر مختګ څخه لاس واخيست او ژمنه يې وکړه تر څو سرحدي ايالتونه لکه استرآباد او مازندارن هم بېرته دې هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توګه د ايران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ايران د واک مدعيان او ددې هېواد سيمه ييز ځواکونه له منځه يوسي. په ځانګړې توګه د ايران په خټيځ کې د ملک محمود سيستاني حکومت چې له سيستانه تر خراسانه پورې سيمې يې په و لکه کې وې او همدارنګه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکيان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي ميرويس د بل زوی (شاه حسين) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره يې ښې اړيکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هيله ناست و. په دې وخت کې د ايران په خټيځ کې د افشار له ټبر څخه د نادر په نامه يو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د يادو شوو سيمه ييزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پايله کې يې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماتې ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راګرزېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادر شاه افشار په کا ل (۱۱٤۹ق/ ۱۷۳٦ ز)کې له هلمند څخه په تیری کولو کندهار تر محاصرې لاندې ونیوه.

شاه حسین هوتکی

شاه حسین هوتک د خپل لښکر سره چې مشري یې د سیدال خان ناصري له خوا کیده څه د پاسه یو کا ل د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه یې پریښود. چې کندهار ونیسي نو په کال (۱۱۵۱ق- ۱۷۳۹ ز)د هوتکیانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نیټې څخه مخکې سیدال خان ناصري او محمد د شاه حسین هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سر تېرو له خوا نیول شوی وو او په ځانګړې توګه سیدال خان ناصري له دواړو سترګو څخه نا بینا شو. نو په دې توګه هوتکي دولت منحل شو.

شاه حسین هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعید او هلته مسموم او مړ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

د ټولګي زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د افغان حکومت په وخت کې ایران ته د روسیې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ډله دې د ایران په خاوره کې د عثماني ترکانو د پرمختګ په پایلو خبرې وکړي. دواړه ډلې دې پایلې ښوونکي او زده کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جګړه چیرته پېښه او څه پایلې یې درلودې؟

۲) د کومو لاملونو له مخې شاه محمود د ایرانیانو پروړاندې خپل لومړنی سیاست بدل کړ؟

۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانیانو جګړه چیرته پېښه شوه او څه پایلې یې رامنځته کړې؟

٤) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ایران په لور مخه کړه او څه ډول یې د هغوی د پرمختګ مخه ونیوله؟

۵) زبردست خان او سیدال خان ناصري د اصفهان د کومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړلې وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکي دولت د نسکوریدو په هکله لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د هوتکيانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سياسي او نظامي اړخونو سرسېره، ځينې فرهنګي مسايل هم شته چې که چېرې پرې وپوهېږو نو له فرهنګي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نيک نيت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنګ د پراختيا زمينه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنګي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به دېورتينو مسايلو او هم د يادې شوې دورې له اقتصادي ودې سره بلد شئ.

اقتصادي وضعه

لکه چې ومولوستل، زمور د هېواد وېش، ګډوډي او په ځينو برخو د ګاونډيو واکمنۍ د هرات د تيموريانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتياوو څخه ګڼل کيږي. که هر څو په دې دوره کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندويي وکړي. ځکه دې دورې کې، زمور د هېواد بېلابېلې برخې د پردیو تر فشار لاندې وې او معمولاً خلکو دوو درباروونو اصفهان او ډهلي ته درانه ماليات ورکول. په دې حا ل کې زمور د هېواد يو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ايران سره يې د سوداګرۍ چارې پر مخ بېولې او په ټولو کې کندهار د يادو شوو دوو هېوادونو تر منځ د مهم سوداګريز مرکز په توګه رول لوباوه. او په همدې دليل ، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ايران) ترمنځ د شخړو لامل ګرزېده.

په کندهار کې سر پټې بازار

فرهنګي وضعه

په ټولنيز ډول د هرات د تيموريانو دورې له نسکورېدو او د هوتکيانو تر راتلو پورې زمور په تاريخ کې يوه توره دوره ګڼل کيږي خو په دې دوره کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتنۍ وضعه کې بدلون راغی ځکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سياسي او نظامي چارې يې پرمخ بېولې، په خپله واکمنۍ کې د دواړو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او ادیبانو ملاتړ هم کاوه.

په دې دوره کې نه يوازې دا چې د وخت د دوديزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو يادېدل مخه ونه نيول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، بلکې د هوتکيانو په افغاني او ايراني متصرفاتو کې نومورو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم رياضيات او همدا رنګه د تفسير، حديث ، فقې ځانګوته يې منقول علوم ويل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمر کم و او د علومو د پراختيا په برخه کې يې بنسټيزو کارونو تر سره کولو ته وخت پيدا نه کړ خو بياهم داسې ښلګې په لاس کې لرو چې د هوتکيانو په دوره کې د علم او فرهنګ د نورمالې ودې څرګندونه کوي. په ځانګړې توګه په دې برخه کې د شاه حسين هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړني ادبي بنډار جوړښت ډير مهم ګڼل کيږي ځکه د ياد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې يو کتابتون جوړشو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوې څېرې په اونۍ کې يو ځل راغونډيدلې. پخپله شاه حسين هوتک هم په دواړو ښېتو او دري ژبو شعرونه ويل او له پوهانواو ادیباتو څخه يې ښه ملاتړ کاوه. د بيلګې په توګه نومورې د ښېتو ژبې شاعر ريدي خان ته د محمود هوتک د جګړو داستان په نظم ويلو زر سکې ورکړې.

د دې دورې له پياوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولی شو چې د څو تنو څخه يادونه وکړو. ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسين هوتک، داود هوتک، ملايار محمد هوتک، بابوجان بابې، سيدال خان ناصری او د ښځينه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسين هوتک د خور زينب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسېره پر دې چې شعرونه به يې ويل له خپل ورور(شاه حسين هوتک) سره به يې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د هوتکيانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنګي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د کندهار اقتصادي او سوداګريز اهميت په لنډه توګه روښانه کړئ.

۲- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلي.

۳- له فرهنګي څېرو څخه د شاه حسين هوتک د ملاتړ دوې ښلګې يادې کړئ.

٤- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د هوتکيانو په دوره کې د ادبي بنډار په هکله يوه لنډه مقاله وليکي.

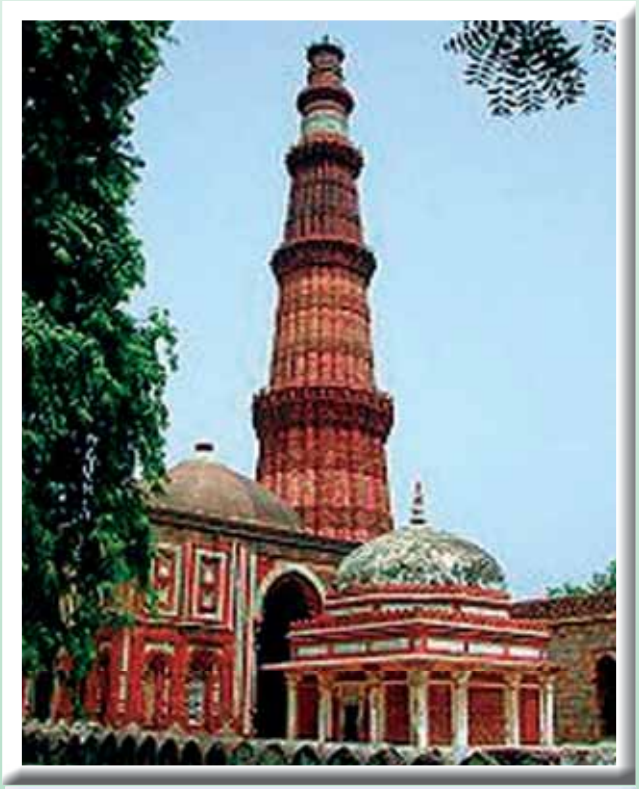

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې څپرکي کې به په هند کې د افغاني کورنۍ د واک ته د رسېدو له تېټو او ژورو سره له ۱۲۲۳ تر ۱۷٤۷ ز. کلونو پورې په لنډه توګه پېژندګلوي تر لاسه کوي.

په دهلی کې قطب منار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکی موخې

هیله ده چې د دې څپرکي په پایله کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي.

- په هند کې به له لومړني اسلامي دولت سره پیژندګلوي پیداکړي،
- په هند کې به د افغاني شاهانو او په ځانګړې توګه د سلطان راضیه او سوري شیر شاه له دولتداری سره آشنا شي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو ښې او بدې کړنې سره تو پیر کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هندکې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتګ او خپرېدل او همدارنګه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ. او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځې په ونډه هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق/ ۷۱۲ ز) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتګ په وخت کې د سند د پاچا (دائر) په امر د دوی کښتۍ ونیول شوه او ټول سپاره یې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن یوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې یو لوی لښکر د سند د پاچا د ځپلو او د اسلام د خپرېدو لپاره سیمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونیول او غوښتل یې چې مخ پر وړاندې لاړ شي خو د خلیفه له خوا وغوښتل شو. له هغه وخته وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (دریمه هجري/ لسمه میلادي پېړۍ) کې وار غزنویانو او غوریانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشي د خپلو پروګرامونو یوه برخه وګڼله.

په هند کې قطبیه پاچاهان (۶۰۲- ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰ ز)

د سلطان شهاب الدین غوري له مړینې (۶۰۲ق / ۱۲۲۳ ز) وروسته د غوریانو لویه امپراتوري تجزیه شوه.

قطب الدین ایبک

ترک توکمه قطب الدین ایبک چې سلطان شهاب الدین محمد سام غوري په زوی ولی منلی و، ځان یې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمینه یې له لاهور څخه ډهلي ته نقل کړه. نوموړي په ډهلي کې د مشهور جامع جومات او د منارجام په ځېرېې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدین ایبک سخي، زړور او سیاستپوه سړی و. نوموړي وروسته له پنځو کلونو واکمنۍ په (۶۰۷ هـ / ۱۲۲۸ ز) کال کې د چوګان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته ارام شاه چې په زوي ولی یې نیولی و د ډهلي په تخت کښناست. په دې وخت کې د سند او بنګال مشرانو د خپلواکۍ بیرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ یو کال نه و پوره چې د قطب الدین ایبک زوم او د هندوستان د یوې سیمې مشر شمس الدین التمش (ایلتمش) راپور ته شو او دې یې له واک څخه ګوښه کړ.

سلطان شمس الدین التمش

د قطبیه پاچاهانو ترټولو ځواکمن پاچا التمش یا ایلتمش دی چې (۲۵) کاله یې واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنګال مشران اطاعت ته اړ ایستل او د جلال الدین (د شاه خوارزم) غوښتنه یې رد کړه جلال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان شمس الدين التمش

الدين هغه څوک و چې د هند د واکمنۍ سوچونه يې وهل. د التمش د واکمنۍ په دوره کې د لومړي ځل لپاره مغوليان هند ته متوجه شول او چنګيز خان د جلال الدين خوارزم شاه په لټه د سند سيند تر څنډو ورسيد او د خپلو يرغلونو له کبله د هغه ځای له اوسېدونکو وډار شو. وروسته له دې چې وپوهېد مرسته نه شي تر لاسه کولی، د بامیانو په لور راوګرزېد او جلال الدين هم له هند څخه ووت او د ايران په لور وخوځېد. په دې توګه التمش نه يوازې د چنګيزخان له ځواکونو څخه دفاع وکړه، بلکې په عين حال کې يې جلال الدين خوارزم شاه هم پرې نښود چې شمالي هند د خپلو يرغلونو ډګر وګرزوي. د بغداد خليفه کله چې د ده شهرت او وړتيا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو يو پلاوی يې ده ته ورولېږه او ډالۍ يې ورته وړاندې کړله.

په ٦٣٣هـ / ١٢٥٤ ز) د التمش له مړينې وروسته د ده زوی رکن الدين فېروز شاه واکمن شو. خو وروسته له شپږو مياشتو د ده درباريانو دی له واکمنۍ څخه ګوښه اوبيا يې وواژه او د ده خور رضيه يې د واک په ګدۍ کېنوله.

سلطان رضيه

سلطان رضيه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زياته پاملرنه درلوده. رضيې د ښکلي قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لويو پوهانو څخه زده کړل. نومورې نارينه جامې اغوستې او جګړه ييز تکتيکونه يې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په اداري او سياسي چاروکي مرسته کوله.

سلطان رضيې د خپل ورور رکن الدين چې فيروز شاه نومېده له هغه وروسته په (٦٣٤ هـ/ ١٢٥٥ ز) کې واکمني تر لاسه کړه.د واکمنۍ په لومړيو ورځو کې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنيدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډېر ښه تدبير سره له دې اړو دوړ څخه ووته، نظم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

امنیت یې ټینګ کړ. سلطان رضیې هم د خپل هېواد ټولنیز نظام په ښه توګه پر مخ بووه. نوموړې خواجه مهدي غزنوي چې یو سیاسي او علمي شخصیت و د خپل صدراعظم او ملک سیف الدین ایبک یې د ځواکونو د مشر په توګه وټاکه.

سلطان رضیې مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله یې د هغوی د کارونو څار نه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخو کې یې قوانین نافذ کړل، نوموړې په خپلواکه توګه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې یې پرمخ بوولې. خو د سیف الدین ایبک له مړینې وروسته چې څه وخت سلطان رضیې د ده په ځای تور پوستی جلال الدین یاقوت حبشي وټاکه، نو ځینو سردارانو ته کینه ورغله، مخالفت یې پیل کړ او د نوموړې په وړاندې یې بغاوت وکړ تر څو چې په (۶۳۸ ق / ۱۲۵۹ ز)کال کې یې پاچاهي ونړېده.

وروسته له سلطان رضیې معزالدین بهرام شاه او علاوالدین مسعودشاه یو پربل پسې واکمنۍ ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضیې کشر ورور ناصرالدین محمدشاه ته ورسید نوموړي په هند کې (۲۱) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزګاره سړی و. په حرمسرای کې یې عادي ژوندکاوه. ویل کېږي چې یوه ورځ شهزادګۍ د وینځې غوښتنه تري وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بیت المال د الله(جل جلاله) د ټولو بندګان حق دی او عذر مې ومنه.

په (۶۶۵ق / ۱۲۸۶ ز) کال کې د سلطان ناصرالدین له مړینې وروسته، د ده وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنګه چې امیر خسرو ډهلوي هلته ځانګړې درجه درلوده. سلطان غیاث الدین بلبن له (۲۱) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړشو، د ده له مرګ وروسته د قطبیه دولت لړۍ مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لړیو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنۍ ته ورسېدلې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندنیو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونیسي او د خبرو لنډیز دې د ډلې یو غړی نورو ته وړاندې کړي.

- د سلطان رضیې دوره
- د سلطان قطب الدین ایبک دوره
- د سلطان شمس الدین التمش دوره

خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنۍ ته ورسېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د اسلام دین څه ډول په هندکې خپور او وده یې وکړه؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

۲- د هغو شاهي افغاني کورنیو نومونه واخلئ چې په هندکې واکمنۍ ته ورسېدې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند د سلطان رضیې د پاچاهۍ ځانګړتیاوې څه وې؟ په دې هکله یو مطلب ولیکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته یې د ښوونځي د دېوال په جریده کې راځوړند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لودیان او سوریان

په دې لوست کې به په هند کې د افغاني لودیانو او سوریانو واک ته د رسېدو په څرنګوالي وپوهیږو او په لنډه توګه به په هغو علتونو هم پوه شو چې د هندوستان په سیاسي صحنه کې د کمزورۍ سبب وګرځېدل.

لودیان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸- ۸٦۸ هـ/ ۱٤۷۹- ۱٤۸۹ ز) کلونو وروسته د خضرخانیه دولت دکمزورۍ له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په ځور افغاني پاچاهۍ بنسټ یې بیا پیاوړی کړ.

د ملک بهلول له مړینې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم یادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغاونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې. پوهانو او فاضلانو ته یې په درنه سترګه وکتل. دري ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دین د ده په دوره کې په هندوستان کې ډېره پراختیا وموندله.

په ۹۲۳ ق/ ۱٥٤٤ ز) کال کې سلطان سکندر مړ او د ده زوی ابراهیم واکمنۍ ته ورسېد. د ابراهیم د ناسمې اداړې له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزورۍ شو او په هند باندې د بابر لښکر کشۍ ته زمینه برابره شوه. د پاني پت په ډګر کې د بابر او ابراهیم ترمنځ خونړۍ جګړه ونښته، بابر بري وموند او په بریالیتوب سره د ډهلي په تخت کېناست او په ۹۳٥ هـ/ ۱٥٥٦ ز) کال کې یې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند یې واکمني ترلاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو او د هغه زوی همایون واکمنۍ ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زیات شو. ترهغه پورې چې په هندکې د سوریانو د راتګ لپاره زمینه چمتو شوه.

شیر شاه سوری

سوریان

د هندوستان له افغاني ځواکمنو پاچاهانو څخه یو هم فرید د حسن زوی دی. چې په لومړیو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهیم لودي دربار ته لاره ومونده او شهرت یې ترلاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زړورتیا له کبله د شېرخان لقب ترلاسه کړ چې د زمري د ښکار په وخت کې یې ښودلې وه.

په سند کې د مغولي پاچاهۍ سره د شېرخان مخالفت د دې لامل شو چې همایون پر ده برید وکړي. خو په لومړني یرغل کې همایون ته د شېرخان فکري او نظامي لوړتیا معلومه شوه. وروسته له دې شېرخان په (۹۱٦ ق/ ۱٥۳۷ ز) کال کې بنګال ونیوه او د دویم ځل لپاره په (۹۱۷هـ/ ۱٥۳۸ ز) کال کې له همایون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلا ل خان د شېرخان زوی د بهار او بنګال په منځ کې همایون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ق / ۱٥۳۸ ز) کال کې د دوی ترمنځ بله جګړه ونښته او په پایله کې همایون ماتې وخوړه او نژدې دګنګا په سیند کې ډوب شوی و خو دیوه سقاو له خوا راوایستل شو. نور اړشو چې هند پرېږدي. له دې ځایه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه یې هم ښه ونه لیدل. نوموړی په (۹۲۱ هـ /۱٥٤۲ ز) کال ایران ته لاړ.

په دې توګه شېرشاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نیولو وروسته په کورنیو اصلاحاتو پیل وکړ. د اوبو بندونه، کاروان سرایونه او جوماتونه یې جوړ کړل. د بنګال لاره یې د اټک ترسیند پورې ورغوله او وروسته له هرو پنځو کروو (په ټولیزه توګه ۱۰۰۰ ګزه) یې کاروان سرای، د اوبو څاه او جومات جوړ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه وخت چې نوموړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونيسي، وروسته له خوارلسو کلونو حکمراني او شېرکلونو واکمنۍ په (۹۲۳ ق / ۱۵٤٤ ز) کال کې د باروتو په يوه چاودنه کې مړ شو.

شېرشاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله يې ځينې وخت شعر وايه او د قافيې په پوهه کې ښه پوهېده.

له شېرشاه سوري وروسته د ده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نوموړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په ۹۲۳ ق/ ۱۵٤٤ ز) کال کې د ده کشر ورور جلا ل خان چې د سليم شاه سوري په نامه يادېده واکمنۍ ته ورسېد.

له يوه پلوه د ده د ورور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د همايون لښکر کشۍ د دې لامل وګرزېده چې د نوموړي دولت کمزوری شو تر څو په ۹٦۰ ق /۱۵۸۱ ز) کې له منځه لاړ، د ده په وخت کې د نيلاب او بنګال ترمنځ دوه زره ميله (هر ميل دوه زره ګامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو ميلو ترمنځ کاروان سرای جوړ شو.

له سليم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فېروز پاچا شو خو له دريو ورځو وروسته د شېرشاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عدلي په نامه پاچا شو.

د شېر شاه سوري او سليم شاه امرين له دې وضعې څخه ناخوښ شول او هريو د سلطان سکندر او سلطان ابراهيم لودي په نومونو په ځينو سيمو کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، همايون وخت غنيمت وباله او په (۹۳۳ ق/ ۱۵۵٤ ز) کال کې هند ته لاړ.

که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توګه له صحنې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوړي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زياتې برخې يې ونيولې، په ښه توګه راخرګند نه شول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې يادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوې بېلګې په خېر کار وکړي او وروسته دې د ډلې د يوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکی، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختيا ورکوونکی.
سلطان بهلول لودي	؟
اعليحضرت شېرشاه سوري	؟
سليم شاه سوري	؟
محمدشاه عدلي	؟

پوښتنې

۱- کوم دلايل د دې لامل وګرځېدل چې همايون د دويم ځل لپاره په هندوستان يرغل وکړي؟

۲- سوري شېرشاه څه ډول په هند کې واکمنۍ ته ورسېد او ولې ده ته شېرشاه وايي؟

۳- په هند کې د سوريانو د له منځه تللو دلايل وليکئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند کوم دلايل په هند کې د لوديانو د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هر يو له ځان څخه څه وليکئ او په راتلونکي لوست کې يې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

په منځنیو پیړیو کې ګاونډي هیوادونه

په دې څپرکي کې به په منځنیو او اوسنیو پیړیو کې د ګاونډیو هېوادونو له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا پیدا کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

په دې لوست کې به زده کوونکي په لاندې پايلو وپوهيږي:

- په ايران کې به د سيمه ييزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د صفويانو، افشاريانو او زنديه وو د راڅرګندېدو دلاملونو په اړه به معلومات تر لاسه کړي.
- په هند کې به د بابري دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د چين د يووالي په خرنګوالي به پوه شي .
- په چين کې به د مغولو په واکمنۍ پوه شي.
- په منځنيو او نويو پيړيو کې به د چين د فرهنګي او اقتصادي وضعې سره بلد شي.
- د ايران د سيمه ييزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحليل کړای شي.
- په هند کې به د تيموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپيژني.
- د چين د يووالي انګيزې لړ ليک به ډلبندي کړای شي.
- په چين باندې به د مغولو د يرغلونو پايلې تحليل کړای شي.
- د زده کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډيتوب روحيه پياوړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په منځنیو پیړیو کې

د افغانستان او ایران د تاریخ زیاتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمنی چلوله، د ایران په خاوره یې هم حکم چلاوه. ایران ته د اسلام د دین په راتګ سره، د هغه هېواد تاریخ هم بدل شو. امویانو او عباسیانو به د ایران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ایران په بېلابېلو سیمو کې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېواد کې امېران او د سیمه ییزو لړیو مشران را پیدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علویانو، زیاریانو او د آل بویانو حکومتونو نومونه اخیستی شو.

د طبرستان علویان

دغه کورنۍ په هاشمي سیدانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸٦٤ ز) کال کې یې د زید د زوی سید حسن په مشرۍ د ایران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. سید حسن زړور سړی و او ځان به یې داعي کبیر باله. نومورې تر (۲۵۳ق/ ۸٦۷ ز) پورې ټول طبرستان او ری (تهران) و نیول او عباسي امرین او مامورین یې له دې سیمو څخه وشړل. نومورې تر (۲۷۰ق/ ۸۸۳ ز) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن چې په ناصر کبیر باندې مشهور و. ګڼل کیږي. نومورې وتوانېده چې سامانۍ ځواکونه چې یوه موده یې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰ ز) کال کې په ژمي کې یې د سامانۍ ځواکونو(۷۰۰۰) تنه ووژل. په پایله کې سامانیانو له علویانو سره سوله وکړه او ټول طبرستان د ناصر کبیر(د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. حسن بن علي په (۳۰٤ق/۹۱۷ ز) کال کې مړشو خو مخکې له مړینې یې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نومورې په زمانه کې د علوي حکومت چارې ګډې وډې شوې او په پایله کې په (۳۱٦ ق/ ۹۲۸ ز) کال کې د علویانو حکومت رنګ شو.

زیاریان

د علوي حکومت له راپرزېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سیمه په ډېرو سیمه ییزو خپلواکه حکومتونو ووېشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه یې یو مشهور د زیار زوی مردآویج نومېده. نومورې د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سیمې د واک غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد او د طبرستان ښار په نیولو یې د زیاریانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته یې د ګرګان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ یوه برخه وګرځوله. نومورې د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نیولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مردآویج یې هم وواژه.

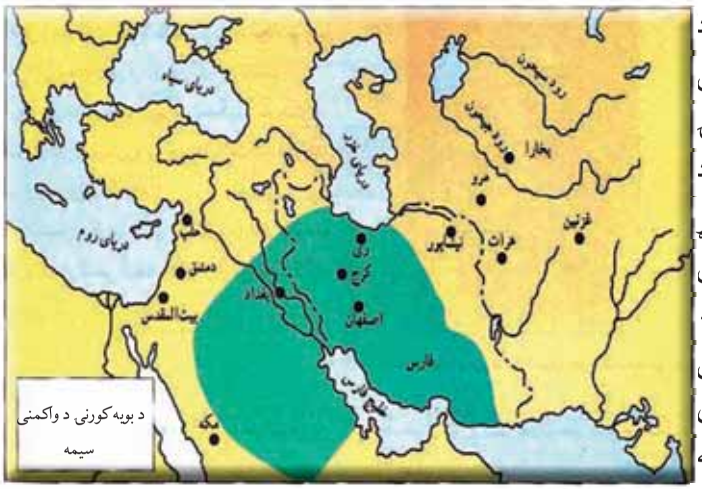
له مردآویج څخه وروسته د ده ورور وشمګیر واکمنۍ ته ورسېد. نومورې د واکمنۍ ټوله موده د بویه له زامنو سره په جګړو او مبارزو تېره کړه او په پایله کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ ق/ ۹۳۲ ز) کال کې د بویانو حکومت را منځته شو.

ال بویه

نومورۍ ابو شجاع په نامه یوه سړي ته منسوب دی چې په لومړیو کې یې له مرد آویج سره مرسته کوله او درې زامن یې د اوښ په لښکر کې لوړو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آل بویه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتیا په دوره کې، وروسته له هغې چې له زیاریانو څخه یې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله یې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې یې د ایران ښه‌ښې سیمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۳٤ ق/ ۹٤٥ ز) کال کې د عباسي خلافت د راپرزېدو پرځای یوازې د المتکفي په ځای المطیع خلیفه په راتګ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل بویه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو دریځ په پوره توګه متزلزل کړ.

د آل بویه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق /۹۳۲- ۹٦۸) کلونو په منځ کې یې د ایران په سویل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بویه په پای کې د غزنویانو او سلجوقیانو لخوا د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل.

په منځنیو پېړیو کې په ایران باندې له غزنویانو، سلجوقیانو او خوارزم شاهیانو درېو لړیو پرته تیموریانو هم واکمني کړېده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علویانو، دویمه ډله دې د زیاریانو د حکومت د رامنځته کېدو او درېمه ډله دې د آل بویه حکومت د رامنځته کېدو په څرنګوالي خبرې وکړي او پایله دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لرۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟

۲- ستاسو په اند د علویانو حکومت څه ډول رژیم شو؟

۳- د زیاریانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟

٤- ستاسو په نظر د آل بویه حکومت څه ډول رامنځته شو؟

۵- ال بویان په پایله کې د ..... او ..... له خوا راو پرزېدل؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ایران د سیمه ییزو حکومتونو لکه طبرستان د علویانو، زیاریانو او آل بویه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

ښاغلی ښوونکی دې د علمي سرچینو او اخځلیکونو په برخه کې زده کوونکو ته لارښوونه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايران په نويو پېړيو کې

د اېران په تاريخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی ګڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سياسي مرکزيت او ځانګړی هويت وبانه چې له پخوانې حالت سره يې توپير درلود. له دوو پېړيو زياتې واکمنۍ په ترڅ کې ډېرې مهمې سياسي او نظامي پېښې رامنځته شوې.

د افغانانو په واسطه د دوی دواکمنۍ راپرزېدل هم د دې لامل وګرځېدل چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سر ببره پردې، په دې دوره کې د ايران اړيکې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره ټينګې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفويان

د شاه اسماعيل صفوي په واسطه د نويو پېړيو په پيل کې (۹۰۶ق/۱۵۰۱ ز) کا ل کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ايران د تاريخ ډېره مهمه برخه ګڼل کېږي ځکه د ايران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفويان وتوانېدل چې د ايران سياسي ګډوډۍ او ټولنيزو ناخوالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ايران خاوره يو موټی کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه يو هم لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو پواسطه د صفوي حکومت بنسټ ځواکمن کړ. بيا يې د يو لړ پيوسته لښکرکشيو پواسطه، سيمه ييز امېران(سرکش قزلباشان) وټکول او په هېواد کې يې د ايران دولت د ځارنې لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دوره کې امن او امنيت ټينګ شو. د سوداګرۍ، کرنې او صنعت چا رو پراختيا وموندە. د اصفهان ښار د صفويانو د پلازمېنې په توګه د ايران په يوه ډېر ښکلي او لوي ښار بدل شو.

د صفويانو په دوره کې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره د ايران نوې اړيکې ټينګې شوې. ځکه په کوچنۍ آسيا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپايانو په هوساتوګه نشوای کولای چې له ځمکنۍ لارې خټيځ ته تګ او راتګ وکړي. له دې کبله چې اروپايانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانيانو له خټيځ ګاونډي ايران سره يې ښې اړيکې ټينګې کړې. وروسته يې بيا د کسپين(خزر) سمندرګي له لارې خټيځو سيمو ته هم لاره پيدا کړه. په دې وخت کې د ايران او عثمانيانو اړيکې هم سړې شوې وې او اروپايانو له دې وضعې څخه ګټه پورته کړه. ايران په همدې وخت کې د اروپايانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره ګټه واخيسته. د دوی په مرسته يې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې ګټه ترلاسه کړه. د آنتوني(Antony) او رابرت شرلي (Robertsherly) د دووانګليسي وروڼو په مرسته جګړه ييز توپونه او لاسي تفنګچې جوړې شوې. صفوي دولت ايران وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړ پوړ ته ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افشاریان

د صفوي حکومت له پرزېدو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه. ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا یې ایرانیان په ځان را ټول کړل. نوموړي داځل د افغانانو او ازبکو په ګډون له بېلابېلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخه کې د پوځي وړتیاوو په ښودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېدو لپاره یې زمینه مساعده کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندیز د آذربایجان په شمال ختیځ کې د مغان په سیمه کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لړخبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنۍ له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره مټې ونغښتې. په دې توګه ، روسان او عثمانیان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیموته په شا وتمبول شول. وروسته یې د هند پرلور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی تخت طاووس چې د شاه د ځای ناستي لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او د کوه نور مشهور الماس چور کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانه کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

دنادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لږې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچنۍ آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن کلونه وو او په (۱۱٦۰ ق/ ۱۷٤۷ ز) کال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې راښکېل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره د ده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول اېران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکېل وو. خو د دوی په منځ کې کریم خان زند ډېرواک پیدا کړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرتېرو سره د اصفهان ښار له نيولو وروسته ، د يو لړ جګړو په ترڅ کې خپل ټول دښمنان له منځه يوړل او ځان يې وکيل الرعا(د خلکو استازي) ونوماوه او د پاچاهۍ څوکۍ يې د صفوي کورنۍ دريم شاه اسماعيل ته پرېښوده. نوموړی(دريم شاه اسماعيل) په ښکاره توګه د کريم خان زند د رقيب علي مردان خان په مرسته واکمنۍ ته رسېدلی و.

د کريم خان زند مانۍ

د کريم خان زند د استازيتوب دوره له يې شمېره کورنيو جګړو سره همغاړې وه، ځکه په خراسان کې شاهرخ افشار، په مازندران کې محمد حسن خان قاجار او په اذر بايجان کې ازاد خان افغان د پاچاهۍ غوښتونکي وو. کريم خان زند وروسته د ډېرو جګړو په پای کې د (خشت) په جګړه کې ازاد خان افغان ته ماتې ورکړه او اذربايجان يې هم ونيوه. له دې وروسته په ايران کې دوې سرسختې سيالې ډلې يو د بل په وړاندې پاتې شوې. يعنې قاجاريان د ايران په شمال او زنديان په سهيل کې، په پايله کې په يوه جګړه کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی يې آقا محمد خان د کريم خان زند له خوا بندی شو او عملاً د ګروګان په توګه په زنديه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنيو جګړو څخه د کريم خان زند زړه ټول شو دريم شاه اسماعيل هم د ځوانۍ عمر ته ورسېد او بايد د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوې وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوې وه. د نوموړي دنه لياقت او له واک څخه ګوښه کولو پرېکړه يې وکړه. هغه وخت يې پاچاهي کريم خان زند ته وسپارله. کريم خان زند

د شېراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورنۍ امنيت له ټينګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختيا په برخه کې هڅې وکړې. په همدې وخت کې انګريزانو، ايران ته د ورتګ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګريزانو د خپلو ښکېلاکې، فعاليتونو د پراخولو لپاره له زنديه دولت سره ټرون لاس ليک کړ چې له مخې يې د فارس خليج په بندرکې سوداګري لاسته راوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹ ز) کال کې د کریم خان زند په مړینې سره، په ایران کې کورنۍ جګړې پیل شوې. په پایله کې د قاجار په نامه د واک یو لوري په ایران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه ایران په خپل معاصر تاریخ کې ورګډ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو مناسبو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ایران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دویمه ډله دې د افشاریانو حکومت په هکله په خبرو پیل وکړي او دریمه ډله دې ، د کریم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پایله دې د ټولو ډلو استازي په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د صفویانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.

۲- ستاسو په اند د ایران او اروپایانو ترمنځ اړیکې څنګه ټینګې شوې او ولې؟

۳- نادر افشار څوک و؟

٤- د هند په لور د نادر افشار د لښکر کښۍ په هکله څومره پوهېږی؟

٥- ستاسو په اند کریم خان زند څرنګه واکمنۍ ته ورسیده توضیح ورکړئ.

٦- د انګرېزانو سوداګري د ایران سره تر کومو لاندې بندرونو تر سره کېده؟

الف: د عباس بندر ب د خلیج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په نویو پېړیو کې د ایران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب راټولونکي درسي ساعت ته چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په منځنيو پېړيو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنګله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شبې قاره په نامه يادېدل. ډېر وختونه يې ګډ برخليک او تاريخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره بېل شول. په منځنيو پېړيو کې د دې سيمې تاريخ، د ګوپتايانو د لړۍ او سيمه ييزو حکومتونو له راپرزېدو وروسته لوی بدلون ومونده، د اسلام راتګ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو او همدارنګه د غزنويانو او غوريانو پواسطه د سيمه ييزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتيا ومومئ.

په منځنيو پېړيو کې د هند پراخه هېواد د ګوپتا لړۍ له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ ز) کال پورې د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنګ تر ټولو روښانه دوره ګڼل کېږي. په دې دوره کې په ځانګړې توګه رياضي علومو ته پاملرنه وشوه. د ګوپتا لړۍ له راپرزېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومتونه را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو په دې سيمه واکمنۍ چلوله. دغې سياسي وېش څو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن يفتاليان وو. په همدې وخت کې د هند په سويل کې د ګوپتا پاتې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسيا د سويل او منځني ختيځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداګريزې اړيکې ټينګې کړې. دې اړيکو د اسلام دين تر خرګندېدو پورې دوام وکړ.

مسلمانان د لومړي ځل لپاره په(۹۳ق، ۷۱۱ ز) کال کې هندوستان ته راغلل. نوموړو د سند سيند تر څنډو پورې سيمې لاندې کړې. دغه سيمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (اتمې زيږديزې پېړۍ) څخه وروسته تر يوو لسمې زيږديزې پېړۍ پورې، لويديځ هند له اسلامي نړۍ سره نږدې اړيکې ټينګې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکوونکو د هندوانو په منځ کې داسماني دين تبليغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸-۴۲۲ق، ۹۹۸- ۱۰۳۰ ز) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندې واکمن کېدل د اسلام ريښې په هند کې ټينګې کړې او ځواکمن شو. له غزنويانو وروسته غوريانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدين محمد غوري د هند په شمال کې نږدې د ګنګ تر روده سيمې ونيولې. نوموړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلی هم فتح کړ او دا ښار يې د قطب الدين ايبک په نامه يوه ترکي مريي(غلام) ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسپاره. غوريان وروسته د ډهلي له نيولو وتوانېدل چې تربنګال پورې سيمې په خپل واک کې راولي.

د قطب الدين ايبک زيارت

په (٦٠٣ق،١٢٠٦ ز) کال کې د سلطان شهاب الدين محمد غوري ابن سام له مړينې وروسته د قطب الدين ايبک واکمنۍ ته لاره اواره شوه. ايبک ځان د هندوستان خپلواکه پاچا ونوماوه. نوموړي د ډهلي ښار خپله پلازمېنه وټاکله نو ځکه هغه خلک چې له ده څخه وروسته واکمنۍ ته ورسېدل. د ډهلي پاچاهانو په نوم ياد شول. هغه حکومت چې قطب الدين ايبک په ډهلي کې رامنځته کړ، تر ډېره موده يې په هند کې دوام وکړ ان د تيمور گورګاني يرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستيو/ شپاړسمې زيږديزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لوديانو او سوريانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په د وو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د ګوټيانو د لړۍ او سيمه ييزو واکمنيو په هکله او دويمه ډله دې هند ته د اسلام په راتګ او د غزنويانو او غوريانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي. پايله دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

١- په هند کې د ګوټيانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنګي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه يې کړئ.

٢- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سيمې لاندې کړې؟

٣- په هند کې د غزنويانو او غوريانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.

٤- قطب الدين ايبک څرنګه واکمنۍ ته ورسېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د غزنويانو او غوريانو واکمنيو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دي له ځانه سره راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول یې په هند کې حکومت را منځته کړ او همدارنګه د نوموړي د ځانیاستو په اړه چې له ده وروسته یې په هند کې حکومت وکړ او هم به د ختیځ هند په نوم انګلیسي کمپنۍ له خوا د بابر ي پاچاهانو سره د اړیکو د ټینګښت او نفوذ په څرنګوالي مطالب ولولئ.

بابریان (گورکانیان)

لومړنی کس چې په هندوستان کې یې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهیرالدین محمد بابر نومېده، نسب یې تیمور ته رسېده په خپله تیمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دلیل په تاریخي سرچینو کې له بابریانو څخه د هند د ګورکانیانو او مغولو په نوم هم یادونه شوې ده.

ظهیرالدین بابر د خپل درباریانو سره

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سیمو نیولو، وروسته یې د هندوستان د نیولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹ ز) کال څخه یې په هغه هېواد یرغلونه پیل او تر (۹۳۲ق/ ۱۵۲۶ ز)کا ل پورې پنځه ځله په دې سیمه یرغلونه وکړل. په پایله کې په ډهلي کې د ابراهیم لودي حکومت په ړنګولو یې ، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست.

د لودیانو په ماتې سره د هند په تاریخ کې یوه نوې دوره پیل شوه چې(۱۸۱)کاله یې دوام وکړ. په دې موده کې شېرو لویو ګورګاني (بابري یا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

پاملرنه وکړئ: ستاسو په اند، ولې بابریان د ګورکانیانو او مغولو په نومونو یاد شوي. ؟

بابر باتدبیره پوه او زړور سړی و. نوموړي سربېره پردې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم پرې ګران و. بابر مخکې له مړینې وصیت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په یوه کې خښ شي. په پای کې وروسته له څلورو کلونو واکمنۍ د (۴۹) کلونو په عمر مړشو. او مړی یې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ او په هغه بڼ کې یې خښ کړ چې تل یې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابر ځاینا‌ستي

په کابل کې د بابر ښ

کوم وخت چې بابر مړشو، زوی يې همايون واک ته ورسېد. همايون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنګي سړی و. خو د پلار په څېر يې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱۵٤۰ ز) کال کې د شېر شاه سوري په نامه يوه تکړه افغان د همايون حکومت له ګډې وډې وضعې څخه ګټه واخيسته او د همايون ځواکونو ته يې ماتې ورکړه په دې توګه افغانان يو ځل بيا په هند کې واکمنۍ ته ورسېدل.

همايون له دې پېښې وروسته اړشو چې د ايران صفوي دربار ته پناه يوسي. خو نوموړي په هند کې د شېر خان د مړينې په سبب له بدې او نا آرامې وضعې څخه ګټه واخيسته او د ايران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (۱٦) کلونو وروسته يو ځل بيا د هند په تخت کښېناست. په دې توګه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدين محمد اکبر

د هند پاچاهۍ ته د همايون راګرځېدو، زيات دوام ونه کړ، ځکه نوموړي دا ځل يوازې شپږ مياشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹٦۳ ق/ ۱۵۵٦ ز) کال مړشو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدين محمد اکبر د هند د پاچاهۍ پرګدۍ کېناست.

جلال الدين محمد اکبر زړور سړی او همدارنګه يو تکړه او هوښيار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوښيار وزير ابوالفضل علامي په مرسته د هند هېواد چارې منظمې او پرمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوساينې او بسيايني لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنيو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزيې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف يې د امپراتورۍ لوړو څوکيوته ورسول او په خپله يې له يوې راجپوتې هند وې سره واده وکړ.

نور هم وپوهېږئ

دروښنيانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دوره کې، ځينې وختونه د ګورکاني حکومت ضد پاڅونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاڅونونو څخه يوهم د بايزيد انصاري (پيرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاڅون و دغه پاڅون ته ځکه د روښانيانو پاڅون ويل کېږي چې مشر يې پير روښان نومېده. سره له دې چې بايزيد انصاري په يوه جګړه کې مړشو خو د افغانانو نهضت د ٦۵ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانګړې توګه په پښتونخوا کې د هند د ګورکانيانو پر وړاندې ادامه لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تلپاتې پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا ځواکمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کوچني سیمه ییز حکومتونه له منځه یوړل. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتوري د ځواکمنتیا وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړی وتوانېده چې د بنګال ، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي. اکبر پاچا په پای کې په (۱۰۱٤ ق/ ۱٦۰۵ ز) کال کې له پنځو سوکلونو پاچاهۍ وروسته مړشو.

جهانګیر

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سلیم د جهانګیر په نامه چې له راجپوتې مور څخه زیږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر یوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار یې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانه کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زیاتې شوې. په (۱۰۱۷ق/ ۱٦۰۸ ز) کال کې د انګلیس استازی د جهانګیر دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Roand) په نامه انګریزي سفیر د انګریزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخیست. او په دې توګه د انګریزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پیل شو. همدارنګه د ده په زمانه کې د ایران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار یرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هیلی شو. کندهار یې بیا صفوي ایران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانګیر څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي(۳۰) کاله (۱۰٦۸ – ۱۰۳۷ ق /۱٦۵۸- ۱٦۲۸ ز) په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو(معماری) ډېر مینه وال و او امر یې وکړ چې د تخت طاووس په نامه له قیمتي غمیو څخه یو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلۍ او ستونزمن ژوند پروا یې نه لرله او تر هغه پورې چې د کن او ګجرات په سیمو کې سخته لوږه راغلې وه نوموړي بیاهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اوچت نه کړل. همدا رنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورکانیانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پیل و.

اورنګزېب

اورنګزېب د عالمګیر په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰٦۹ ق/ ۱٦۵۹ ز) کال وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان یې زنداني کړ. نوموړی نه یوازې د نیکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبیاتو او نه د پلار(شاه جهان) په څېر د معماری مینه وال و بلکې یو متعصب مذهبي او سخت دریځه پاچا و. اورنګزیب راجپوت هندوان له لوړو حکومتي څوکیو څخه لرې کړل او له هندوانو یې جزیې اخیستلې او د هندوانو زیاتره معبدونه یې رنګ او د دوی ځمکې یې مسلمانانو ته ورکړې.

د هند د بابري حکومت کمزورتیا د اورنګزیب له زمانې را پیل شوه او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم یې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بیا یې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمنۍ ته ورسېد.

له دې وروسته په هند کې سیمه ییز ځواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ ته په هند کې د لا ډېرو لاسوهنو زمینه برابره شوه او په پایله کې د غه پراخه هېواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹ ز) کال کې رسماً د بریتانیې تر سوري لاندې راغی.

سره له دې چې یرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ چې د جهانګیر له وخته په هند کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفوذ پیل کړی و د نولسمې پیړۍ په لومړیو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل او په ۱۹٤۷ ز کال کې خپلواکی لاسته راوړه..

د زیاتې پوهېدنې لپاره

د خټکو نهضت

د اورنګزیب د واکمنۍ په دوره کې، د پښتو نخوا په سیمو کې د خوشحال خان خټک پر مشرۍ د افغانانو نهضت پیل شو. خوشحال خان خټک په ډېره میړانه او زړور توب په هند کې د ګورکانیانو سره مبارزه وکړه. تر دې چې اورنګزیب خپله پلازمینه پرېښوده او حسن ابدال ته راغی او دوه نیمې میاشتې یې تیرې کړې. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او لیکوالو او همدا رنګه زمونږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابریانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همایون د حکومت په هکله. دویمه ډله دې د جلا ل الدین اکبر د پاچاهۍ او جهانګیر حکومت په اړوند او دریمه ډله دې د شاه جهان او اورنګزیب د واکمنیو په هکله یو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډیز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- بابر څوک و او څه ډول یې په هندوستان کې بابري لړۍ رامنځته کړه؟
۲- د بابر حکومت په هند کې څو کاله دوام وکړ او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
۳- د همایون په هکله څومره پوهېږئ او ولې یې ایران ته پناه یوړه؟
٤- همایون وروسته له څو کلونو او څه ډول په هند کې د دویم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
۵- جلال الدین اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه یې روښانه کړئ.
٦- د طاووس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ
الف: جلال الدین اکبر ب: جهانګیر ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د بابري لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي. ښاغلی ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر

په هند کې د بابریانو واکمني د علم، فرهنګ او هنر له پلوه د هغه هېواد یوه بډایه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او بافرهنګه پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابریانو د علم، فرهنګ او هنر د وضعیت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابریانو په زمانه کې علم، فرهنګ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې دهند مهمې سیمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنګ کلک مینه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ویلي دي.

ګلونه او باغونه یې خوښېدل. نومورو د هند دربارته د دري ژبې شاعرانو په ورځپاڼو سره، دري ادبیات پیاوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې یې هم له نویو علومو سره مینه لرله او هم به یې یوه ډله کتاب لوستونکي لرل چې نومورې ته به یې کتابونه لوستل.

د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکرېټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نومورې دا کار د دري ژبې د خپرېدو لامل وګرځېد او د هند د غیر مسلمان او سېدونکو مینه هم له دري ژبې سره زیاته شوه.

د اسلام سپېڅلي دین ډېره موده مخکې هند ته لاره پیدا کړې وه او بابریان د هندوانو ترمنځ د اسلام دین په نسبي خپرېدو بریالي شول او په هېواد کې یې د قومونو او مذهبونو ترمنځ یوډول یووالی رامنځته کړ. د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غیر انساني دود (ساتي) یعنې د مېړه له مړینې وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منع کړه.

د معماری هنر ته هم د بابر یانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه او ګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ د ښه را غلاست د تالارونو په لرلو سره دود شوې چې د ځانګړې اسلامي معماری ښکارندویې وي. ډېر شمېر ښکلي باغونه، ودانۍ او مانۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښارکې تاج محل، په فتح پور کې د اکبر مانۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا او د هندوستان په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې خو د هند ګورکانیانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زمور

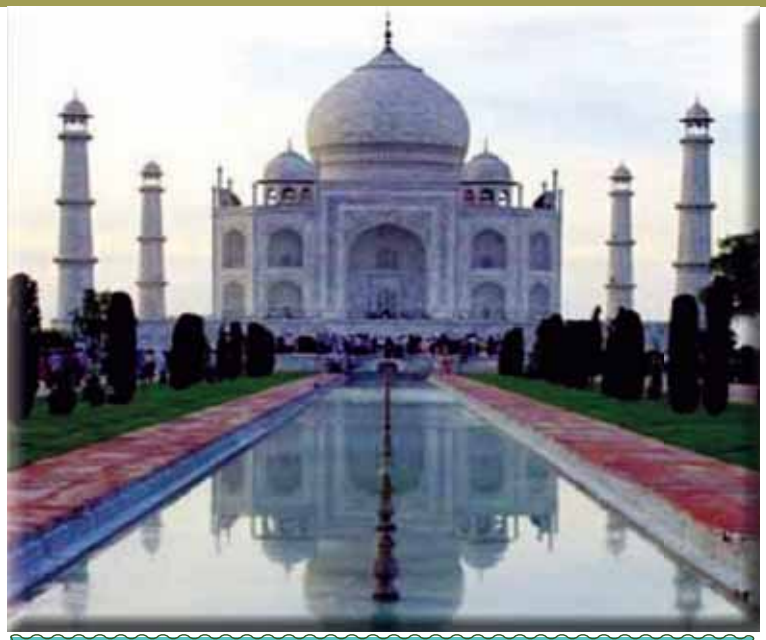

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې ارزښتناک او باعظمته آثار پاتې نه شول. سره له دې هم، ځینې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سر پوزې په غره کې د چهل زینې اثر چې د بابر په امر جوړشو. ځینې باغونه یې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولی شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختیځ لور د علم ګنج بن، شهرآرا بن، دلګشاد بن، د بابر چهار باغ، بګرامي بن، صفا بن او کولب بن نومونه واخلو.

د انځورګرۍ په هنر کې له طبیعت څخه تقلید او له لرغونو هندي لاروچارو څخه ګټه اخیستل.

د سلطان حسین بایقرا د دربار ترټولو غوره انځورګر استاد کما ل الدین بهزاد هم په همدې وخت کې په

زیات و پوهیږئ

تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانیو او همدارنګه د اسلامي معماری ترټولو غوره او نه هېرېدونکې نمونه چې د اګرې په ښار کې جور شوي دی هغه وخت چې په (۱٦۳۱ ز) کال کې د شاه جهان مېرمن(ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروکړ چې د ګرانې مېرمنې د قبر پر سر یې داسې ودانې جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره ډېر غوره معمارانو غونډه را وبلل شوه او د غونډې په پای کې د استاد عیسی شېرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (۲۲) کاله وخت ونیو او په دې موده کې (۲۰۰۰۰) کارکوونکي په کې ګمارل شوي وو. تاج محل په مرمرینو او قیمتي ډبرو ښکلی شوی دی او په سر یې پیاز شکله ګنبده موقعیت لري. د دې ګنبدې لوړوالی(۲٤,۵) متره او قطر یې له (۱۵) مترو څخه زیات دی . د دې ودانۍ لاندې د ممتاز محل قبر دی او د دې قبر څنګ ته شاه جهان خښ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼونو او بوستانونو د منظرو په ترتیب او په ډېوالونو د انځورونو او د هغو رنګولو په سبب د استاد بهزاد د میناتورۍ مینه وال شول. هغه یې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورګرۍ کارخانه لرله چې له سلو زیاتو انځورګرانو پکې کار کاوه.

موسیقي هم وروسته له دیار لسمې پېړۍ څخه په هندوستان کې وځلېده. پرته له اورنګزیب څخه د هند ټول مغولي واکمنان د موسیقۍ مینه وا ل وو. د فقیر الله په نامه د هند یو مسلمان په (۱۶۶۶ ز) کا ل د راګ درپن(Rag Darpan) په نامه یو کتاب خپور کړ. له دې وروسته د موسیقۍ په برخه کې نسبتاً زیات د مسلمانانو او هندوانو فرهنګي سبکونه سره ګډ شول. په دې دوره کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابریانو په دوره کې زیاتره هغو خلکو چې په ښارونو کې یې ژوند کاوه د خوښیو شپو او ورځو(نوی کا ل او برات) او هغو جشنونو کې یې ګډون کاوه چې په لویو مذهبي قبرونو او زیارتونو کې جوړېدل. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نیمایي وروسته یرغلونه د ډېرو وېجاړیو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زیاتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او د بدبه له لاسه ورکړه. او همدارنګه خلکو چې د هغو مداریانو او جادوګرانو په زړه پورې نندارتونونو او د څارویو له لیدلو څخه خوند اخیست له منځه ولاړې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د بابریانو د علم او فرهنګ په هکله خبرې وکړي او دویمه ډله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وغږېږي او پایلې دې د هرې ډلې د استازي له خوا په پرتلیزه توګه وړاندې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- بابر او اکبر د علومو او دري ژبې لپاره کوم ګامونه اوچت کړل؟ څرګند يې کړئ.

۲- د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د غير.....دود له منځه وړل وو.

۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟

٤- د موسيقۍ په برخه کې د راګ درپن په نامه کتاب د کوم يوه لانديني سړي له خوا ليکل شوی و؟

الف: فقير الله ب: استاد بهزاد ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د بابريانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په منځنیو پېړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پېړیو کې د چین د یووالي او لویوالي په څرنګوالي او انګېزو، د بزګرانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پایلو او همدا رنګه په چین کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړیو او بې شمېره خلکو د وژلو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنیو پېړیو کې د چین یووالی

له منځنیو پېړیو مخکې چین په یو لړ ښېلا ښېلو سیمو وېشل شوی و. د چین شمال د هغو یرغلګرو کډوالو د یرغلونو په واسطه لاندې شوی و چې د لویدیځ او شمال له لورې یې پرې کړي وو. د چین سویل هم په دې وخت کې په څو سیمو وېشل شوی و. په دې توګه، په چین کې څوګونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توګه واک چلاوه چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکیل وو.

نور هم وپوهیږئ

چینایانو هیڅ وخت خپل هېواد چین نه بالله، دوی معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري بلله او ځانونه به یې آسماني زامن بلل.

په (٦١٨ ز) کال د چین خاورې له سره یووالی ومونده. دغه یووالی د یوه زړه ور او جګړه مار سردار چې (Kaiotso) کائوتسو نومېده را منځ ته شو او د تانګ (Tong) په نامه امپراتوري جوړه کړه.

د تانګ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولی شول چې ټول سیمه ییز مشران او پوځي سرداران تابع کړي او پراخه سیمې تر واک لاندې راولي. د یو لړ بریالیو جګړو وروسته یې ګاونډي هېوادونه هم لاندې کړل او چینایان هلته مېشت شول. په دې توګه د چین لوی هېواد رامنځته شو. د تانګ د امپراتورۍ په زمانه کې د چین خاوره له اوسني چین څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده ګانو، باندې د چین فرمان چلېده او دوی ته به یې خراج ورکاوه.

د تانګ امپراتورۍ شاوخوا (٨٨٢) کاله د چین په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چین خپل ځواک، اقتصاد او فرهنګ لوړو پوړیو ته ورساوه. چینایانو د تانګ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. ددې امپراتورۍ پلازمېنه د چانکان (Chankan) ښار و چې اوس سیان (Ceaion) نومېږي. د تانګ د امپراتورۍ په مهال چین د نړۍ یو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه ګڼل کېده خو په نهمه زېږدیزه پېړۍ کې چین د بزګرو له یوه لوی پاڅون سره مخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نهمه زیږدیزه پیړۍ کې د بزګرانو پاڅون

بده رویه او په بزګرانو باندې د فیوډالانو او د پراخه سیمو د خاوندانو له خوا درانه باجونه ددې لامل وګرځېدل چې د تانګ امپراتورۍ په ښلا ښلو سیمو کې پاڅونونه رامنځته شي. یو له دې څخه په (۸۷٤ ز) کال کې د هوانګ چائو(Hovangcho) په مشرۍ بزګري پاڅون و. چائو چې له جګړې ییزو چارو سره پوره بلد و. له بزګرو څخه یې څو زره کسیز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زیاتېده او د امپراتورۍ لښکر د هغه مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چائو چې د بزګرو د لښکرو په سرکې و، غوښتل یې چې له ټولو فیوډالانو او د چین له ایالتونو سره حساب پاک کړي، تر څو د بزګرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هوانګ چائو او ملګري یې له یو لړ بریالیو جګړو وروسته په (۸۸۱ ز) کال کې د تانګ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وتښتېده او له نوموړي سره یې ټول ترلې فیوډالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول او د دوی په ځای بزګران په لوړو څوکیو وګمارل شول. د پلازمینې شتمني ټوله د بې وزلو ترمنځ ووېشل شوه.

چائو دوه نیم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور او فیوډالان له کډوالو ټېرونو سره ملګري شول او ځانونه یې(تور کارغان) وبلل. هغوی په پایله کې په (۸۸۳ ز) کال کې د هوانګ چائو لښکرو ته ماتې ورکړه. زیاتره بزګران د امپراتور اجیران شول او د بزګرو پاڅون په سخته ماتې سره له منځه لاړه خو د تانګ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتیا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (۹٦۰ز) کال کې خپل ځای د سونګ(sung) په نامه یوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چین کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتیا سره چنګیز خان د دوی د مشر په توګه راښکاره شو. په لومړي سرکې یې د ګاونډیو هېوادونو لاندې کولوته پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چین هم و. په هغه وخت کې د سونګ د امپراتورۍ لړۍ په چین کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنګیز خان په ژوند کې ټول چین فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (۱۲۳٤ ز) کال کې وتوانېدل چې چین لاندې کړي.

مغولو په چین کې ډېرې وېجاړۍ رامنځته کړې. د بزګرانو کښتونه د مغولي څارویو په ځړځایونو بدل شول ګڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (۱۲۷۱ ز) کال کې د پېکېنګ(بي جینګ) ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توګه وټاکه او تر څوارلسمې زیږدیزې پیړۍ پورې یې د چین په پراخه خاوره واکمني وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولو د چین زیار ایستونکي پوړ د ځان لپاره غلامان کړل.

چینایان له دولتي څوکیو او ادارو څخه وایستل شول. دا کار د عامه وګړو د کرکې لامل وګرځیده، په ځانګړي توګه د چین زیار اېستونکی پوړ د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳٤۸ ز) کال کې یې د چوبو آنګ چان (Chew ang Chon) په نامه دیوه بزګر په مشرۍ د چین په سویل کې د مغولو په وړاندې پاڅون پیل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وګړو له خوا په ټول چین کې پاڅون پیل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورینو ډله ییزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه یو پر بل پسې د پاڅون کوونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳٦۸ ز) کال کې د نانکېنګ ښار له نیولو وروسته د مېنګ (Ming) په نامه نوې امپراتوري په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چین د خلکو په مرسته د مغول پلازمینه (پیکنګ) ونیوه او مغول یې تر مغولستان په شاه وتمبول. په دې توګه په چین کې له سلو کلونو څخه زیاتې واکمنۍ وروسته مغولي امپراتوري ړنګه شوه او په بدل کې یې د مېنګ لویه امپراتوري واکمنه شوه او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږده شوه. په دې دوره کې د چین خلکو نسبت نورو دورو ته په هوساینې او ارامۍ کې ژوند کاوه.

ډېرو پوهېږئ

مارکوپولو:

مارکوپولو د نیکوپولو زوی په منځنیو پېړیو کې د اروپا تر ټولو مشهور ګرځندوی ګڼل کېږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچنۍ آسیا، ایران او افغانستان (د وړېښمو پخوانۍ لارې) نه چین ته سفر وکړ. مارکوپولو وتوانېده چې په چین کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پیدا کړي. ده شل کاله په چین کې تېر کړل. په دې موده کې د چنګېز خان د زوی (قبلالي خان) له خوا د چین حکومت په لوړو څوکیو وګمارل شو، لکه د ګمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پایله کې نوموړي د چین په ګډون د آسیایي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدتیا تر لاسه کړه. کله چې چې په (۱۲۹۵ ز) کال کې خپل پلرني ټاټوبي (ونیز) ته وګرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې یې د ډېرو آسیایي هېوادونو او سیمو د فرهنګ، تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتیاوې اروپایانو ته ورسولې چې په نویو پېړیو کې هند او چین ته د ډېرو اروپایانو د کډوالۍ لامل وګرځیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ټولګي کې په درېو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چين د يووالي او تانګ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دويمه ډله دې د بزګرانو پاڅون او د هغوی د پايلو په هکله او دريمه ډله دې په چين کې د مغولو د واکمنۍ په هکله خبرې اترې وکړي. پايلې دې د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتنې

۱- د چين وضعه مخکې د منځنيو پېړيو له پيل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.

۲- د چين يووالی څه وخت رامنځته شو او د تانګ امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟

۳- هوانګ چائو او ملګري يې وروسته له يو لړ بريالېتوبونو څخه په کوم کا ل کې د کومې امپراتورۍ پلازمېنې ته ننوتل؟

٤- مغول څه ډول په چين واکمن شول؟ په دې اړه معلومات وکړئ.

٥- په چين کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړي.

الف: ٥٠ کاله ب: له سلو څخه زيات کلونه ج: درې پېړۍ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چين کې د هغوی د برې په هکله مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د چین د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره آشنا شئ.

د نویو پېړیو پیل په اصل کې له لیرې ختیځ (هندو چین) سره د اروپایانو د سوداګریزو اړیکو له پیل سره سمون خوري. پرتګالیان چې مانوګان وو. وروسته له ډیرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افریقا وچې له غاړو څخه را تاو شي او په لومړي سرکې د هند په سویل لویدیځو غاړو کې پلي شول. نوموړي بیا وروسته په (۱۵۱۳ ز) کال کې د سوداګریزې پراختیا لپاره د چین هېواد د سویلي سیمو ته راغلل په هغه وخت کې چې د مینګ لړۍ په چین کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر یې د پرتګالیانو د سوداګریزو فعالیتونو لپاره خلاص کړ. چین ته د پرتګالیانو راتګ د دې لامل ګرځید تر څو لومړی هالنډیان او وروسته انګریزان او فرانسویان هم له چین سره د سوداګرۍ په لټه کې شي. د اروپایانو زیاتره فعالیتونه په سویلي بندرونو په ځانګړې توګه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه یې چای، وریښم او چینۍ لوښي چمتو کولې، له دې وروسته چین ته د اروپایانو تګ او راتګ سره له عیسوي مبلغینو شمېر زیات شو. د دې سفرونو په ترڅ کې، عیسوي مبلغین به له قیمتي ډالیو سره له اروپایانو سره تلل. د چین دولت هم یادو شوو مسیحي مبلغینو ته د مسحیت د تبلیغ اجازه ورکړه.

په چین کې د مینګ د کورنۍ حکومت(۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱٦٤٤ ز) کال کې د همدې هېواد له شمال ختیځ لوري څخه د منچوریا د صحرایي ټبرونو له یرغلونو سره مخ شو. له یو لړ جګړو وروسته د مینګ امپراتوري رژیم او دهغې پر ځای د منچو (Manchun) په نامه نوې امپراتورۍ رامنځته شوه چې پلازمېنه یې د پکېنګ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی ځیرک او جګړه مار خلک وو. د منچو اشرافو په کلیو کې د سختو جګړو په واسطه د بزګرانو زیاتې ځمکې لاسته راوړلې او هغه یې په خپل خصوصي شتمنیو بدلولې، له بزګرو سره به یې د بې رحمۍ او زورزیاتي چلند کاوه. زیاترو چیني فیوډالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه او دمنچویانو د فرمان سره سم یې په دولتي ادارو کې فعالیت کاوه. نوموړي د جګړو اسیران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چین تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي او شاو خوا دوې نیمې پېړۍ یې پر چین واکمني وکړه. نوموړو د مینګانو په څېر له اروپایانو سره خپلو سوداګریزو اړیکو ته دوام ورکړ. له چین سره سوداګري د اورپایانو په ګټه ختمه شوه او تر درېو پېړیو یې دوام وکړ. اروپایي سوداګرو ارزښتناک غنیمتونه لاسته راوړل او د خلکو په وړاندې یې له هېڅ ډول فساد څخه ډډه ونه کړه. نوموړو به چینې سوداګر تېرایستل، د چین خلکو ته یې سپکاوی کاوه او چیني مامورنیو ته به یې رشوت ورکاوه. تر څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپایان د دوی د جنایت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توګه د اروپایانو سوداګري، د چین د خلکو سره د هغوی مالونه د چور او لوټولو لامل وګرځېدل. دغه وضعه د پردیو په ځانګړې توګه د انګریزانو په وړاندې د چین د خلکو د کرکې او نفرت لامل وګرزېده ځکه انګرېزانو د نورو اروپایي هېوادونو په پرتله له چین څخه ډېره ګټه ترلاسه کړې وه. په پای کې د چین دولت له اروپایي هېوادونو سره خپله سوداګري لنډه کړه او په (۱۷۵۷ ز) کال کې د کانتون بندر په ګډون د چین ټولو بنارونو ته د اروپایانو تګ راتګ منع شو او د نوموړو سوداګري او مذهبي فعالیتونه چینایانو تر ځارنې لاندې ونیول. په دې توګه د چین دولت خپلې دروازې د بهرنیانو پرمخ وترلې او څوکاله یې د اروپایانو د تګ او راتګ مخه ونیوله. سره له دې هم اروپایان وتوانېدل چې د دریو پېړیو لپاره خپلې سوداګریزې اړیکې له چین سره ټینګې کړي. په دې موده کې انګرېزان له چین څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې تر ټولو زیات بریالي وو او په پایله کې یې چین د تریاکو لګښت ته اړ کړ چې د انګرېزانو له خوا به د قاچاق په توګه لېږدول کېدل.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپایان له کومې لارې څخه چین ته راغلل او څه ډول یې د چین له حکومت سره خپلې سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې؟ او دویمه ډله دې په چین کې د منچو کورنۍ په بریالیتوب او له اروپایانو سره د دوی د اړیکو په هکله خبرې وکړي. پایلې دې د ډلو استازي ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مینګ د کورنۍ حکومت د چا پواسطه رنګ شو؟

الف: د منچو صحرایي ټبرونو ب: اروپایانو ج: هیڅ یو

۲- په کلیو کې له بزګرانو سره د منچو اشرافو چلند څه ډول وه؟

۳- د چین حکومت ولې کانتون بندرته د اروپایانو تګ او راتګ بند کړ؟

٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډک کړي

له چین سره سوداګري د ..... په ګټه ختمه او شاوخوا..... دوام وکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چين اقتصادي، فرهنګي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنيو پېړيو کې د چين هېواد له اقتصادي پلوه ستر بريالیتوبونه تر لاسه کړل. نوي نهرونه، بې شميره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سايلو پواسطه تر سره شو.

د کانونو لکه د اوسپنو، مسو، سرو او سپينو زرو رايستل پراختيا وموندله. نوي ښارونه د ښکلو ماڼيو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداګري دېره زياته وغوړېده. د چانګان(changan) ښار چې د تانګ امپراتورۍ پلازمېنه وه له يو ميليون څخه يې زيات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لويو سوداګريزو مرکزونو څخه ګڼل کېده.

چينايانو له ګاونډيو او د منځنۍ آسيا له هېوادونو سره پراخه سوداګرۍ پيل کړه. دوی زيار ايستونکي وګړي وو. چای له هندوستان څخه چين ته لاره پيدا کړه او چينايان دېر ژر پدې وتوانيدل چې د چاي توليد دېر او هغه دېرو هېوادونو ته ولېږي دوي. همدارنګه اعرابو هم چې د سوداګرۍ کسب يې درلود د کانتون په بندر کې يې د سوداګرۍ ځانګې پرانيستلې او له چينايانو سره يې په پراخه سوداګرۍ لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چينايانو اړيکې، د چينايانو په فرهنګ باندې دېره زياته اغېزه وکړه.

ب : فرهنګي وضع

په منځنيو پېړيو کې چينايان دېر فرهنګي خلک ګڼل کېدل. د چين ادبيات د سلګونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چين کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت دېره موده مخکې منځته راغلی و. په اتمه هجري پېړۍ کې د تانګ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پيغام) په نامه تر ټولو لرغونې ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سياسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زيات دوام وکړ.

چينايانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نومورو له ستورو پېژندنې او کليزې سره پوره بلدتيا لرله، د لمر کسوف په هکله به يې وړاندوينې کولی شوې. د تانګ او سونګ امپراتوريو په زمانه کې علومو او فنونو لکه رياضياتو، جغرافيې او د کښت چارو ته ځانګړې پاملرنه وشوه. تاريخ ليکونکو او فيلسوفانو ته په چين کې په دېره درنه سترګه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لی پو او توفو (Lepo-Tofou) وو په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلي پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې په ځانګړې توګه تاريخ، فلسفه او ادبيات تدريس کېدل.

ج: هنري وضع

د ټانګ د امپراتورۍ پر مهال په چين کې تياتر او موسيقي په نوي ډول سره دود شول. ان امپراتور په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تياتر له پخوا څخه د چين د خلکو د علاقې وړ ساعت تېرۍ ګڼل کېده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر اوسه هم په چين کې دود دی.

د سونګ امپراتورۍ په دوره کې انځورګري هم د پام وړ وګرځېده. چينايانو به خپل انځورونه زياتره په ورېښمينو ټوټو او د معبدونو او ماڼيو په دېوالونو انځورول. حجارې هم له پخوا څخه په چين کې پراختيا موندلې وه. د خدايانو، امپراتورانو او دژويو هيکلونه او زياتره لوبې ودانۍ او مجسمې به يې جوړولې. معماريۍ د امپراتورانو او فيوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.

چيني معمارانو به د استوګنې کورونه ، پلونه او ښکلي ماڼۍ ګانې له مرمرينو ډبرو څخه جوړول او وروسته به يې د لوښو په چيني موادو، سروزرو کيندلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپايان چې په چين کې اوسېدل د نوموړو ودانيو لوبوالي او ښکلا هک پک کړي وو.

هنر د شتمنو خلکو ورځني ژوند ته ژوره لاره پيدا کړې وه او نړۍ د دوی ټول دګټې وړ شيان، هنري پيداوار ګڼل کېدل او همدا رنګه چينۍ جوړول هم د چين د خلکو له ويارو نو څخه ګڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چين اقتصادي وضعې په هکله، دويمه ډله دې د چين فرهنګي وضعې ا و دريمه ډله دې د چين هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پايله دې د ډلو د استازو له خوا په پرتليزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- ستاسو په اند، د چين سوداګريزې اړيکې له ګاونډيو او منځنۍ آسيا هېوادونو سره څه ډول وې؟

۲- د (پلازمېنې پيغام) ورځپاڼې او د چين مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.

۳- د موسيقۍ او تياتر په هکله چې څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.

٤- د لاندې جملې تش ځايونه په مناسبو کلمو سره ډکې کړئ.

معماري د..... او فيوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه ..... پراختيا وموندله.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د لوست مهم ټکي په خپلوکتابچو کې وليکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ښوونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

په دې څپرکي کې هڅه کېږي چې په ډېره لنډه توګه په منځنیو اونیو پیړیو کې د اروپا او امریکا وضعیت تر څېړنې لاندې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

هيله ده چې زده کوونکي لاندې پايلې ترلاسه کړي:

- په منځنيو اونيو پيړيو کې د اروپا او امريکا وچې له سياسي او اقتصادي وضعې سره آشناشي.
- په صليبي جګړو وپوهيږي او د هغو په پايلو او لاملونو يې سر خلاص شي او همدارنګه د رنسانس په مفهوم وپوهيږي.
- په منځنيو پيړيو کې د امريکا له بومي فرهنګ سره بلد شي.
- د امريکا د کشف په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د امريکا د ودې او پرمختګ په لاملونو وپوهيږي.
- د صليبي جګړو لاملونه او پايلې وکولای شي وپيژني او لړليک کړي.
- په دې پيړ کې د اروپا د علم، هنر او فرهنګ د پرمختګ لاملونه په ګوته کړای شي.
- د متحده ايالاتو د ودې او پرمختګ لاملونه وپيژني او لړليک يې کړي.
- د ودې او پرمختګ مينه وال شي او ځان د نړۍ يوه برخه وګڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپا په منځنیو پیړیو کې

په دې لوست کې به په منځینو پیړیو کې د اروپا د وچې د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره په لنډه توګه بلدشئ.

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ د وینا دا لاره هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه طریقه تر سره شي یا یو اندود د ننني پوهې پر بنسټ نه وي ولاړ.

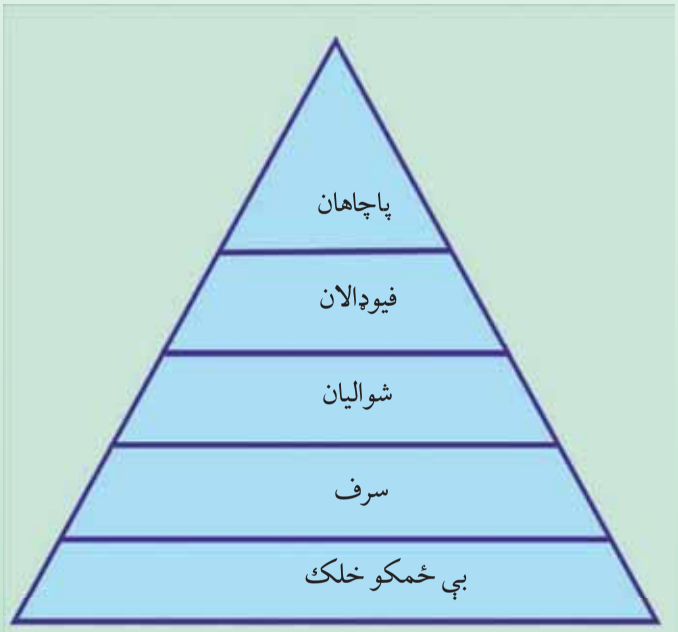
په یوه وخت کې په اروپا کې ښاري ژوند نه و دود. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه دفاع خپله دنده ګڼله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي څخه په پوره ډول متابعت کولو.
فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلواک و خو بیا هم د لوی فیوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفاداری ښودلو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جګړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سر تېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.
په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې د فیوډالانو خپلمنځی جګړې له بهرنیانو سره د جګړو په پرتله زیاتې وې.
له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وګرزول.
د منځنیو پېړیو په پیر کې د ټولنې ترټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده ګان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جګړو، د جګړو د فنونو په زده کړه، د وسلې په کارولو، د ځوانمردی او وفاداری په رعایت بوخت وو اود زده کړې اوشتمنی سره یې مینه نه درلوده.
د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه او په غرونو کې به اوسېدل. او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلې خلک ویل کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې بې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او د کار په بدل کې به دوي ته دحاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

د منځینو پېړیو په دوران کې هر څوک به چې د وړوکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنګیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کرونده کې به په کار بوخت‌ېده. ښوونځی او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کشیشان شي د ځوانۍ له پیل څخه به کلیسا ته تلل او په هغه ځای کې به یې دیني علوم لوستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیسا

د فیوډالي واکمنۍ لاندې سیمو کې څو کلیساوې موجودې وې. چې د کشیشانو پواسطه به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله، چې دا ځای به یې (دېر) باله او نوموړی کس به یې راهب بللو. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

زیاتره کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړې کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفیانو به بیا تر ټولو لوړ پوړې اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هېواد کلیسا ګانې څارلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړپوړي مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و د اروپا ټولې کلسیاوې یې ترلاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نوله همدې کبله د روم ښار او څنډې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمه ګڼل کېده.

د منځنیو پېړیو په لومړۍ نیمایي کې د اروپا مهم سیاسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیره کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو پیاوړې حکومت جوړ کړی و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جګړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمني کمزورې کړه.

د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاوره هم د هغو یرغلګرو قومونو له خوا حملې کیدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و دغه یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکي مېښت مسیحي شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحي شوي وو. فرانک نومیده دوی د اروپا په لوېدیځ کې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهۍ مشهوره شوه. په نهمه زیږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه د فرانک یوه پاچا د یوې پیاوړې واکمنۍ بنسټ کښښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره یوځای په اروپا کې د مسحیت لمنه وغوړوي او همدارنګه له هغو مسلمانانو سره یې هم جګړه وکړه چې د اسپانیې له لارې اروپا ته ننوتي وو. شارلمان یو پیاوړی پاچا و چې هم فرانسویانو او هم المانیانو نوموړی د خپل پاچا په توګه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سیمه تجزیه شوه. په پایله کې یو ځل بیا بېلابېلو قومونو د شمال او ختیځ له لوریو په اروپا باندې یرغلونه پیل کړل. چې په یوه برخه کې اوسنی فرانسه او په بله برخه کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان یې د لرغوني روم امپراتوري وارث ګانه.

د شارلماني څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پایله کې یو ځل بیا د بېلا بېلو قومونو یرغل د شمال او ختیځ له لوري په اروپا پیل شول د اروپا په ختیځ کې روسان او مجاریان میشت شول د انګل او ساکسون قومونو د انګلستان د حکومت او ملت بنسټ کښښود. په همدې توګه فینانو د فنلاند د خاورې او دانیانو د دنمارک هیواد رامنځه کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونیوه . د دې وروسته د څو پیړیو په ترڅ کې د بدلونونو په پایله کې د اروپا اوسني هیوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې یرغلونه او د سیمو لاندې کول او وروسته د فیوډالي حکومتونو او مسیحیت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کیدو اصلي بنسټ ګڼل کیده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او لیک او همدرانګه تاریخ هم پدې ور زیات شول. که چیرې په منځنیو پیړیو کې د ډېرو اروپایي هېوادونو د رامنځته کېدو تاریخي ریښې وڅېړو. د صلیب نښه چې د زیاتره اروپایي هېوادونو پر بیرغ لګول شوې، د هماغه وخت نښه ده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دې، له هرې ډلې څخه یو غړی د مطلب لنډیز نوروته وړاندې کړي.

۱- فیوډالیزم یعنې څه؟

۲- د کلیسا د مراتبو لړۍ؟

۳- د فیوډالیزم د مراتبو لړۍ؟

٤- منځنۍ پیړۍ یعنې څه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- په اروپا کې فیوډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډیې تشریح کړئ.

۲- شوالیه او سرف یو تر بله څه توپیر لري؟ لنډیې تشریح کړئ.

۳- د اروپا پوهه او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توګه پرتله کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د هغو قومونو دمنشا په هکله یو لنډ مطلب ولیکئ چې په منځنیو پېړیو کې اروپا ته راغلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صليبي جګړې

صليب د مسحيت ترټولو لويه نښه ده. د مسيحيانو په اند دغه نښه د صليب پواسطه د حضرت عيسی(ع) د شهادت يادونه ده. مسيحيان له صليب څخه د بيرغونو او کليساګانو د ښکلي کولو لپاره ګټه اخلي. د بېلګې په توګه د منځنيو پېړيو مسيحي لښکر چې د بيت المقدس لپاره يې له اروپا څخه په شام او فلسطين يرغل وکړ په خپلو جاموپې د صليب انځور ايستلي وو. په همدې دليل دوی ته صليبيان ويل کيږي او د مسلمانانو او اروپايي مسيحيانو ترمنځ(۲۰۰) کلنې جګړو ته صليبي جګړې وويل شوې. که څه هم د دې جګړو انګيزه مذهبي وه خو په هيڅ ډول د اروپا د سياسي، اقتصادي او ټولنيزو شرايطو په شتون سترګې نه شو پټولی. صليبي جګړې چې د منځنيو پېړيو په دويمه نيمايي(له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱ ز) کې رامنځته شوې، ډيرې ستړې تاريخي پېښې بلل کيږي چې په لنډه توګه به خبرې پرې وکړو.

د صليبي جګړې يوه صحنه

د صليبي جګړو پيل

له لومړۍ هجري پيړۍ څخه چې د اوومې ميلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسحيت د يوه او بل په وړاندې يې سنګر ونيوه. په لومړۍ هجری پېړۍ کې مسلمانانو له مسحيانو څخه د شام څنډې. فلسطين، د افريقا شمال او هسپانيه ونيولې او وروسته هم د دوی او مسيحيانو ترمنځ د منځنۍ آسيا(ترکيې، مديترانې ايټاليا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هسپانيې په سيندونو او وچو کې جګړو دوام درلود. د منځنيو پېړيو په لومړيو کې د اسلامي نړۍ او مسيحيانو ترمنځ د شخړو او تاوتريخوالي نور لاملونه هم وزېرېدل چې لنډه يادونه ترې کوو.

۱. حضرت عيسی (ع) ته انتظار: يوه ډله مسيحيان په دې باور وو چې وروسته له زرکلو نو به يو ځل بيا حضرت(ع) په بيت المقدس کې راښکاره کيږي له همدې امله، مسيحي زائران په ځانګړې توګه راهبان به هغه ښار ته راتلل او ورځ په ورځ يې شمېر په بيت المقدس کې زياتېده. البته ، هغه څه پېښ نه شول چې مسيحيانو يې انتظارايست. خودې سفرونو يوه ښه پايله لرله اروپايان يې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنيزو شرايطو څخه خبر کړل.

۲. د وګړو ګډوالی او په اروپا کې د ټولنيزو ستونزو را برسېره کيدل

په اروپا باندې د څوپېړيو يرغلونو او د کډوالو قومونو ورتګ، د دې وچې اوسيدونکي ډېر ګڼ کړل. دې کډوالیو د کرنيزو ځمکو د کموالي ستونزه هم په څنګ کې لرله.

د ځمکو کموالی د بيوزلۍ سبب ګرزيده او ورو ورو ځمکوال رعيتونه کم او بې ځمکې رعيتونه زياتيدل. دغه ستونزه، يوازې په رعيت پورې اړه نه لرله، بلکې شوالیه هم ورځ په ورځ تر بلې زياتېدل. ځکه د اروپا په فيوډالي نظام کې دود داسې و چې د فيوډال شتمني به مشر زوی ترلاسه کوله. له دې امله د فيوډال نور زامن اړ ووچې له شوالیه سره يو ځای شي. د شوالیه د شمېر زياتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنيو لمنه پراخه کوله. د همدې لاملونو له مخې فيوډالان او پاچاهان د نويو ځمکو په لټه کې وو. د دې امله چې د اروپا وچه نسبستاً کوچنۍ او له دريو خواوو بحرترې را تاو و، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و نو ځکه يې د مديترانې ختيځ لوري (شام او فلسطين) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانيه) کې د مسلمانانو پرمختک

د لومړۍ پېړۍ په وروستيو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړيو را پدې خوا د هغې سيمې له مسيحيانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پير کې اروپايي مسيحيانو د اندلس په ښرته نيولو ټينګار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره يې لړې اړيکې لرلې خو بيا هم نه يوازې د دوی د فشار په وړاندې ودريدل، بلکې مسلمانانو يې يو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځيو جګړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانيا شمالي څنډې يې له لاسه ووتې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې وخت کې سلجوقیانو په (۱۰۷۱ ز) کال کې پر شرقي روم(بیزانس) د بریښنا په څېر بریالیتوب تر لاسه کړ او د بیزانس امپراتورۍ د کوچنۍ آسیا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد یې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بیزانس کلیسا چې د روم له کلیسا څخه په (۱۰۵۵ ز) کال کې جلا شوې وه، یو ځل بیا د خپل امرلاندې راولي. په پایله کې د بیزانس کلیسا چې په ځان یې ارتودوکس نوم ایښی و او د روم کلیسا کاتولیک نومیده. چې په دې توګه صلیبي جګړې پیل شوې.

لومړنۍ صلیبي جګړې څه ډول پیل شوې؟

پاپ دویم اوربان په (۱۰۹۶ ز) کال د بیت المقدس د نیولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جګړې امر ورکړ. ګڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لویدیځو سیمو څخه د بیزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بیت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زیاتره شوالیه او کلیوالي خلک وو، د یوه بې نظمه او بې سره لښکر په توګه یې د لارې پر سر ډېرې سیمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنیې ته ورسیدل نو د بیزانس امپراتوري د دې سرکشه او وږي لښکر څخه وویریدل او نوموړو ته یې د مسلمانانو د پولو په لور لارښوونه وکړه. که څه هم زیاتره صلیبیان یا په دښتوکې ورک او یا له لوږې څخه مړه شول خوپاتې بیا د مدیترانې له ختیځو څنډو څخه ځانونه شام او فلسطین ته ورسول او په (۱۰۹۹ ز) کال کې د بیت المقدس په لاندې کولو وتوانیدل چې د صلیبي جګړو په پیل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځیو جګړو کې ښکیل کړي. فلسطین د مصر د فاطمینانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسي خلافت د ملاتړو سلجوقیانو په لاس کې و. خو نه سلجوقیان سره متحد وو او نه عباسیانو خپلو پولوته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطمینان او عباسیان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو. له دې امله د شام، فلسطین او بیت المقدس زیاتې برخې د صلیبیانو لاسته ورغلې.

په دې توګه صلیبي لومړۍ جګړه د صلیبیانو په ګټه ختمه شوه. د دې پېښې خپریدلو مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه زنګیان چې د شام په پولو کې یې حکومت کاوه، د صلیبیانو په وړاندې جګړې ته راووتل او د مسلمانانو ځینې سیمې یې بېرته ترې ونیولې. د صلیبیانو ماته د دې لامل وګرځیده. چې نور تازه دمه یا نوي اروپایان د بیت المقدس په لور وخوځېږي. خو په دې جګړه کې فیوډالان هم له شوالیه وو سره ملګري شوي وو. صلیبیانو ماتې وخوړه، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صلیبي جګړې فاتحان د نویو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کډوالو په راتګ خواشيني وو.

د صلیبیانو په دویمه جګړه کې پاپ ماتې وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپایي پاچاهان هم د مسلمانانو پروړاندې جګړې ته وهڅوي. په پایله کې د انګلستان، فرانسې او المان(د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطین په لور وخوځېدل او دریمه صلیبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې صلاح الدین ایوبي په نامه یوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدین چې د زنګي او فاطمینانو د حکومت له نسکورېدو سره یې په مصر او شام کې د ایوبیانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بیت المقدس بېرته ونیسي او د شام او فلسطین زیاتې برخې آزادې کړي. یوازې ساحلي سیمې د صلیبیانو په واک کې وې. د اروپا د مسیحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه یې د نویو لښکرې راجوړې کړې.

نورې صلیبي جګړې

څلورمې صلیبي جګړې ته د ډېرو سرتېرو او زیاتو تجهیزاتو ته په کتو سره، صلیبیانو په بیت المقدس کې بری او د ډېرو غنیمتونو تر لاسه کول حتمي ګڼل. خو کله چې د مسیحیت تر ټولو لوی ښار قسطنطنیې ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بیت المقدس لاندې کولو په نسبت یې د نوموړي ښار تصرف ته ترجیح ورکړه.

له څلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صلیبي جګړو لاره بدله شوه. له یوې خوا د بیزانس امپراتورۍ صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوی له واکمنۍ سیمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صلیبیان د ایټالیا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مدیترانې څخه تېر شول او د صلیبانو ترواک لاندې د شام ځنډو او بندرونو ته ورسیدل. له بله پلوه، پاپ د صلیبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپایي شاهانو ډډه ولګوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې ټولې صلیبي جګړې پاچاهانو د فیوډالانو او شوالیه په ملاتړ رهبري کولې. دوی نه یوازې خپلو ګټو پسې لرې سیموته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صلیبیان نه شي توانیدلی چې د مدیترانې ختیځې سیمې لاندې کړي. له دې امله سیاسي فعالیتونو ته یې نسبت تر جګړو ډېره پاملرنه وکړه.

د صلیبي جګړو په وروستیو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسیحیانو نږدې کیدل وو. چې د ایټالیا د شمالي بندرونو ګرځندویانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې شرايطو کې چې سوداګري د صليبيانو لپاره غوره انګيزه ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سيمو کې د صليبيانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زيات شو. د ايوبيانو پرځای ځواکمن حکومت رامنځته شو چې د صليبيانو وروستۍ هڅې باندې د پرله پسې يرغلونو په پايله کې يې د شام سواحلي سيمې ونيولې. چې په دې ترتيب صليبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په بريالیتوب پای ته ورسېدې.

د صليبي جګړو پايلې

- صليبي جګړې د اروپايانو په ماتې سره پای ته ورسيدې، خو نوموړي يې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه يې ګټه واخيسته.

- صليبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن(اسلامي تمدن) سره د اروپايانو د نږديوالي لامل وګرځېدې چې دا پخپله د اروپايانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعيتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او د خپل موقعيت د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صليبي جګړې د نوې اقتصادي برخو د پراختيا سبب وګرځېدې. د مديترانې د ختيځ او د افريقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پيل کړه او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه يې ټوټې، درمل او داسې نور محصولات او شيان د اروپايانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شيان په اروپا کې نه پيدا کېدل. د دې شيانو لاسته راوړل او وروسته توليدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنګ د لوړيدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بيلا بيلو درملو چې اروپايان يې ډېرغوښتونکي وو، د طبابت اړوند کتابونه لکه کيمیا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پيژندنې، ميخانيک او د دې په څېر نور ډېر زيات کتابونه د اروپايانو د ګټې وړ وګرځېدل، همدارنګه هغه علوم چې اروپا ورسره مينه وښودله هغه جغرافيه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سيمو، لارو، بحري ګرځېدويۍ او سوداګرۍ په برخه کې ډېره مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفې هــم په اروپــا کــې ډېــر مينه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لويو فيلسوفانو ابن سينا او فارابي آثار په لاتين ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې اندلس (هسپانيه)، تونس، د شام سواحل(سوريه) او د مصر اسکندريه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې ترټولو مهمې دروازې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او هره ډله دې يوه له لاندې پوښتنو، وروسته له مشورې څخه د يوه غړي پواسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بيزانس حکومت صليبي جګړه مارانو ته اجازه ورنه کړه چې د دوی د واکمنۍ له سيمو څخه د مسلمانانو جګړوته تېر شي ؟

۲. ولې د لومړۍ صليبي جګړې فاتحان د نويو کډوالیو په راتګ خواشيني شول؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنيزې وضعې څه ډول صليبي جګړوته زمينه برابره کړه؟ په لنډه توګه يې واضح کړئ.

۲- دريمه صليبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پای ته ورسيده؟ په لنډه توګه يې واضح کړي.

۳- په څلورمه صليبي جګړه کې د صليبيانو کړندود د کوم واقعيت بيانوونکی دی؟ په لنډه توګه يې واضح کړئ.

٤- په وروستيو صليبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې اروپايانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو؟ په لنډه توګه يې واضح کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د صليبي جګړو د پايلو په هکله يو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروپا سياسي اوضاع، د رنسانس په عصر کې

د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا

رنسانس يعنې څه؟ او څه ډول را منځته شو؟
د منځنيو پېړيو په وروستيو کې چې کوم فکري او فرهنګي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس يعنې نوې زېږ دنې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او يونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنيو پېړيو په پيل کې هېرشوي وو.
هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې يې د منځنيو پېړيو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:
۱- د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا.
۲- د پاچاهانو د ځواک زياتيدل او د فيوډالانو کمزورول.
۳- رنسانس پالنه او ځان پالنه.
٤- د سوداګرۍ او مسلک پراختيا.
٥- جغرافيوي اکتشافات.
د دې له پاره چې رنسانس د منځنيو پېړيو په وروستيو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاريخ له ۱۳۰۰ ځخه تر ۱٦۰۰ زېږديز پورې ترکتنې لاندې نيسو.

د رنسانس په پيړۍ کې د اروپا سياسي وضع

صليبي جګړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پايله کې يو زيات شمېر ځمکوال رعيت په بې ځمکو رعيت بدل شول. يو شمېر کروندګرو د فيوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کليو ځخه تښتېدل او د پا چا له رعيت سره يو ځای کېدل. همدغه ډله په بېلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې يې د نويو ښارونو بنسټ کېښود.
له صليبي جګړو وروسته چې د سوداګرۍ پراختيا را منځته شوه د ښاريانو د اقتصادي پراختيا په برخه کې يې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته يې بورژوا ويل چې ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پيسو ځخه ګټه اخيستنه پکې زياته شوه ځکه د راکړې ورکړې لپاره اړين شی پيسې دي.
په لومړيو کې د ښار پراختيا زياتره په ساحلي ځنډوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. ځکه چې په هغې ځایونو کې فیوډالان لږ وو. په پایله کې په اروپا کې د بنار پراختیا او د فیودالیزم د سوداګرۍ غوړېدنه کمزورې شوه.
پاچاهانو له فیوډالانو څخه غوښتل چې مالیات ورکړي او دغه مالیات هم باید د پیسو په بڼه تحویل شي. ځکه د پیسو د لاسته راوړلو لپاره د بنار بانکدارانو او سوداګرو ته ورتګ اړین و.
ددغه حالت په پای کې د بناري ژوند اقتصاد په فیوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ او بناري اشراف یې له ځانګړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فیوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بیا تر لاسه کړي. دغه ټولنیز اخ وډب ډېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په ګټه پای ته ورسیده. د اروپا بنارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د بناري ژوندون څخه په ګټې اخیستنې سره بناري ژوندته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه مالیات چې اروپایي پاچاهانو له فیوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لګول، پاچاهانو دګڼ شمېر سرتېرو په ګمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ او د وسلو په ځانګړې توګه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فیوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانګړې توګه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ پواسطه د فیوډال کلاګانې هم ړنګېدلې نو په دې ټوګه د فیوډالانو ځواک د پاچاهانو په ګټه لږه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پوړ څخه وو، له دې وروسته یې فیوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقامونه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه. ځکه د مرکزي حکومت په جوړېدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یوشان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداګرۍ د پراختیا او اسانۍ په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.
د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وګرځېدل چې د کلیسا په چاروکې هم لاسوهنه وکړي او وتوانیدل چې د پاپ د قدرت کړۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلونونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پیر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملتونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هیڅ یوه اوسني اروپایي هېواد، ننني وضعه نه لرله.
د انګلستان په پارلمان کې د فیوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدل کړ.
د اوسنۍ فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فیوډالانو په ټکولو کې ډېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د ترلاسه کولو لپاره ډګر ته راووتل. د جګړو پایلې ډېرې ورانې او ویجاړې وې. ځکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسو یانو د ژاندارک(Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاڅون بریالیتوب تر لاسه کړ.
په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتونه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سویل کې نوي بریالیتوبونه وګټل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستی مقاومت په ټپه ودروي.
د اروپا په مرکزي او ختیځو څنډو کې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره ، په ډېرورو حرکت سره د هغه له لویدیځو څنډو یعنې انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. ځکه د فیوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځواکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتوری) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسیه کې هم فیوډالان د ډېرواک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸٤- ۱۵۳۳ ز) کال کې څه وخت چې څلورم ایوان (Ivan IV) واکمنی ته ورسېد، اشراف فیوډالان وټکول شول.

دوی که هر څو له منځه ولاړنه شول خو په روسیه کې یو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختیا هم د روسانو د یووالي په ځواکمنتیا کې مرسته وکړه.

د اروپا د سویلي سیمو وضعې د نورو سیمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزیره کې د بیزانس حکومت وروسته د صلیبیانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پښو ودرېږي او واک یې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاریانو د خپلواکۍ غوښتنې روحیې د دوی زوال لاګړندی کړ. د ایټالیا په شبه جزیره کې، د دې سیمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنیو خاوندان شوي وو، خو دا سیمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنګي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، په ټولنیزو ، سیاسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.

د رنسانس یو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه (هوما نیزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صلیبي جګړو څخه د اروپایانو بلدتیا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني یونان د دې لامل وګرځیده چې تر څو په انسان او د ده په عقل زیات باور وکړي.

د رنسانس د زمانې له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تمایلات یې پکې انعکاس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقاید په ښه توګه لیدلی شو. د رنسانس دورې د زیاتره انځورونو او مجسمې جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لویو انځور ګرانو لکه داوینچي له خوا وېنځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبیعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.

د رنسانس په دوره کې د ادبیاتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړیو مخکې بر عکس ټول باسواده کلیسایان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې ځایول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهورو ادیبانو څخه دي.

طبیعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړنه وو، د رنسانس په پیر کې یې مینه وا ل پیدا کړل. په دې برخه کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږدېدل ډېر اغېز من وو. په دې دورې کې د راجربېکن هاروي په نامه یوه عالم د وینې د دوران څرنګوالی کشف کړ.

همدارنګه په ریاضیاتو، نجوم او جغرافیه کې هم نوي فکرونه را منځته شول. کپرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګالیله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.

که څه هم د اختراعاتو په برخه کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بیا هم د ګوتنبرګ پواسطه د چاپ دستګاه او د ګالیله پواسطه د تلسکوف اله اختراع شوه.

د بشر په جغرافیوي پوهه کې بدلون

بشر د خپل څو زره کلن ژوند په ترڅ کې د ځمکې د کُرې له ځینو سیمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

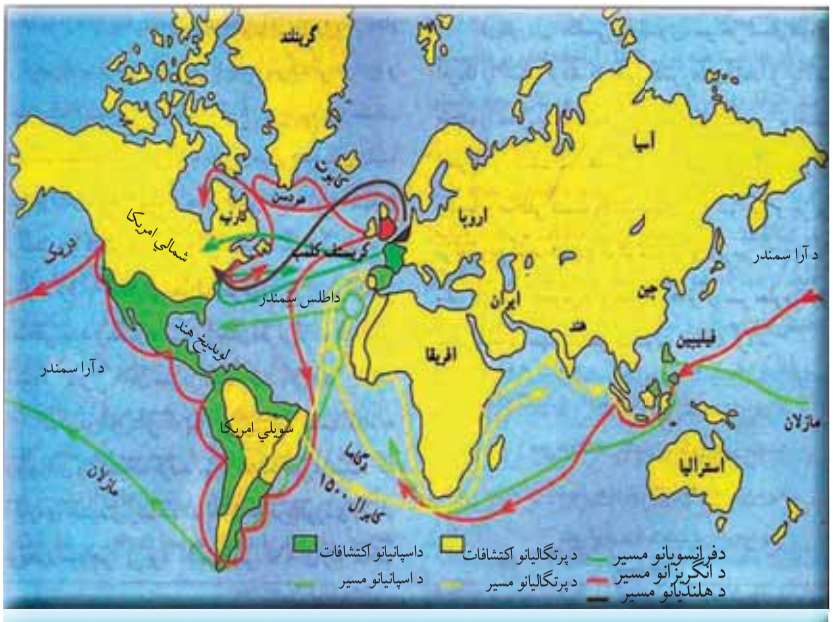
جغرافيوي پوهه په آسيا، اروپا او افريقا پورې محدوده وه. د همدې سيمو په هکله يې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سويلي نيمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. اوله لويديځې نيمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حا ل کې چې دا سيمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه يې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسيا، اروپا او افريقا کې له نورو تمدنونو سره اړيکې نه لرلې.

د صليبي جګړو په ترڅ کې خبرتياوې د مسلمانانو او نورو ختيځو سيمو د تمدنونو فنون او جغرافيوي خبرتياوې اروپا ته ورسېدلې. چين ته د مارکوپولو سفر د اروپايانو د جغرافيوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړي د ايټاليا د وينز له ښاره د آسيا لويديځ ته راغلو او له ايران او افغانستان څخه په تېريدو سره چين ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقيانوس له لارې وينز ته بېرته وګرځېد. نوموړی لومړنی سړی و چې اروپايان يې له جاپان او آرام اقيانوس څخه خبرکړل.

د سمندي ګرځندويې پراختيا او د اکتشافاتو پيل

له صليبي جګړو مخکې، د اروپايانو سمندري ګرځندويي د اروپا په شمالي سمندرونو کې تر سره کېده، خو وروسته له صليبي جګړو څخه لږ لږ اروپايانو په مديترانه کې هم سوداګري پيل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سيمو کې د کښتيو جوړولو فن څخه په ګټې اخيستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانيو کښتيو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګرځندیتوب او لاربښوونې اخيستنې په برخه کې هم له پخوانيو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چينايانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپا يانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختيايې اغېزه وکړه.

د منځنيو پېړيو په وروستيو کې د مديترانې په سمندرګې کې د سمندری سوداګرۍ له لارې د شتمنيو ګټلو او واک پر سر سيالي زور ونيوه او له بلې خوا سياسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سيالیوته لمنه وهله. په (۱۴۵۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مديترانې د شمال ختيځو سواحلو زياتره سيمې يې لاندې کړې وې، د قسطنطينې په نيولو وتوانېدل چې د بيزانس امپراتوري رنګه کړي او د مديترانې شمال ختيځې برخې له دې وروسته اروپايانو د بيزانس په ځای له عثمانيانو سره راکړه ورکړه پيل کړه.

د جغرافيايي اکتشافاتو مسير

خو د پرتګال او هسپانيا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشوای اخيستی چې له عثمانيانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوی غوښتل چې د مديترانې په ځای د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرتګاليانو د ختيځو سيمو په لور سمندري لارې کشف کړلې

د پنځلسمې زيږديزې پيړۍ له نيمايي وروسته پرتګاليانو د افريقا د لويديځو سواحلو له لارې د سويل په لور په سمندر کې په سفر پيل وکړ. په هماغه حال کې يې د عاج او غلامانو په سوداګرۍ هم پيل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افريقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې په (۱۴۸۷ ز) کال کې بارتولو موديازوتوانيده چې د افريقا د وچې له جنوبي وروستۍ څنډې څخه تېر شي. چې دا څنډه (دماغه اميد نېک) په نامه يادېده او په ختيځو سيمو کې د هند له اقيانوس څخه تېرشو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتګالي ګرځندوی واسکودوګاما وتوانېده چې د هند ټول اقيانوس پلی کړي او د هند، اندونيزيا او د فارس خليج لارې يې وموندې.

له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارومېندلو وروسته پرتګاليانو د آسيا نورو سويلي او ختيځو سواحلوته ځانونه ورسول.

د امريکې قاره څنګه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتګاليان له افريقا څخه د تاويدلو په نيت د ختيځ په لور وخوځېدل. هسپانوي ګرځندويانو د کريستف کولمب په مشرۍ له څو بېړيو سره هند ته د رسېدو په نيت د اطلس سمندر لويديځ لورته سمندري سفر پيل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سيمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پايله کې ځينې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کمواليو هم دوی له ناروغيو سره مخامخ کړي وو او ځينې يې له منځه وړې وو.

په پای کې کرستيف کولمب او ملګري يې له څو مياشتو ستونزو له زغملو وروسته په (۱۴۹۲ ز) کال کې جزيرې ته ورسېدل. کرستف کولمب په دې خيال کې و چې د هندوستان يوې جزيرې ته رسيدلي، د هغه ځای سور پوستي بوميان يې هنديان ونومول. نومورۍ هسپانيا ته ببرته راوګرځېد او يو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نومورۍ په اسانۍ سره وکولی شول چې نويو سيمو ته ورسېږي. او بيايې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسيدلی دی. نومورۍ د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.

له کرستف کولمب وروسته هم چې کومو ګرځندويانو د سمندري اکتشافاتو او ګرځندويۍ په لاره کې ګامونه اوچت کړي وو. په دې نه پوهېدل چې نوې وچه يې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امريکوو سپوچي په نامه يو ګرځندوی و پوهېده چې هغې سيمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندنه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه يې د ده په نامه امريکا ونومولې.

انګليسي او فرانسوي ګرځندويانو، د امريکا د وچې شمالي سواحل کشف کړلې چې اوسنۍ کاناډا او د امريکې ايالتونه رانغاړي. يوه انګليسي ګرځندوی استراليا کشف کړله. زياتره جزيرې او سواحل هم په تدريج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکرې نقشه مشخصه شوه. وچ، سمندرونه او د هغو حدود د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وپېژندل شوه.

د پرتګاليانو او هسپانويانو استعمارګري

هغه سيمو ته چې پرتګاليان، هسپانويان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپايانو لپاره نوي وو نو کشف به يې بللې. د بېلګې په توګه د امريکا په وچه کې د سورپوستکو تمدن موجود و. په هر حال اروپايانو له جنګي بېړيو او توپونو څخه په ګټې اخيستنې سره ګڼ شمېر بوميان چور او ووژل.

د البورکرک په نامه يوه پرتګالي ګرځندوی په هند کې د ((ګوا)) جزيره کشف کړه او هغه ځای يې په ختيځو سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګالیانو په زور سره د افریقا په ختیځو او لویدیځو سواحلو او بنارونو خپل واک ټینګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی پواسطه اشغال او په چین کې یې د هنګ کنګ بندر ونیوه او په دې توګه یې د لویدیځو سیمو سوداګري خپله کړه.

خرنګه چې په لویدیځو سیمو کې د پرتګالیانو سوداګري د هسپانویانو له خوا تهدیدېده نو پرتګال او هسپانیا ترون لیک ته ورسېدل چې ختیځ په پرتګال او لویدیځ په هسپانیا پورې وترل شو. په دې توګه د وی ځانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.

هسپانویانو د امریکا د شتمنیو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو پواسطه د سور پوستو په وژنه لاس پورې کړ او د ازتک او اینکاتمدنونه یې له منځه یوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پیدا کوله، ډېر زیانونه به یې وراړول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې دلرغوني یونان د فلسفي آثارو په هکله؛

دویمه ډله دې د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د ونډې په هکله؛

دریمه ډله دې د ختیځو سیمو اوسېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پیر کې د اروپایانو د برلاسیو په لاملونو خبرې وکړي او پایله دې د ډلې د یوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکی دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتنې

۱- په اروپا کې د رنسانس په پیر د بنارې ژوند د پراختیا لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه څرګندونې وکړي.

۲- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پیر کې د اروپایي پاچاهانو واکمنۍ زیاته شوه؟

۳- د رنسانس په پیر د هنر په بر خه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟

٤- د رنسانس په پیر د طبیعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟

٥- د اروپایانو لپاره د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې څه ډول زمینه برابره شوه؟

٦- د امریکا وچې د کشف بېلابېل پراوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.

۷- جغرافیوي انکشافاتو د اروپایانو لپاره څه پایلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د رنسانس پیر دیوه عالم، ادیب یا هنرمند د خدمتونو په هکله یو مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پېړیو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

پدې لوست کې به په معاصرو پېړیو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنګوالي او همدارنګه د دغې لویې وچې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شئ او د هغه په توپیر به د اروپا د منځنۍ پیړیو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شئ.

په نویو پیړیو کې د اروپا ټولنیز او مذهبي بدلونونو د اروپایانو په علمي او پوهنیز تمایل کې بدلون راوست. لکه څنګه چې فرانسیس بیکن یوله پخوانیو پوهانو څخه داسې ویلي چې: ((د پوهې موخه د انسان د ځواک ډیروالی دی)) د دغسې تفکر په پایله کې، له هغه وروسته یواځې هغو زده کړوته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره یې مالي ګټه په څنګ کې لرله نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبیعی علومو(تجربي) ته پام واړول شو. له هغه ځایه چې پاچاهانو د خپلو ځواک د ډیروالي مینه وال وو او ښار میشته سوداګر(بورژوا) هم د خپلو شتمنیو د ډیروالي غوښتونکي وو دې ډول زده کړو ته چې په حقیقت کې د ځواک او شتمنیو راوړونکي او تولیدونکي وو څانګړې پاملرنه در لوده او څانونه یې د زده کړې(پوهې) مینه وا ل او د پوهانو ملاتړې ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفیاتو او نوښتونو د زیار پایلې په ډیر کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلګې په توګه که چیرې کیمیا پوهانو کولای شوای چې ښه باروت تیارکړي، پاچاهانو به په بهتره اورلږونکو وسلو د خپلو توپخونو د سمبالولو لپاره ترې ګټه اخیستله. او کله چې د بخار ماشین کشف شو، پانګه لرونکو له هغه څخه د خپل تولید د ډیرولو لپاره ګټه واخیسته. په ټولیز ډول د دغه مها ل د نویو علومو مهمو څانګړتیاوو له ډلې څخه یو هم، د هغو د بدلون ورټیا په صنعت او تکنالوژۍ او د تولید لوړوالی و.

متفکران او پوهان

په نویو پیړیو کې څلور پوهان د نویو علومو مخکښ شول، کوپرنیک، کپلر، ګالیله او نیوتن. دغو پوهانو دوه مهمې څانګړنې در لودې چې یو یې صبر او ډیره حوصله د طبیعي پېښو په پلټنه، لیدکاته او بررسۍ کې او بل یې ډیره زیرکتیا او هوښیارتیا د علمی فرضیو په رامنځته کولو کې درلوده چې له همدې امله د مخالفینو او د پخوانیو(زړو) علومو د ملاتړ کوونکو له ډېرو سختو بریدونو او نیوکو لاندې راغلل.

په نویو پیړیو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی(څانګړي) شوي نه وو.

له همدې امله و چې هر پوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلګې په ډول ګالیله د ستورو په پیژندلو کې او پاسکال ریاضی پوه د فزیک په علم کې هم کار کاوه. نیوټن انګلیسی پوه هم ریاضي پوه او هم فزیک پوه و او وېې کولای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نویو پیړیو کې د کیمیا علم هم نویو لاسته راوړنو او نوښتونوته ورسید، د بېلګې په توګه فرانسوي لاوازیه وکولی شول چې د اوبو تجزیه (لرې والی) او یو ځای والی(ترکیب) او همدارنګه د آکسیجن په وسیله د نورو موادو یوځای والی وښیی. همدارنګه د موادو د خواصو او څانګړتیاوو او دعناصرو د طبقه بندۍ په اړه هر اړخیزې هڅې وشوې.

په نویو پیړیو کې د اروپا فیلسوفان، توماس هابز(انګلیسی)، دیکارت(فرانسوي)، اسپینوز(هالندي) او لایب نیتس(آلماني) ول چې خپل فلسفي افکارې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټینګ کړل. هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکۍ غوښتونکي د پخوانیو عقیدو او کړنو، د کلیسایي احکامو او د دولتونو د امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نهی له بند څخه و.

په دې پیر کې د مورخینو په عقاید و او فکرونو کې هم یو لړ بنسټیز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاریخي مطالعاتو په بهیر کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پیرو فرهنګي او مدني آثارو لکه دیونان اولرغوني روم آثاروته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستۍ د آثارو په توګه کتل کېدل او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه یې ورته نه درلوده.

دویم: مورخینو د پاچاهانو او حکمروایانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای د عامو وګړو د ژوند ټولنیز او اقتصادي حالاتو او اړخونو تهډېر پام واړاوه.

دریم: د سیاسي او نظامي پېښو د بیانولو پر ځای هڅه وشوه چې د هغو پېښو لاملونه او پایلې وڅېړل شي او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهیر ټول حاکم قواعد او قوانین وموندل شي.

څلورم: د نویو پوهو د نوښتونو په کارولو سره په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخینو سره یې مرسته وکړه تر څو د ملتونو د تېر تاریخي بهیر څخه یوه واقعي طرحه او تصویر په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګیبون اثر دی ، د تاریخ لیکنې دیوې نوې تګلارې یو ښه مثال دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړئ.

۱- د منځنیو پیړیو او نویو پېړیو ځانګړتیاوې په یو جدول کې انځور او یوله بل سره یې پرتله کړئ.

۲- په نوی‌و پېړیو کې د تاریخ پوهانو په تفکر او لید کې څه بدلون را منځته شو.

۳- په نویو پېړیو کې ولې پوهانو طبیعي علومو ته ډېره پاملرنه وکړه.

پوښتنې

۱- د نویو پېړیو د پیژندل شویو او نامتو پوهانو نومونه ووایاست؟

۲- د نویو پېړیو عمده ځانګړتیاوې او خصوصیات په لنډه توګه بیان کړئ؟

۳- پوهه د یوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟ په لنډه توګه یې بیان کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د اروپایي هیوادونو نومونه په یوه جدول کې ترتیب کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پیړیو کې د اروپا سیاسي بدلونونه

د اروپا نقشې ته وګورئ. په شپاړسمه زیږدیز پیړۍ کې انګلستان او فرانسه څه ناڅه په اوسنی شکل و او د روم مقدسه امپراتوري د اروپا په مرکز کې پرته وه.
په سویلي برخه کې یې سویس پروت و چې عملاً خپلواک و خو خپلواکي یې په رسمیت نه وه پېژندل شوې. د ایټالیا شمالي سیمارونه هم د هغه په شاو خواکې پراته وو. د روم په شاوخواکې د پاپ دولت و چې د څو ایالتونو یوه ټولګه وه او پاپ پر هغوی ریاست کاوه. د اروپا په ختیځ کې لهستان د مقدسې امپراتورۍ او روسیې تر منځ پروت و او مجارستان د عثماني امپراتورۍ په ګاونډیتوب په سختۍ سره ساکښله.
په شپاړسمه پیړۍ کې هسپانیا د لوی ځواک لرونکي اروپایي دولت په توګه شمېرل کیده.
په دې لوست کې به په نویو پیړیو کې د اروپا د مهمو سیاسي بدلونونو سره پیژند ګلوي پیدا کړئ.

په شپاړسمه زیږدیزه پیړۍ کې د هسپانیا برلاسي

د اندلس د مسلمانانو د ماتې وروسته په (۱۴۹۲) زیږدیز کال کې هسپانیا یو ځل بیا د مسیحیانو لاسته ورغله. په هماغه کال کې د امریکا لویه وچه هم کشف شوه.

اروپا د ۱۸م پیړۍ په پیل کې

پردې مهال شارلکن د هسپانیې پاچا و(۱۵۱۹-۱۵۵۶ زیږدیز) چې د هسپانیې د پاچاهۍ سربېره د روم امپراتور هم له همدې امله د هالنډ، بلجیم، اتریش او آلمان هېوادونه د هغه د قلمرو برخه و. د امریکا د لویې و چې په کشف سره په سویلي او مرکزي امریکا کې لویې مستعمرې هم د هسپانیا په لاس ورغلې. په دې ترتیب سره هسپانیا د نویو پیړیو په پیل کې یو ځواکمن او زبر ځواک اروپایي هیواد و. له دې وروسته هسپانیا د پرتګال په نوم یو کوچنی هېواد اشغال کړ، چې د هغه د مستعمراتو په پراخیدو هم هڅې وشوې. د هسپانیې پاچاهانو عموماً هغه متعصب کاتولیک وو چې د پاپ د مخالفو (پروتستان، یهودیان او مسلمانانو) سره یې په ناوړه ډول چلند او معامله کوله. د پاپ پر وړاندې یې هم له هغوی څخه په پراخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیمانه ملاتړ وکړ. خو د هسپانیې ځواک او قدرت تر ډېر وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانیه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

هغه لامولونه چې دې زوال ته یې لاره چمتو کړه په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کیدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت بریالیتوب، له هسپانیا څخه د مسلمانانو ایستل، د هالند د وګړو پاڅون او د انګلستان له خوا د هسپانیا د سمندري پوځونو ماته وخوړه.

د هسپانیا د مسیحیانو مذهبي تاوتریخوالی د مسلمانانو په وړاندې او د عقایدو د تفتیش او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هیواد کې د څه کم یو میلیونو میشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. له هغه ځایه چې د هسپانیې مسلمانان د هغه هیوادونو وړو او کار پوهو صنعتګرو، هنرمندانو او بزګرانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توګه کډه کول له هسپانیا څخه دغه هېواد یې د دغه کارګري طبقې له تجربو او وړتیاوو څخه بې برخې کړ.

په کال (۱۵۶۶) زیږدیز کې د هالند هیواد وګړو د هسپانیویانو د نفوذ پر وړاندې را پاڅېدل او ویې کولای شو چې پر هغوی بریالي شي او دخپل هیواد خپلواکي تر لاسه کړي(۱۶۰۱ زیږدیز).

د هسپانیا پروړاندې د هالند د وګړو بریا، د دغه هېواد حیثیت او ځواک ته یوه لویه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانیې پرمختګ ته یې د پای ټکی کېښود، د دغه هېواد سمندري ځواکونو ماته د انګلیستان پر وړاندې په کال (۱۵۸۸) زیږدیز کې وه.

فرانسه د څوارلسم لویی دواکمنۍ پر محال

په تدریج سره چې هسپانیا خپل ځواک له لاسه ورکاوه او کمزورې کیده، نورو اروپایي هیوادونو لکه هالند، فرانسه او انګلستان خپل ځواک لا پیاوړی کاوه. د اولسمې پیړۍ په پیل کې فرانسه د اروپا د پیاوړیو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پایله کې تر لاسه شوی و:

۱- د فرانسې ځواک او شتمنی، د هسپانیې د ځواک او شتمنیو بر عکس چې د امریکا د لویې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنیو څخه رامنځته شوی وه، د تولید او سوداګریزو چارو پربنسټ ولاړه وه.

۲- پادشاهانو د پوهو سلاکارانو او کار پوه ټولواکانو لکه ریشلیو، مازارین او کلبر د رایې او وړاندیزونو څخه ګټه اخیستله.

۳- د مذهبی خپلواکۍ سیاست په فرانسه کې، د کاتولیکانو او پروتستانیانو ترمنځ مذهبي توپیرونه او کړکیچونه کم کړل.

٤- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچینه الهی ورکړه ده نو له همدې امله یې ځان د اشرافو له ملاتړ او یا د پاپ له هوکړې څخه بې نیازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې یې د خپلې رایې په خپلواکۍ ټینګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پیړۍ کې د څوارلسم لویې د پادشاهی پر مها ل چې اویا کلونو په شاوخوا کې یې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړیو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستیو کلونو کې د فرانسې قدرت یو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هیواد شتمني یې یوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانیو په جوړولو لګولې.

سربېره پردې فرانسویانو د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره په اروپا کې ښې اړیکې نه درلودې او د هغوی په کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې يې لاس وهنې کولې.
پداسې حا ل کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانه کې ډير په تنګ کړي وو، يا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کيدل، چې د هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانو چې ډيرې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کيدو لامل شو. د غې مسلې د فرانسې اقتصاد کمزوری کړ، پداسې حال کې چې د دغه هيواد اصلي سيال يعنې انګلستان خپل سمندري ځواکونه پياوړي کول او خپلو مستعمراتو ته يې ورځ په ورځ پراخوالی ورکاوه.

انګلستان خپل پاچا ګيوتين ته سپاري

د نويو پيړيو په پيل کې انګلينډ چې له يوې خوا، د کاتوليکانو او پروتستانيانو د اخ و ډوب ډګر او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر و. په دغه اخ و ډب کې د پروتستانيانو يوه ډله په انګلينډ کې بريالیتوب ته ورسيده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اخ وډب ضروري و چې په دې پيړيو کې د انګلستان د سياسي نظام بدلونونه له بنسټيزو لاملونو څخه شميرل کيږي. په کا ل (۱۶۲۸) زيږديز کې د انګلينډ پارلمان يوه لايحه (دعدالت غوښتنې حقوق) تصويب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلزته ويل کيده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه ماليات واخلي او يا څوک زندان ته ولېږ دوي.

دغه مسله په انګلستان کې د کورنيو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بريالیتوب پای ته ورسيده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د يو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځيرک سياستوال په لاس کې وه چې هغه (رويين تنان) په نامه يو نوی پوځ رامنځته کړ او ويې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو(ګارډ) ته ماتې ورکړي. په پايله کې لومړی چارليز ونيول شو، لومړی زنداني او بيا په دار وځړول شو. وروسته بيا کرامول

ډير پوه شئ

مرکانتليسم(سوداګری، بنوونځی)

په ۱۶ او ۱۷ زيږديز، پيړيو کې چې ۱۰ او ۱۱ لمريز پيړيو سره سمون خوري، اروپايې دولتونو د خپلو شتمنيو او ځواک د ټينګولو لپاره يو ځانګړی پروګرام پلی کاوه چې د سوداګری يامرکانتليسم لاس کې لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکانتليستان په دې عقيده و چې د يوه هيواد رښتينې شتمني د هغه د پيسو او قيمتي فلزاتو د زيرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او يا وګړو سره اړين دي. په بل عبارت هر هيواد به چې ډير سره او سپين زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کيده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه يوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپين زرو د ايستولو مخه ونيسي بلکې له بهر څخه به يې خپل هيواد ته سره او سپين زره واردول. د دغه چارو د تر سره کولو لپاره اړينه وه چې اقتصادي پولې او ګمرکي بناوې رامنځه ته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د يو توکي د صادرولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قيمتي توکي واردکړي او يا دخپلو توکو دليږدولو په بدل کې پيسې ترلاسه کړي او يا پخپل ځان د بيا کيدو د سياسيت په وړاندې بيولو سره خپل هيواد د بهرنۍ وابستګۍ او اړتيا څخه خلاص کړي.

له هغه ځايه چې په اروپا کې د مرکانتليستی سياست وړاندې بيول، د دې لپاره چې ټول هيوادونه د دغه سياست سخت غوښتونکي و، د اروپايانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لورته يې مخه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې جمهوري نظام ټینګ کړ.
کرامول چې غوښتل د انګلینډ د مستعمراتو سوداګرۍ ته لا زیاته وده ورکړي، ایرلنډیې اشغال کړ، هالنډیانو سره یې جګړه وکړه، هغوی ته یې ماتې ورکړه او نوي سوداګریز قوانین یې را منځته کړل.
د کرامول په کړنو د انګلستان سمندري ځواکونه پیاوړي شول، په انګلستان کې لومړنی او وروستنی جمهوري نظام پای ته ورسیده او بیا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسیه: لوی پتر په روسیه کې خپل خیالونه په واقعیت بدلوي

د(۱۸ ز) پیړۍ په پیل کې د روسیې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه یو امپراتور تصمیم ونیوه چې روسیه پر یو پیاوړي دولت باندې بدله کړي. د روسیې د پیاوړي کېدلو لپاره د هغې برنامې عبارت وي، له:
۱- په نویو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نویو جنګي فنونو سره د سرتیرو آشنا کول.
۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختیا او د آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسۍ هڅه.
۳- د روسیې لویدیځ کول

په اتریش او پروس کې د نویو دولتونو رامنځته کېدل

د نویو پیړیو له مهمو سیاسي بدلونونو څخه یو هم په اروپا کې د نویو پیاوړیو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه یو هم د پروس(آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسي امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان(پولند) په نیولو سره یې قلمرو پراخ شو او په لنډ وخت کې په یو مهم هېواد بدل شو.
اتریش هم چې د روم امپراتورۍ یو سویلي ایالت و، ورو ورو یې خپل قلمرو پراخه کړ او په یوې امپراتورۍ بدل شو. د اتریش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸ ز/ ۱۲ ش پیړۍ کې یې دولت کمزوری شو او د متصرفاتو لویه برخه یې اتریش تر لاسه کړه او په اروپا کې په یو ستر هېواد بدل شو.

د ټولګي دننه فعالیت

۱- د معاصرو او منځنیو پیړیو توپیر په ګوته کړئ،
۲- ستاسو په اند په معاصرو پیړیو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتنې

۱- هسپانیه په شپاړسمه پیړۍ کې څرنګه د نورو هیوادونو په وړاندې مخکښه شوه؟
۲- په اوولسمه پیړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هېوادونو په پر تله د فرانسې د سیاسي غوره والي سبب شول؟
۳- د انګلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د لیکنې په هکله څه پوهیږئ؟
٤- د روسیې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

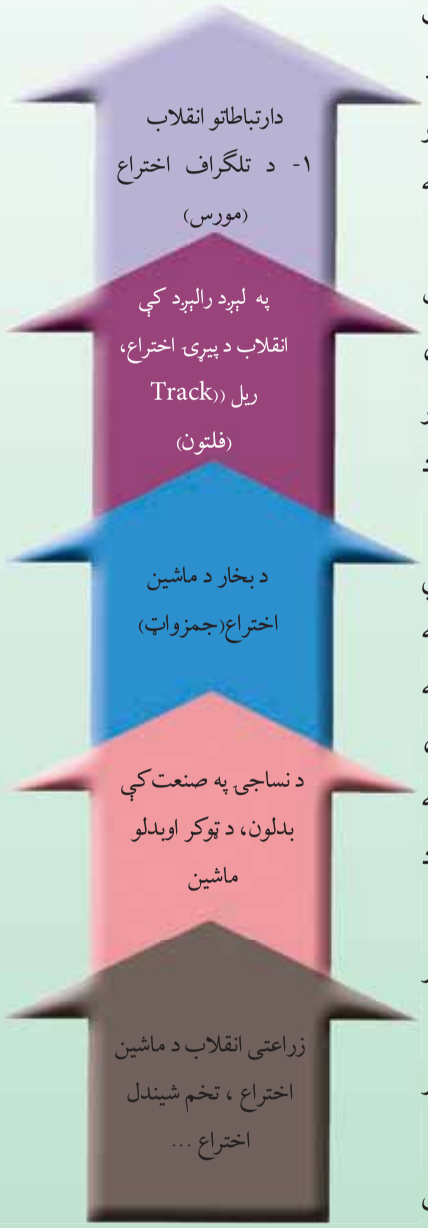
د معاصرو پیړیو او منځنیو پیړیو توپیرونه په خو کرښو کې ولیکئ او د ښوونځي په جریده کې یې و ځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګلستان صنعتي انقلاب

د انګلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنګه بدلون راووست؟

د اتلسمې پېړۍ تر وروستیو پورې د تولید اصلي عامل د انسان مټ او د لاس څواک و او نور عوامل ډېر کمزورې وڼه په تولید کې لرله. خو د دې پېړۍ په وروستیو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کیدو لومړی د اوبو محرکه څواک او وروسته د بخار څواک د تولید په خدمت کې ورکړای شو.

صنعتي انقلاب چې د انساني څواک په بدل کې د ماشین د څواک کارول څخه عبارت دی، لومړی له انګلستان څخه پیل شو او ورو، ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا وموندله د بخار د ماشین په کشفولو سره د تولید بهیر ګړندی شو، د تولید لګښتونه را ټیټ شول او د عامې هوسایني کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپایي هېوادونو په صنعتي کیدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبیعي زیرمو شتون،ارزانه انساني څواک، ډېره مادي پانګه، کار پوهه څواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه او له هغه ځایه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استثماري او توسعه طلبانه اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنیزو پېښو د راپیدا کیدو او پرمختیا لامل شو.

۱- په بهر کې د آسیایي او افریقایي ملتونو لوټول او د استعمار پراختیا.

۲- د هېواد په د ننه کې د کارګرانو څخه د ګټې اخیستنې او استثمار ډېروالی.

صنعتي انقلاب په انګلستان کې تر ټولو لومړی په دریو برخو کې رامنځته شو چې عبارت دي له اوبدل، ډبرو سکاره او د اوسپنې ویلې کیدل. چې په پایله کې یې انګلستان په یوه صنعتي څواک بدل کړ. په دې لړ کې یو شمېر کارخانې د لوړو دود کشونو او تور لوغړن لوګي په درلودو چې په هواکې تتیده، د شنو او ښایسته کلو او باندو ځای ونیوه. د دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارخانو په شاوخواکې د کوم پلان او نقشې پرته را منځته کیدل. دغه ښارونه ډیر چټل او ککړ و او وړې او سترې کارګران دې ته اړ و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغو کې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوې اختراع د دې سبب کېدل چې نوي ماشینونه دې یو شمېر کارګرانو پر ځای په کار پیل وکړي او یو شمېر خلک بېکاره کړي. په پایله کې کارګران بېکاره شول، ماشینونه یې د ځان د بدمرغۍ مسؤول ګڼلو او ځینې وختونه یې ماشینونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشین کومه ګناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلۍ او بې کارۍ مسوول دي. نوو کار خانو ډېر شمېر پخواني لاسي صنایع او کوچنۍ دستګاوې تسخیر کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنایعو خاوندان د لویو کارخانو اجیر کارګران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړیو کې د کارګرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارګران د خپلو خټو د مړولو لپاره دې ته اړ نه ول چې خپلې ښځې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غیر صحي کار خانو ته بوځي.

د معدن کارګرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زیرمو په ژورو کې په کار کولو بوخت و او د شپې له خوا کورونو ته راتلل او بیا سهار وختي ېېرته د معدن په لور روانیدل. ځینې وختونه یې تر څو میاشتو د ورځې روښنایي په سترګو نه لیده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې مسئلو له یو بل سره خبرې وکړي.

۱- د انګستان د صنعتي انقلاب پایلې څه وې. په ګوته یې کړئ.

۲- انقلاب یعنې څه ؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتنې

۱- د بخار ماشین په تولید کې څه بدلونونه را منځته کړل؟

۲- ولې کارګرانو د ماشینونو پر وړاندې غبرګون ښوده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

صنعت به زموږ په هېواد کې څنګه پرمختګ وکړي. په دې هکله یو مطلب ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېړيو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ ايښوده او پوهې او د نوې تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تېرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه ګټه پورته کړه؟ د استعمار له پېښې سره يې څنګه معامله وکړه؟ په معاصرو پېړيو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه دولت کې به ور سره پېژندګلوي پيداکړئ.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازګرد په جګړه کې چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پېښه شوه، څو پايلې يې په څنګ کې لرلې چې په کوچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جګړې يې له مهمو پايلو څخه دي. په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبايلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه کوچنۍ آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچني دولتونه رامنځته شول چې د خپل پای‌ښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي ګاونډيانو سره جنګيدل. د دغو قبايلوله ډلې څخه يوه پېژندل شوې قبيله، دقايې قبيله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې ميشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواک ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ٦٩٩ قمري کال کې دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم(عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستنۍ ځواکمنه امپراتوري وه چې نوم او آوازه يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب ګرځيدلی و نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډيرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواک د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثماني لښکر و او بل يې ديني چرې عثمانلي پوځ و چې دغه پوځ د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبايلو او نظامي ملاتړو څخه را منځته کيده او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او دغنيمتونو څخه يې ګټه پورته کوله. خو ديني چرې مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی وزده د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د دېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچايانو تر منځ څو تنه دنړيوال شهرت څخه برخمن وو:

۱ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچايانو تر منځ ډير نامتو پاچا و نوموړي وکولای شو چې د بيزانس د امپراتوری(ختيځ روم) زرکلن سياسي ژوند ته د پای ټکی کيږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنيې(د کستانتين ښار) فتحه او د ختيځ روم د امپراتوری پلازمينه وه چې له هغه وروسته د اسلامبول (د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه دنړی په تاريخ کې د ډيرو بدلونونو سرچينه شوه او د اروپا په تاريخ کې د نويو پيړيو د پيل په توګه وپېژندل شو.

۲ - سلطان سليم

دغه پاچا چې د شاه اسماعيل صفوي معاصر و په خپلو بريدونو سره د ايران پر پولو يې وکولای شول چې د چالداران په جګړه (۹۲۰ق) کا ل کې صفوي لښکرو ته د هغوی د توپخونې د ځواک او اورلږونکو وسلو سره ماتې ورکړي، هغه عراق او شام هم فتح کړل او د مصر په لور په لښکر کشی کې يې ډير هڅوادونه له منځه يوړل او د مصري عباسيانو حاکميت او ځواک ته يې د پای ټکی کښښوده. له هغه وروسته يې د مکې مکرمې اداره يې په لاس کې ونيوله، ځان يې د خليفه په توګه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

سلطان سليمان د عثمانيانو پياوړی امپراطور

۳ - سليمان قانوني(لوی سليمان)

په ۱۶ زيږديز/۱۰ قمری کې سلطان سليمان د سلطان سليم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهی پر مها ل د عثماني امپراتوری قلمرو زياته پراختيا وموندە، لکه څنګه چې عثماني لښکرو د وين ښار د اوسني اتريش پلازمينه هم د خپلې محاصرې لاندې راووسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دوره کې په مديترانه او د هند د سمندر کې په مهمو سمندري لارو کې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په کا ل (۱۵۳۸ ز) کې د خيرالدين په مشری د اروپايي متحدينو سمندري ځواکونو ته چې هم ماتې ورکړه. ترکانو سليمان د دې لپاره چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظم اداري جوړښتونه او مدني قوانين يې رامنځته کړل د (سليمان قانوني) په نامه ونومولو او اروپايانو د هغه د امپراتورۍ د لويوالي او ځواک له امله هغه ته د(لوی سليمان) نوم ورکړ.

عثماني امپراتوري ولې کمزورې شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ق پېړۍ کولی شو عثماني دولت د زوال د پيل دوره وګڼو. دغه زوال چې د اروپا د پر مختګ او د لويديځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زيار د خپل سياسي دريځ او موقعيت په ساتنه ولګوي. ځانګړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او ناکاري.

۲- د هر ډول سياسي او ټولنيزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول چې د اشرافو او درباريانو ګټې يې له خطر سره مخامخ کولې.

۳- د فتوحاتو ودرول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د وزګارتيا لامل شو او له هغه وروسته پوځيانو چې ډېر يې د ځمکو خاوندان وو، پر کليوالو يې ظلم او تېريو ته زور ورکړ او د سياسي چارو په لاس وهنو يې ډېرې ستونزې را منځته کړې،

٤- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه يوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتيا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنيز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حال کې وو چې عثمانيانو د خپل قلمرو ميشتو مسيحي اقليتونوته تر ډېره کچه سياسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.

په ۱۸ ز/۱۲ ق پېړيو کې د عثماني دولت کمزورتيا ښکاره شوه. د روسيې او اتريش دوو هېوادونو عثمانيان د بالکان له سيمې او د تورې بحيرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختيځ اړخ کې هم د افشاريه د دولت په رامنځته کېدو د ايران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانيانو پروړاندې را پاڅيدل او سخت زيانونه يې هغوی ته ور واړول.

د نولسمې پېړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختيا او د خپل ځلانده تاريخ باوجود، له د ننه کمزورۍ شوې و، که څه هم بيا وروسته د هغه دولت د واک د ژوندي کولو سره هڅې وشوې او رغنيز پروګرامونه هم پلي کړای شو بلکې په دې وتوانېدل چې د هغه دولت د زوال روند د يو څه وخت لپاره وځنډوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په خو ډلو وويشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعاتو له يو بل سره خبرې وکړي او پايلې دې يو بل ته ووايي.

- ستاسو په اند ولې اروپايان د عثماني پاچا له خوا د ختيځ روم پوځي ماته د اروپا په تاريخ کې د نوي پيړيو پيل وګڼلو؟
- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران د زوا ل د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱- د عثماني دولت د کمزورتيا لاملونه څه وو؟

۲- د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟

۳- عثماني دولت څرنګه منځته راغی؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زمور په هېواد کې صنعت څنګه پراختيا موندلی شي. په دې هکله يو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنګه د امریکا د خپلواکۍ له اعلامیې له موادو سره اشنایي.

د ۱۸ م پیړۍ په پیل کې د اروپایانو متصرفات په امریکا کې

جغرافیایی اکتشافات، په ځانګړې توګه د امریکا د وچې کشف، د شتمنیو نوې نړۍ یې د اروپایې هیوادونو پر مخ پرانیځله، یو شمېر زیاد اروپایي هېوادونه چې د مذهبي محدودیتونو او کورنۍ جګړو څخه په تنګ راغلي وو، د نښه ژوندانه لپاره د یوه نوي ځای په لټه، د طبیعي امکاناتو شتمني او سره زره امریکا وچې ته مهاجرت وکړ، د دې کډوالو ډیره برخه انګلیستان وه چې د اطلس اقیانوس په لویدیځ سواحل کې دیارلس ایالته مهاجرنیشینو جوړاوه او له همدې امله د دې خاورې یوه برخه یې د نیوانګلند (نوی انګلیستان) په نامه یاداوه. نوې وچې ته د اروپایانو د یرغلو په لړ کې د هغه ځای بومي وګړي چې سور پوستکي یا د اروپایانو په جګړه کې ووژل شول او یاهم نورو سیموته کډوال شول.

د امریکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډیرو زیاتو ځنګلونو او کرنیزو ځمکو درلودونکي و.
سواحل یې د کښتیو نیولو او د بیړۍ چلولو ته مناسب او د اقتصادي ودې او پراختیا لپاره ورته زمینه برابره وه.
د انګلیستان دولت د خپلې د واکې لاندې سیمې یې د کرنیزو تولیداتو مرکز باندې او هم دغه ځای یې د خپلو صنعتي محصولاتو د پیرودلو لپاره ټاکلی وو، په دغه مها ل کې د نوي مالیاتو وضع د کډوالو نیوکې یې رامنځ ته کړې، په دې مها ل کې د فرانسې دولت چې د انګلیستان په جګړه کې ماته خوړلې وه او مستعمرات یې هم په امریکا کې له لاسه ورکړی و، له کډوالو څخه یې ملاتړ وکړ. په پایله کې کډوال په دې وتوانیدل چې د جورج واشنګټن په مشرۍ د انګریزانو ځواکونو ته ماته ورکړي. د دغې ماتې په تعقیب د کډوالو دیارلس ایالاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواکی اعلام وکړ او خپله خاوره یې د امریکا د متحده ایالاتو په نوم ونومواله او په (۱۷۷۶ ز) کال کې جورج واشنګټن یې هم د امریکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امریکا د خپلواکۍ اعلامیه

په (۱۷۷۶ ز) کال کې د امریکا له روشنفکرانو څخه په نامه د توماس پین د (سلیم عقل) په نامه یوه مقاله ولیکه چې ډیر پلویان یې پیداکړه او د هغه (۱۰۰ زره) نسخې په امریکا کې وپیرودل شوې. ناڅاپه د توماس پین دغه اندېښنه د امریکا د خپلواکي په اعلامیه کې د (۱۷۷۶ ز) کال د جنوری په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکي د اعلامیې د اصولو برخه یې داسې ده:

۱- ټول خلک یو د بل سره برابر دي او د یو شان حقونو درلودونکي دي.

۲- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ حق درلودونکي دي.

۳- حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو لپاره منځ ته راغلی دی. په داسې حال کې چې چیرې حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو توان ونلري دا د خلکو طبیعي او قانوني حق دی چې هغه لرې کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکي، د امریکا خلک د لویدیځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زیاد شمیر سور پوستکی چې له منځه یورپ د هغوی پراخه ځمکې یې لاسته راوړې او د امریکا د ایالاتو شمیر له دیارلسو څخه پنځوسو ایالاتو ته ورسیده. په دې ترتیب د متحده ایالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحل څخه پیل کیږي تر آرام سمندر سواحلوته پراخوالی پیدا کړ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او په لاندنیو مطالبو په هکله دې یو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې یو غړی دې پایله نورو ته ووایي.

- ټول خلک یو بل سره برابر دی یعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق در لودونکي دي یعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د تآمینولو په منظور منځ ته راغلی دی یعنې څه؟

پوښتنې

۱- د امریکا د متحده ایالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟

۲- نیو انګلنډ د امریکا د متحده ایالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟

۳- د اروپایانو د هجوم دلیل د امریکا متحده ایالاتو ته څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د خپلواکۍ په هکله یو مطلب ولیکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا د اوسنی مهال د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پیژندل کیږی، په پنځلسمې پیړۍ کې د اروپایي کډوالو په ورتللو سره دغه هیواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هېواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به یې له ځینو سره آشنا شئ.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هېواد دي چې د صنایع درې اصلی مادي (سکاره،اوسپنه او نفت) په کې ډیر زیاد وو په دغه هېوا کې متعدد آبشار او له اوبو ډګ سیندونه هم موجود و چې له هغو څخه د برښنا د تولید ځواک په ډیره لوړه پیمانه جوړیده. د امریکا د متحده ایالاتو جمعیت د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دی او هر څوک کولای شي چې د خپل ځان لپاره د کار او او فعالیت میدان پیدا کړی.

د امریکا د وچې له کشفولو سره په(۱۴۹۲ ز) کال کې دنړۍ له گوټ گوټ څخه په تېره بیاله اروپا څخه امریکاته زیات کډوال ورغلل او بیلا بیلې اروپایي ډلو هغه ځمکو ته په مهاجرت پیل وکړ او یو تر بل سره ګډ شول او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یو واحد او یوشان روش سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکا ته ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو خپلې علمي زده کړې او کړنې لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړي. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل اسلاتر (somail slatter) په نامه د لومړۍ ځل لپاره په (۱۷۹۰ ز)کال کې په هغه هیواد کې(د ټکر ټوټې) جوړولو د کار خانې بنسټ کېښود د نوو صنایعو په امریکا کې د ودې چکتیا په هغه کچه سره وه چې په لنډه موده کې هغه هیواد له بریتانیا څخه هم پرمختګ وکړ.

د تلګراف او تېلیفون د کرښې رامنځ ته کیدل او د اوسپینې دلاری جوړېدو د کالیو د وړلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ یو تر بل سره ونښلول او د بخار له بېړیو څخه کار اخېستنه په اقتصادی پر مختګ کې ګټور تمام شول. همدا رنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (۱۸۳۸ ز) کال کې د مریتوب نظام له منځه وړل، د ختیځې امریکې آزادي تر لاسه کړه څرنګه چې د مریتوب نظام له منځه وړلو غورځنګ چې په امریکا کې منځ ته راغلی وه ورو ورو د خپلواکۍ غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه یې سر راپورته کړ د امریکا د مریتوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسین (william lwid garsen) په واسطه (۱۸۰۵- ۱۸۷۹ ز) کلونو کې رامنځ شوی وه تر پنځه کاله پورې یې ۲۵۰۰۰۰ غړي پیدا کړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضاییه قوه چې ریاست یې جان مارشال له (۱۸۰۱ – ۱۸۳۵ ز) کالو په غاړه در لود د امریکا ملي یووالی لپاره یو بل پیاوړی ځواک و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظریې چې د خلکو پرګنو سیاسی قدرت یې زیاتولو او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو جګړو د اوولسمې پیړۍ په ٤٠ لسیزه کې را منځ ته شوې وه د امریکایانو غوږونو ته هم راورسیدې که څه هم داسې نظریې څه بریالۍ نشولې خو د هغه پیل څخه د انساني اړیکو د پرمختګ لپاره یې لاره هواره کړه. پورتنیو اندیښنو او نظریو په سیاسی برابرېو او د خلکو اراده باندې یې ټینګار درلود.

په اوسني عصر کې د سالمې اداري د رامنځ ته کېدو سره د دموکراسي نیالګی بریالیتوب په نوو شرایطو کې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحده ایالاتو کې د منلو امکان پیدا کړ. خو په امریکا کې دموکراسي هیڅ کله آسانه وده ونکړه.
بلکې د امریکا د دموکراسۍ له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امریکا دموکراسي پر نظام کې د ټیټو طبقو د شمول سره مخالفتونه درلول او هغه یې ردول خو د وخت په تېریدو سره نوموړي مخالفتونه کم شول.
همدارنګه د عرضې او غوښتنې پر بنسټ د امریکا د ځانګړو شرایطو په پام کې نیولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سیستم په اساسي له معقولو اقتصادی نمونو څخه کار اخیسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنګه د اداري، سیاسي او فرهنګي لاروچارو سمون هغه نورې زمینې وې چې د امریکا د متحده ایالاتو د ودې او پر مختګ لامل وګرځیدې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې دکډوالو د فعالیت له څرنګوالي سره په ټبلابټلو برخو کې او د امریکا د صنایعو د پر مختګ په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د جان مارشال او په امریکا کې دموکراتیک فعالیتونو په اړه خبرې اترې وکړي او پایله دې بیا د هرې ډلې استازی نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- ولې کډوال د نړۍ له هر ګوټ څخه امریکا ته ور کډه شول؟
۲- په امریکا کې د مریتوب د نظام له مینځه وړل د چا په واسطه او څرنګه رامنځ ته شول؟
۳- جان مارشال څوک و؟
٤- دموکراتیکي اندیښنو (ولسواکي) څرنګه امریکا ته لاره پیدا کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونې په ګټې اخیستنې سره د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ او پراختیا په اړه یو مطلب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library